

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Факультет педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв

Кафедра дошкільної освіти

Освітня програма: «Дошкільна освіта»
Спеціальність: 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «магістр»

ОПТИМІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ ЗДО ТА СІМ'Ї У ВИХОВАННІ САМОСТІЙНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Лісовець Оксани Вікторівни

Науковий керівник:
Кононко Олена Леонтіївна,
доктор психологічних наук, професор.

Рецензенти:
Пихтіна Ніна Порфиріївна,
кандидат педагогічних наук, доцент;
Борисюк Світлана Олексіївна,
кандидат педагогічних наук, доцент.

Допущено до захисту

Завідувач кафедри
дошкільної освіти _____ Олена Кононко
«__» _____ 2022 р.

Ніжин – 2022

АНОТАЦІЯ

Лісовець О.В. Оптимізація взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» зі спеціальності 012 Дошкільна освіта. – Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. – Ніжин, 2022.

У роботі здійснено теоретичне узагальнення та наукове розв'язання проблеми оптимізації взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку. Проаналізовано теоретичні аспекти виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку та сучасний стан проблеми у педагогічній теорії та виховній практиці. З'ясовано організаційні засади взаємодії закладу дошкільної освіти з сім'єю у вихованні самостійності дитини старшого дошкільного віку. Досліджено сучасний стан та характер взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку. Представлено організаційно-педагогічні умови і методи оптимізації взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: самостійність, старший дошкільний вік, заклад дошкільної освіти, батьки вихованців, взаємодія, організаційно-педагогічні умови оптимізації взаємодії педагогів і батьків, методи виховання самостійності.

ANNOTATION

Lisovets O. V. Optimizing the interaction between the preschool education institution and the family in raising the independence of older preschool children. – Manuscript.

Qualification work for the degree of "master" in the specialty 012 Preschool education. – Nizhyn Mykola Gogol State University. – Nizhyn, 2022.

A theoretical generalization and scientific solution to optimizing the interaction between the preschool education institution and the family in raising the independence of older preschool children have been made in the thesis.

The theoretical aspects of the education of independence in older preschool children and the current state of the problem in pedagogical theory and educational practice are analyzed. The organizational principles of the preschool education institution's interaction with the family in raising the independence of a child of older preschool age have been clarified. The current state and nature of the interaction between the preschool education institution and the family in the education of independence of older preschool children have been studied. The organizational and pedagogical conditions and methods of optimizing the interaction of the educational center and the family in the education of independence of older preschool children are presented.

Keywords: autonomy, senior preschool age, preschool education institution, parents of pupils, interaction, organizational and pedagogical conditions for optimizing interaction between teachers and parents, autonomy development methods.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	10
1.1. Самостійність як інтегральна характеристика активності особистості ...	10
1.2. Особливості прояву і розвитку самостійності старших дошкільників	18
1.3. Потенціал сімейного середовища у вихованні самостійності дитини	25
Висновки до розділу 1	35
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ З СІМ'ЄЮ	
2.1. Сутність і зміст взаємодії закладів дошкільної освіти з сім'єю у процесі виховання дітей дошкільного віку	38
2.2. Характеристика форм взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї.....	46
Висновки до розділу 2	53
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ОПТИМІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗДО ТА СІМ'Ї У ВИХОВАННІ САМОСТІЙНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	55
3.1. Методи вивчення стану та характеру взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку	55
3.2. Результати вивчення стану та характеру взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку	59
3.3. Організаційно-педагогічні умови та методи оптимізації взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку	69
Висновки до розділу 3	82
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87
ДОДАТКИ	97

ВСТУП

Виховання самостійності підростаючого покоління належить до першочергових завдань держави в галузі освіти, починаючи з першої, дошкільної ланки. Уже з перших років життя дитини мають створюватись умови для становлення активної, творчої, самостійної особистості, здатної здійснювати власні вибори, покладати на себе відповідальність, приймати значущі рішення, визначати шлях свого розвитку. Закони України «Про освіту» і «Про дошкільну освіту», Національна стратегія розвитку освіти в Україні, Концепція дошкільного виховання в Україні, Базовий компонент дошкільної освіти України, Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку, інші нормативні й інструктивні документи орієнтують освітян на розвиток самостійної особистості з активною життєвою позицією. Це особливо актуально з огляду на ті виклики, які ставить сьогодення перед кожною людиною: необхідність бути конкурентоздатною, ініціативною, цілеспрямованою, креативною в постійно змінюваних умовах соціуму та все зростаючому темпі життя.

Водночас, у цьому процесі часто недооцінюється роль сім'ї та сімейного виховання для формування тих якостей, які характеризують самостійність дитини. Дещо це пов'язано з тим, що сучасна сім'я не в повній мірі використовує свій потенціал, а рівень педагогічної культури батьків, на жаль, теж залишається далеким від достатнього. Тим не менше, більшість дослідників називають саме середовище сім'ї одним із основних факторів виховання самостійності дитини. Самостійність особистості є однією з головних складових характеру дитини і поєднує інтелектуальні, вольові та емоційні якості особистості; їх інтеграція виражається у внутрішній мобілізації сил і ресурсів для здійснення вибраного алгоритму дій.

Зважаючи на вищесказане, нагальним питанням є узгодження позицій педагогів і батьків з питання виховання самостійності дошкільників, налагодження тісної співпраці і систематичної взаємодії закладу дошкільної освіти та батьків дітей. Зміни, що відбуваються в державі та освіті, ставлять

нові вимоги до характеру та якості відносин сім'ї та освітнього закладу. Періодично змінюється ставлення держави до сім'ї, стає іншою і сама сім'я. Сьогодні втрачається значна частина сімейно-моральних традицій, змінюється ставлення батьків до дітей, руйнується психологічний мікросоціум сім'ї. У сучасних непростих соціально-економічних умовах, батьки, здебільшого, шукають джерела існування, а не займаються вихованням дітей. Зростає кількість неповних, неблагополучних сімей. Все це ускладнює реалізацію фундаментального права кожної дитини на сім'ю, на її комплексне виховання у сімейному оточенні. І система освіти, визнаючи ключовою роль сім'ї у питаннях розвитку та виховання дітей, також потребує оновлення змісту, організаційних форм освіти батьків, впровадження у практику нетрадиційних методів роботи, створення різних спеціальних служб допомоги (педагогічної, психологічної), що утворюють єдиний освітній простір, здатний допомогти розвитку дитини та її сім'ї.

Визнання пріоритету сімейного виховання змінює позицію закладу дошкільної освіти у роботі із сім'єю. Актуальність оновлення змісту співпраці з сім'єю обумовлена необхідністю активізації та інтеграції роботи всіх фахівців дошкільної освіти у вирішенні проблеми взаємодії ЗДО та сім'ї відповідно до міжнародного та вітчизняного законодавства. Актуальність проблеми взаємодії ЗДО та сім'ї не підлягає сумніву. Дитина приходить до садочку з родини та повертається до своєї родини. Сім'я для дитини – первинне соціальне мікросередовище. Безперечно її величезний вплив на розвиток дитини, в тому числі на виховання її самостійності. Проте сьогодні одні сім'ї не хочуть виховувати дітей, інші – не вміють, треті – не розуміють, навіщо це потрібно. Погіршується це тим, що молоді сім'ї прагнуть жити окремо від старших, у багатьох батьків відсутній досвід спілкування з молодшими братами та сестрами, втрачено досвід традицій сімейного виховання. Усе це призводить до проблем виховання дитини у сім'ї, і, як наслідок, недостатньої сформованості самостійності особистості.

Необхідність оптимізації цього процесу простежується і у наукових працях, присвячених проблемі самостійності дитини дошкільного віку. Взагалі, у широкому значенні проблема розвитку самостійності особистості розкривається в дослідженнях філософів (Г. Гегеля, Д. Локка, М. Монтеня, Г. Сковороди, Е. Фромма та ін.), психологів (К. Абульханової-Славської, А. Бандури, В. Брушлінського, Л. Виготського, Е. Деси, А. Люблінської, О. Кононко, В. Котирло, А. Осницького, Г. Пригіна, Р. Райана, Л. Ростовецької, С. Рубінштейна, В. Селіванова, В. Франкла, Р. Харре та ін.) і педагогів (Т. Бабаєвої, Т. Бистрової, П. Виноградова, А. Макаренка, М. Монтесорі, Й.-Г. Песталоцці, Г. Поддубської, С. Русової, М. Силаєвої, К. Ушинського, Ф. Фребеля, Р. Штайнера та ін.).

З огляду на те, що витoki самостійності знаходяться в ранньому отногенезі, психолого-педагогічні дослідження В. Аванесова, Н. Аксаріної, Г. Биховець, Т. Власової, Г. Годіної, З. Гуріної, Т. Гуськової, Ю. Демидової, З. Єлісеєвої, О. Зимоніної, О. Кононко, С. Марутян, В. Маршицької, М. Савченко присвячені розкриттю особливостей виховання самостійності в дошкільному віці.

Про вплив сім'ї і сімейного виховання на розвиток самостійності дитини вказують у своїх дослідженнях І. Амірова, В. Дуброва, З. Єлісеєва, О. Зверева та ін. Серед найбільш значимих виділимо праці Р. Буре, яка розглядає взаємодію педагогів і батьків з питання виховання самостійності дошкільників; І. Гребеннікова, який аналізує умови виховання самостійності в сім'ї, А. Мініної, яка досліджує педагогічну компетентність батьків у вихованні самостійності дитини; О. Кононко, яка визначає особливості і стилі батьківського виховання дошкільників.

Проте, окремого дослідження щодо особливостей взаємодії закладів дошкільної освіти та батьків дітей щодо виховання самостійності дошкільника на сьогодні не здійснювалося.

Зважаючи на це, ми і обрали тему кваліфікаційної роботи «**Оптимізація взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку**».

Об'єкт дослідження: процес взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї у вихованні дітей старшого дошкільного віку

Предмет дослідження: організаційно-педагогічні умови та методи оптимізації взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку.

Мета: експериментально перевірити стан та характер взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку та обґрунтувати організаційно-педагогічні умови і методи оптимізації цієї взаємодії.

Відповідно до об'єкта, предмета, мети визначено такі **завдання:**

1. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури визначити зміст та структуру поняття «самостійність дитини старшого дошкільного віку».
2. Охарактеризувати теоретичні та організаційні засади взаємодії закладу дошкільної освіти з сім'єю у вихованні самостійності дитини старшого дошкільного віку.
3. Дослідити стан та характер взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку.
4. Розробити і теоретично обґрунтувати організаційно-педагогічні умови і методи оптимізації взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку.

Відповідно до поставлених завдань застосовано комплекс методів дослідження:

– теоретичні: аналіз філософської, педагогічної, психологічної літератури, нормативно-правової документації, освітніх парадигм, навчальних програм, підручників та посібників, науково-методичних розробок з метою визначення стану розробки проблеми виховання самостійності дітей

дошкільного віку та теоретичного обґрунтування умов оптимізації цього процесу;

– емпіричні: діагностичні (спостереження, бесіди, моделювання проблемних ситуацій, аналіз продуктів діяльності, анкетування); педагогічний експеримент (констатувальний) для визначення вихідного стану досліджуваної проблеми, визначення умов і методів оптимізації взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку;

– статистичні: методи статистичної обробки результатів педагогічного експерименту.

Практична цінність роботи полягає в її можливості бути широко застосованою в подальших розробках та дослідженнях з проблеми виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку, у розробці методичних рекомендацій педагогам закладів дошкільної освіти при роботі з батьками.

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї, положення і результати дослідження висвітлювалися у доповідях на наукових конференціях: міжнародних – 1; всеукраїнських – 3, вузівських – 2:

16 лютого 2022 р. – VII вузівська науково-практична конференція «Підготовка керівника закладу освіти: реалії сьогодення та перспективи», м. Ніжин (тема доповіді: «Роль керівника ЗДО в оптимізації взаємодії з батьками у вихованні самостійності дітей»);

16–20 травня 2022 р. – Конференція молодих науковців «Молодь в науці», м. Ніжин. (тема доповіді: «Оптимізація взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку»);

25 травня 2022 р. – VI Міжнародна науково-практична конференція «Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення», м. Ніжин (тема доповіді: «Форми і методи підготовки батьків до конструктивної взаємодії з дітьми»);

26 травня 2022 р. – Круглий стіл «Молодь і освіта в умовах викликів XXI століття», м. Івано-Франківськ (тема доповіді: «Вплив педагогічної культури батьків на конструктивну взаємодію в системі «НУШ-батьки-діти»);

09 червня 2022 р. – IV Всеукраїнська науково-практична конференція «Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади», м. Суми (тема доповіді: «Готовність батьків до виховання самостійності дитини»);

19 жовтня 2022 р. – Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція студентів «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку» м. Ніжин (тема доповіді: «Особливості взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку»).

За результатами дослідження підготовлено три публікації:

Лісовець О. Дослідження ставлення батьків до виховання самостійності дитини. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». Збірник наукових праць*. Випуск 1 (50), 2022. С. 165-169.

Лісовець О. Роль сім'ї у вихованні самостійності дітей дошкільного віку. *Praca z rodziną w systemie pomocy społecznej*. Halina Bejger, Oksana Lisovets, Svitlana Borysiuk Monografia wieloautorska. Wydawnictwo Episteme. Lublin, 2022. 224 с.

Лісовець О. В. Вплив сім'ї на виховання самостійності дітей дошкільного віку. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. 2022. № 1.

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (103 найменування) та додатків.

Повний обсяг роботи становить 138 сторінок, із них 80 сторінок – основний текст.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Самостійність як інтегральна характеристика активності особистості

Проблема розвитку дошкільника як суб'єкта діяльності та індивідуальності набуває сьогодні особливої актуальності. Основною вимогою суспільства до дошкільної освіти нині є виховання особистості, здатної самостійно вирішувати різні завдання, критично мислити, вдосконалювати свої вміння та навички, творчо застосовувати їх в діяльності.

У широкому розумінні поняття «самостійність» характеризується в наукових джерелах як незалежність, свобода від зовнішніх впливів, примусів, від сторонньої підтримки, допомоги; здатність до незалежних дій, суджень, володіння ініціативою, рішучість. Так, енциклопедичні джерела дають таке трактування термінів «самостійність» – «властивість і стан за значенням «самостійний»; уміння діяти без сторонньої допомоги або керівництва; самостійні дії» [81, с. 47], та «самостійний» – «який не перебуває під чиеюсь владою; не підпорядкований, не підлеглий кому-, чому-небудь; вільний, незалежний; здатний діяти сам, без сторонньої допомоги або керівництва; здатний на незалежні дії, вчинки і т. ін.; відособлений від інших; який в ряді інших має значення сам по собі; окремий; який здійснюється своїми силами чи з власної ініціативи, без сторонньої допомоги або керівництва; позбавлений сторонніх впливів; оригінальний» [81, с. 46].

Ретроспективний аналіз педагогічних досліджень показує, що розвитку самостійності в навчанні, пізнавальній самостійності та самостійності мислення відводилось одне з провідних місць у загальній системі виховання особистості в працях зарубіжних та вітчизняних педагогів минулого. Звертаючись до їхньої спадщини, можна простежити, що історія педагогіки

поступово збагачувалася і теоріями виховання та навчання дошкільників, у центрі яких були ідеї про необхідність розвитку з раннього віку умінь самостійно мислити, застосовувати отримані знання і вміння в різних ситуаціях. Так, видатний чеський педагог Я.-А. Коменський зазначає, що «на першому році достатньо механічного вміння, якщо діти навчатися відкривати ротика для їжі, тримати прямо голову, повертати очі, брати що-небудь рукою, сидіти, стояти та ін. Все це буде радше справою природи, ніж вправи. Слід дозволяти дітям діяти, більше того, при нагоді показувати їм як діяти» [38].

Значний внесок у розвиток самостійності зробив і швейцарський педагог-новатор Й.-Г. Песталоцці, який зазначав, що пізнання самого себе є центральним пунктом, з якого має виходити все навчання і виховання. Автор підкреслював подвійний характер пізнання самого себе: 1) це пізнання своєї фізичної природи; 2) це пізнання своєї внутрішньої самостійності, усвідомлення своєї волі, здатності самому досягати власного благополуччя, усвідомлення свого обов'язку залишатися вірним власним поглядам [37, с. 331].

Ж.-Ж. Руссо був прихильником теорії вільного виховання і вважав, що двигуном розвитку дитини є інтерес до діяльності та пізнання навколишнього світу. У свою чергу опора на інтерес дитини до діяльності дозволяє педагогу стимулювати самостійність. Саме самостійне накопичення життєвого досвіду він вважав найкращим вихованням [37, с. 197].

Німецький педагог Ф. Фребель вважав, що дитина потребує різнобічного розвитку на перших етапах становлення особистості, висуваючи вимоги до предметного середовища, у якому вона могла б самостійно розвиватися повніше, розглядаючи роль ігор та занять. Ф. Фребель підкреслював важливість розвитку самостійності у пізнанні. При цьому, на думку педагога, «дорослий не повинен давати прями й повні відповіді на всі дитячі запитання» [97, с. 207]. Ф. Фребель вважає, що це робить мислення дитини неактивним, незацікавленим, лінивим. Натомість, самостійний пошук відповіді є набагато ціннішим, ніж повна відповідь дорослого, яку малюк

«наполовину почує й наполовину зрозуміє». Із цією метою дорослі мають створювати такі виховні умови, у яких «дитина зможе сама знайти відповідь, спираючись на раніше набутий досвід і знання» [97, с. 207].

Особливе місце в розвитку самостійності дитини відведено в педагогічній спадщині М. Монтесорі, яка розробляла теорію самовиховання і самонавчання, вивчаючи незалежність і самостійність як біологічні якості людини. Вона стверджувала, що «природа дала людям можливість розвивати ці якості для формування всіх необхідних умінь, оволодіння знаннями, реалізації здібностей. Всі кроки розвитку дитини – від набутої вмінності в рухах, умінь сидіти, повзати, перевертатися, ходити до сформованих соціально-комунікативних умінь і реакцій (мова, жести, поведінкові аспекти, інтонації) – це крок дитини до незалежності від дорослих» [57, с. 98]. Девіз її педагогічної системи «Допоможи мені зробити це самому» обґрунтовується тим, що вже перші активні прояви індивідуальної свободи дитини повинні бути спрямовані так, щоб в цій активності розвивалась її самостійність. Адже маленькі діти починають вимагати самостійності уже з моменту відлучення від грудей [57, с. 15]. Сутність педагогічного методу М. Монтесорі полягала у створенні умов для самовираження і вільного розвитку індивідуальності дитини, зведенні до мінімуму педагогічне керівництво цим процесом, виключенні будь-якого примусу і насильства над дітьми. Це принесло їй популярність як одному з лідерів руху вільного виховання.

Згідно з підходом Р. Штайнера, австрійського антропософа, свобода – основна умова для творчого духовного життя. На думку автора, найважливішим завданням вихователя є не підготовка дітей до прямолінійного продовження вже прокладених шляхів, а розкриття їхніх індивідуальних здібностей, сприяння тому, щоб вони виявилися соціально плідними [36].

Серед вітчизняних педагогів на особливу увагу заслуговує доробок К. Ушинського, на думку якого, «самостійною особистістю стає тоді, коли може підпорядковуватись лише своєму розуму та совісті й має бажання та

сили для досягнення власних цілей» [93]. Педагог вважав, що прагнення до самостійності тісно пов'язане з прагненням до душевної діяльності, оскільки така діяльність можлива лише в умовах свободи. Вона робить людину щасливою, зберігає її гідність. Тому виховання прагнення до діяльності має йти паралельно з вихованням прагнення до самостійності. К. Ушинський був переконаний, що виховання самостійності слід розпочинати з раннього віку, коли лише з'являються перші її прояви. Він писав, що «свобода як умова, при цьому буде полягати не у відсутності певних перешкод для дитини, а в їх подоланні. Проте означені перешкоди мають бути домірними віку дитини, давати їй сили і впевненість у подоланні нових перешкод, а не викликати зневіру в свої сили, страх перед їх самостійним подоланням». Також педагог наголошував, що справжню самостійність не слід плутати з виявами впертості у дитини [93].

Ідеї К. Ушинського та інших вітчизняних педагогів були розвинені і в ХХ столітті, коли вихованню самостійності дитини з перших років життя починає приділятися все більше уваги.

Зокрема, видатний український теоретик і практик у галузі суспільного дошкільного виховання кін. ХІХ – поч. ХХ ст. С. Русова підкреслює, що основне завдання педагога – розвиток самостійності дитини. С. Русова вважала, що не слід обмежувати волю дитини, її самостійну думку, а лише корегувати її самостійний поступ. Педагог наголошувала також на значенні гри у вихованні самостійності, на необхідності проводити забавки-ігри вільно, з ініціативи самих дітей. На думку авторки, педагогічний вплив у грі має бути обмеженим [74].

А. Макаренко, розробляючи теорію виховання, наголошував на важливій ролі сімейного початкового виховання. Розвиток самостійності дитини він розглядав у контексті дитячої гри, окреслюючи роль дорослих в її організації, правильному керуванні, яке вимагає вдумливішого й обережнішого ставлення до гри дітей, щоб привчити їх перемагати труднощі, самостійно досягати підвищення якості [53, с. 288]. Також А. Макаренко

наголошував на важливості виховання батьками самостійності дитини через працю, яка повинна починатися дуже рано у формі гри, і дозволить їй у майбутньому оволодіти вмінням багато що робити, не розгублюватися ні за яких обставин [53, с. 303-305].

В історії психологічної науки думки вчених у тлумаченні «самостійності» значно розходяться. Вона розглядається як властивість особистості (Л. Виготський, В. Моросанова), її якість (С. Рубінштейн), продуктивна активність і суб'єктний досвід (А. Осницький), модель поведінки (А. Ребер), певні види здібностей (К. Платонов) та ін. Аналіз сучасних психолого-педагогічних досліджень засвідчує наявність різних наукових характеристик самостійності: вольова якість; риса особистості; показник активності і допитливості особистості, її здатності до пізнавального пошуку; вміння бачити і ставити нове питання, нову проблему і вирішувати її самотужки; моральна якість особистості; показник розумового розвитку та пізнавальної активності особистості тощо. У більшості визначень сутність самостійності проявляється, перш за все, в інтелектуальній діяльності і морально-вольових рисах особистості. Наявність відмінних точок зору засвідчує багатоаспектність цього феномена, який містить у собі всі перераховані характеристики.

Серед основних сучасних наукових підходів до трактування самостійності (діяльнісного, особистісного, міжособистісного, інтегративного), зупинимось на розгляді останнього, який набув найбільшого поширення.

У межах цього підходу самостійність розглядається як інтегрована якість особистості, а її роль виявляється в об'єднанні різних особистісних проявів, загальному спрямуванні на внутрішню мобілізацію усіх сил людини, ресурсів та засобів для здійснення обраної програми дій без сторонньої допомоги. Зокрема, А. Щербаков, розглядаючи самостійність як генералізовану інтегративну властивість особистості, підкреслює, що її інтеграційна роль виражається в об'єднанні інших особистісних проявів

загальної спрямованості на внутрішню мобілізацію всіх сил, ресурсів і засобів для здійснення обраної програми дій без сторонньої допомоги [101].

У контексті дошкільної педагогіки яскравим представником цього підходу виступає О. Кононко, у працях якої самотійність виступає «стрижневою характеристикою дошкільника як особистості» і трактується у трьох ракурсах: «як інтегральна форма активності дошкільника, як базова якість особистості, як загальне уміння, складовими якого є часткові уміння (відповідально самовизначатися, приймати самотійні рішення, здійснювати власні вибори; діяти незалежно від зовнішньої допомоги, звертатися за нею лише в разі об'єктивної необхідності, раціонально її використовувати; виявляти творчу ініціативу, креативність; поєднувати критичність із самокритичністю)» [40].

Як інтегральну характеристику розвитку дитини дошкільного віку розглядає самотійність і М. Сілаєва, проявами якої є: уміння самотійно ставити ціль, планувати свою діяльність, досягати прогнозованого результату в знайомих умовах діяльності. Самотійність як якість суб'єкта завжди присутня в дитині, її прояви пов'язані як з внутрішніми факторами (мотивами, бажаннями, потребами), так і зовнішніми – факторами навколишнього середовища в різноманітті їх проявів – від матеріальних предметів до дій і емоційних реакцій інших людей. Як зауважує автор, розглядаючи, таким чином, природу дитячої самотійності, педагоги, батьки отримують можливість варіювати способи взаємодії з дитиною, приймати думку, що дитина відпочатку самотійна. І завдання дорослого – побачити, підтримати, допомогти розкритися дитячій самотійності в будь-якому виді діяльності, до якої у неї є інтерес [80].

Досліджуючи організаційно-педагогічні умови розвитку самотійності у дошкільників, О. Зимоніна, як попередні фахівці, називає самотійність однією з найважливіших інтегральних властивостей особистості, умовою її саморегуляції, прояву творчих здібностей. Дослідниця підкреслює, що ця властивість визначає ставлення до діяльності, її способи і результати.

Самостійність характеризується сукупністю засобів – знань, умінь, навичок, якими повинна володіти особистість, зв'язками з іншими людьми, що складаються в процесі діяльності. Характеризуючи самостійність дитини дошкільного віку, автор акцентує увагу на таких трьох аспектах: 1) характеристиці способу діяльності; 2) якості особистості; 3) позицію особистості в групі [33, с. 29].

Як указує В. Маршицька, дошкільника можна назвати самостійним, якщо «його поведінка характеризується комплексом усіх основних показників – незалежністю, ініціативністю, цілеспрямованістю й оптимізмом». Нею наголошується, що несформованість хоча б одного з цих показників робить неправомірною високу оцінку, оскільки кожне із названих умінь є необхідною умовою розвитку самостійності дитини, а взяте окремо не може гарантувати потрібного рівня активності особистості. Авторка підкреслює: «Оптимістично налаштована та незалежна дитина не обов'язково здатна виявляти в діяльності цілеспрямованість і творчість, а ініціативна – незалежність від думки інших» [94, с. 71].

У цілому аналіз сутності самостійності, показує, що в дослідженнях, де самостійність характеризується як спосіб діяльності, її структура відповідає компонентам самої діяльності (мотив, мета, способи діяльності). Доведено, що розвиток самостійності здійснюється через транслявання дітям системи знань, умінь і навичок і багаторазове повторення самостійних дій. У дослідженнях самостійності як якості особистості акцент робиться на вивчення ролі інтересів, потреб і мотивів дошкільників. Якщо дослідники першого напрямку особливу увагу приділяють формуванню вміння дитини діяти без сторонньої допомоги, то дослідники другого напрямку вважають найбільш важливою характеристику змін, що відбуваються в особистісному плані, мотивації діяльності, інтересах та потребах дитини.

Вищесказане зумовлює необхідність аналізу якостей і вмінь, які використовуються фахівцями як *критерії оцінки самостійності*. Багато дослідників, здійснюючи змістову характеристику самостійності, аналізують

такі якості, кожна з яких виконує певну функцію у вихованні самостійності, а тому може слугувати критерієм її оцінки:

- ініціативність,
- незалежність,
- відповідальність,
- самоорганізованість,
- старанність.

Аналіз літератури і наукових досліджень Т. Бистрової, Г. Годіної, В. Зінченко, Ф. Ізотової, О. Кононко, А. Люблінської, О. Щербакова та інших показує, що самостійність як інтегративна якість має складну структуру, і в узагальненому вигляді представляє систему, яка містить такі складові: інтелектуально-пізнавальну, емоційно-ціннісну, дієво-практичну.

Проаналізувавши наукові джерела, присвячені динаміці розвитку самостійності дітей в дошкільному віці, констатуємо, що самостійність як властивість особистості розвивається протягом всього вказаного періоду і залежить від багатьох факторів: психічних і фізіологічних процесів, соціальної ситуації розвитку, умов та змісту діяльності тощо.

Прояви самостійності в різних дітей одного віку неоднакові і розвиваються з різною інтенсивністю. Узагальнення наукових даних щодо етапності розвитку самостійності дитини дошкільного віку (Т. Бутусова, В. Жарова, О. Кононко, А. Люблінська та ін.) дозволяє навести перелік основних стадій (етапів, ступенів) її прояву:

- 1) самостійність дитини проявляється у звичних для неї умовах, у яких набувались основні навички, без нагадування, спонукання і допомоги з боку дорослих;
- 2) дитина самостійно використовує звичні способи дій у нових, незвичних, але близьких і однорідних ситуаціях;
- 3) спостерігається явище переносу і високої інтенсивності самостійної діяльності та самоконтролю в нестандартних ситуаціях.

Таким чином, проблема виховання самостійності дитини дошкільного

віку є однією з найбільш актуальних у сучасній педагогічній науці. Ми розглядаємо цю якість особистості у межах інтегрованого наукового підходу, що передбачає об'єднання різних особистісних проявів, загальне спрямування на внутрішню мобілізацію усіх сил людини, ресурсів та засобів для здійснення обраної програми дій без сторонньої допомоги і зверненні за нею лише в разі потреби.

Самостійність дошкільника у своєму розвитку досягає різних стадій залежно від віку і від умов виховання. Саме характеристика проявів самостійності у старшому дошкільному віці і буде представлена нами у наступному підрозділі 1.2.

1.2. Особливості прояву і розвитку самостійності старших дошкільників

Дослідження проблеми виховання самостійності у дітей дошкільного віку зумовлює необхідність вивчення особливостей її становлення і виховання в контексті фізіологічного, психологічного та соціального аспектів розвитку людини. Адже самостійність є динамічним утворенням, яке у своєму розвитку проходить послідовні стадії: від елементарних проявів активності немовляти до зрілих форм самостійності дорослої особистості.

Як засвідчує аналіз наукових джерел, існують різні наукові позиції щодо генези самостійності:

1) справжня самостійність властива тільки дорослій людині, дорослій особистості (В. Крутецький, М. Левітов, В. Селіванов та ін.);

2) самостійність як розвинена якість виявляється в підлітковому віці (В. Бабій, Т. Бистрова, К. Оспанова, Л. Ростовецька);

3) яскраво виражена самостійність виявляється в шестирічному віці (Ш. Амонашвілі, Г. Цукерман та ін.);

4) тенденції до самостійності проявляються вже у трирічних дітей у період кризи «Я сам» (Г. Годіна, Т. Гуськова, О. Кононко, А. Люблінська,

Є. Субботський та ін.).

Нам імпонує думка, що саме період дошкільного дитинства є визначальним для становлення самостійності особистості. Згідно з висловлюванням Т. Бутусової, ця якість у цей віковий період динамічно «розвивається, змінюючись і за спрямованістю, і за характером вияву» [11]. Тому головне завдання цього підрозділу полягає в аналізі особливостей становлення і розвитку самостійності дитини у віці 5-7 років – старшому дошкільному віці.

За результатами дослідження О. Удіної, у старшому дошкільному віці простежуються чотири етапи формування самостійності дитини:

- мотиваційно-цільовий (етап усвідомлення і постановки мети);
- змістово-виконавський (виконання доцільних дій);
- процесуально-регулятивний (етап зіставлення змісту і доцільних дій, їх регуляція в процесі виконання дій);
- контроль-оцінний (етап самоконтролю і самооцінки) [89].

Заслуговує на увагу положення О. Удіної про те, що «самостійність на дошкільному етапі розвитку складається з простих форм; розвивається в змістовій діяльності за цілеспрямованого навчання і пов'язується із поступовою зміною умов від звичайних, звичних для дитини, до нових, незнайомих. Засвоєні знання, уміння, навички набувають узагальненого характеру і стають критерієм для визначення нею своїх дій і поведінки в будь-яких умовах, зокрема незвичайних і нових для них, що спонукає до активних дій, творчого пошуку» [89]. На думку авторки, самостійність є сукупним результатом системи виховання, спрямованим на повноцінний особистісний розвиток кожного дошкільника. Проявами самостійності є низка новоутворень розвитку, які починають «заявляти» про себе до кінця дошкільного віку (риси довільної діяльності, елементарної саморегуляції, прагнення до самоствердження, визнання своїх досягнень, оцінка власних дій). Як наслідок, старший дошкільник все більше емансипує від дорослого, стає більш незалежним, починає діяти цілеспрямовано й усвідомлено, розуміючи й

оцінюючи результати й наслідки своїх дій [89].

Характеризуючи динаміку розвитку самостійності від п'яти до шести/семи років, варто розглянути найбільш значущі сфери життєдіяльності та форми активності старшого дошкільника – *пізнавальну, емоційно-ціннісну та діяльнісну*, в яких і проявляється його самостійність.

Так, Ю. Демидова наголошує, що старший дошкільний вік є сенситивним періодом для формування пізнавальної самостійності [26, с. 14]. Важливо, що на кінець цього періоду починається поступова заміна провідної діяльності навчальною, набуває значного рівня розвитку мислення, пізнавальні та вольові процеси

За словами М. Веденькіної, пізнавальна самостійність, насамперед, виявляється в пізнавальній діяльності. Якщо пізнання – це процес засвоєння знання, то пізнавальна самостійність – властивість або якість особистості, включеної в цей процес, яка характеризує її як суб'єкта пізнавальної діяльності [12, с. 19]. Пізнаючи навколишній світ, дитина як активний суб'єкт прагне засвідчити свою індивідуальність, самостійність, спрямувати волю, енергію, дії на досягнення позитивного результату.

Доцільно акцентувати увагу саме на самостійності, як одному з ключових показників прояву пізнавальної активності старшого дошкільника. Як зазначає О. Щербакова, вона проявляється в «доборі способів дій, засобів, здійсненні контролю, досягненні результату» [102]. Тобто дитина 5-7 років вже здатна самостійно сформулювати пізнавальну задачу, обрати засоби її вирішення з використанням ефективних і надійних прийомів, скласти план, зрозуміти необхідність перевірки результатів. Саме під впливом пізнавального інтересу дитина здатна до довготривалої та стійкої зосередженості уваги, проявляє самостійність у вирішенні розумового або практичного завдання. Активна мислительна діяльність старших дошкільників дозволяє їм виробити уявлення про самостійність як у цілому, так і власну, поступово усвідомлювати її значущість для людини [78].

Зрозуміло, що знання та уявлення, мотиви, навички і поведінка, від яких

залежить розвиток самостійності дошкільника, не є статичними. Зі зростанням дитини збільшується і обсяг її знань, умінь, розвиваються увага, мислення, моральні та вольові якості, що своєю чергою впливає на рівень розвитку самостійності.

Найбільш повно і детально розкрита структура здатності дітей старшого дошкільного віку самостійно мислити, названі основні нерозривно пов'язані між собою її компоненти у дослідженні У. Ульєнкової. Науковець особливе значення надає самостійності дитячого мислення, визначаючи її як комплекс індивідуально-психологічних особливостей особистості (інтелектуальної і емоційно-вольової сфери), що обумовлюють її готовність до творчої переробки наявних знань, до продуктивної розумової діяльності. Відповідно до підходу вказаного авторкою, показниками цієї здатності є: «наявність знань, необхідних для вирішення завдань; володіння загальним методом розумової діяльності (аналізом і синтезом); наявність позитивного емоційного ставлення до процесу, який може проявитися за певних умов в потребі знати; готовність і здатність до саморегулювання, до інтелектуального напруження, вольового зусилля, зосередження уваги, необхідної для виконання завдання» [91].

Дослідниця Л. Шкнай відмічає, що пізнавальна самостійність дитини старшого дошкільного віку – це інтегративна якість її особистості, структурними компонентами якої виступають: мотиваційний (наявність пізнавального інтересу до досліджуваного об'єкта, його властивостей і призначенням), змістовно-операційний (прояв пізнавальної активності, володіння найпростішими розумовими операціями, прагнення знайти нестандартні способи вирішення пізнавальної задачі), вольовий (збереження стійкої уваги до пізнавальної інформації, на отримання якої спрямована діяльність). Пізнавальна самостійність характеризується здатністю застосовувати без сторонньої допомоги раніше отримані уявлення, уміння, навички при постановці і вирішенні нових пізнавальних завдань [100, с. 25].

Зупиняючись на розгляді *емоційно-ціннісної сфери* старшого

дошкільника, відмітимо, що на думку В. Мясичева, найбільш прийнятними критеріями сформованості в дітей 5-7 років самостійності як особистісного утворення є характер їхніх основних ставлень. Саме система ставлень дитини до навколишнього середовища і до самої себе характеризує внутрішню позицію особистості, її ціннісні орієнтири, особистісні смисли, загальну спрямованість [58, с. 7].

Як зазначає О. Кононко, існує певний зв'язок між самостійністю й емоціями дитини: «задача, яку їй для вирішення пропонує дорослий, повинна стати її задачею, набути для неї смислу, стати переживанням» [43, с. 11]. Науковець також наголошує, що оскільки самостійність тісно пов'язана також із волею, вирішення завдання потребує від дитини цілеспрямованості, вольових зусиль, уміння виявляти наполегливість. Тому вольові якості особистості є стрижнем самостійності: «у самостійної дитини завжди достатньо сильно розвинена воля, вона рішуча у своєму виборі та оцінках, впевнена у досягненні мети. Залежна дитина завжди безвольна. Вона, навіть якщо і володіє знанням, не вміє самостійно реалізувати власні здібності» [43, с. 11].

Наукові спостереження Г. Урунтаєвої засвідчують, що розвиток моральної свідомості випереджає розвиток моральної поведінки. Якщо в молодшому дошкільному віці дитина засвоює уявлення про моральні норми, які на перших порах виконуються тільки на вимогу дорослого або в його присутності і легко порушуються, то у старшому дошкільному віці поступово ця неузгодженість зникає, у реальній поведінці починають переважати моральні норми. Однак мотиви, що лежать в основі моральної поведінки дитини, можуть бути діаметрально протилежними. Поведінка дошкільника може бути прагматичною, коли моральний вчинок пов'язаний з особистою вигодою і заснований на посиленні зовнішнього контролю за ним з боку дорослих і однолітків. Старші дошкільники переходять від стихійної до свідомої моральності. Моральна норма для них починає виступати регулятором взаємовідносин між людьми. До семи років моральні мотиви

стають визначальними за своєю спонукальною силою. Тобто соціальні вимоги перетворюються на потреби самої дитини [92, с. 129].

Аналіз наукових джерел засвідчує, що розвиток самостійності *старшого дошкільника* прямо пов'язаний із освоєнням різних видів діяльності (ігрової, трудової, мистецької та ін.) та усвідомленням її структури. Б. Ананьєв відмічав, що до 5-6 років діти здатні охопити й утримати в свідомості увесь процес від постановки цілі до результату. Від усвідомлення окремих моментів дії дитина переходить повністю до цілеспрямованої планомірної діяльності – такий шлях індивідуального розвитку свідомості, завдяки якому весь стан неспання стає суцільним «потокм свідомості», що перемикається з одного виду діяльності на інший. Особливість такого ходу розвитку дає можливість зрозуміти одну з найбільш чудових рис свідомості – відносну безперервність її станів, що утворюють спільність різних психічних процесів та їх відношення до «я», тобто до самосвідомості суб'єкта [2, с. 183-184].

Як підкреслює О. Кононко, фактично саме в цьому періоді дитина починає самостійно організовувати власну діяльність: здатна визначити мету діяльності, спланувати її зміст, обрати засоби діяльності, оцінити її результати. Саме незалежність дій від допомоги дорослих, коли дитина намагається мобілізувати для досягнення результату увесь накопичений досвід, знайти ефективне рішення, свідчить про її особистісне зростання.

Як відмічають науковці, саме в період старшого дошкільного віку в дитини змінюються контроль і оцінка власної діяльності. Якщо діти 3-4 років вважають свою роботу гарною незалежно від того, як і якого результату досягнуто, то в 5-7 років дошкільники намагаються правильно оцінити свою роботу. Старші дошкільники здатні бачити не тільки розходження між запланованими й отриманими результатами, але і на цій основі (за умови відповідного навчання) успішно здійснювати корекцію своїх дій. Самоконтроль починає виступати особливою діяльністю, спрямованою на краще виконання роботи й усунення недоліків [92].

Згідно з науковими даними, основні новоутворення дитини, які дають

змогу навчитися самотійно планувати, виконувати і контролювати власну діяльність, насамперед, розвиваються та проявляються в ігровій діяльності. Це підтверджує наукове дослідження М. Савченко, яка переконує, що «сама гра має потенційні можливості для виховання самотійності дитини дошкільного віку», створюючи умови для самотійної діяльності дітей, вияву ними цілеспрямованості, ініціативності, незалежності, творчості, пізнавального інтересу. Самотійність старшого дошкільника в ігровій діяльності проявляється в таких аспектах, як: обізнаність з ігровою роллю та змістом гри, незалежність у визначенні її задуму, відповідальне ставлення до дотримання правил поведінки у грі, активне та вміле володіння рольовими діями й наполегливе досягнення результату гри. Дитина все більше виявляє ініціативність, що проявляється в творчій побудові сюжетів ігор, продукуванні оригінальних ідей, прийнятті відповідальних рішень, свідомому, рішучому бажанні зробити щось на власний розсуд, відійти від шаблону, перетворити, змінити звичне [75].

Подібним чином впливає на розвиток самотійності дитини і трудова діяльність, яка «створює найбільш сприятливі умови для її прояву і розвитку, установлення більш тісних, безпосередніх зв'язків з дорослими та їхньою діяльністю, тобто для задоволення нових, соціальних за своєю природою потреб, які не можуть бути повністю задоволені в інших видах діяльності, у тому числі й у сюжетно-рольовій грі» [92, с. 109].

У формуванні самотійності велику роль відіграє і *спілкування з однолітками і дорослими*. Оптимальною є модель взаємодії, коли вихователь у спілкуванні з дітьми дотримується положення «не поруч і не над, а разом». Це забезпечує відчуття психологічної захищеності, довіру дитини до світу, радість існування (психологічне здоров'я), розвиток індивідуальності дитини [20].

М. Лісіна як автор оригінальної концепції генези спілкування дитини з оточуючими людьми наголошує, що продуктом спілкування дошкільника з ровесниками та дорослими виступає самопізнання й самооцінка через

пізнання й оцінку партнера (і партнером). Саме спілкування призводить до виникнення образу іншої людини і паралельно – образу самої себе [51].

Науковцями зазначається, що у старшому дошкільному віці дитину активно починає цікавити особистість іншої людини, вона починає обговорювати з іншими переваги і вчинки один одного, оточуючих, оцінювати їх з точки зору відповідності соціальним нормам. Саме тому самостійність старшого дошкільника набуває соціально-моральної спрямованості. Як констатує О. Кононко, набуття дитиною соціально-емоційного досвіду в перші шість років життя є невід'ємною умовою її різнобічного розвитку в майбутньому. Науковець підкреслює, що «дошкільний вік – період формування в малюка потреби, а часом і здатності встановлювати та підтримувати контакти з оточуючими людьми, дорожити ними» [41, с. 7]. У цьому процесі найважливіша роль належить агентам соціалізації: сім'ї, закладам дошкільної та позашкільної освіти, колу однолітків.

Узагальнюючи науковий доробок провідних дослідників щодо самостійності дітей старшого дошкільного віку, відзначаємо, що поняття *«самостійність дитини старшого дошкільного віку»* слід розглядати комплексно, оскільки вона має багатоплановий, динамічний характер, і трактуємо як *якість особистості і прояв активності, що характеризується усвідомленим і відповідальним ставленням до вчинків і дій, виявляється в ініціативності та критичності в поведінці, прагненні діяти без сторонньої допомоги, зверненні за нею лише в разі потреби.*

1.3. Потенціал сімейного середовища у вихованні самостійності дитини

Самостійність як найважливіша якість особистості, що гарантує людині спроможність жити, навчатися, творити, виникла не випадково. Її виникнення зумовлено розвитком самого життя: чим складніші його умови, тим більше вони потребують від людини здатності бути ініціативною, незалежною,

оптимістичною. Саме завдяки пробудженій в дитинстві активності людина може розвиватися у змістовну, цілеспрямовану особистість, спроможну знайти своє місце в житті. Чим більше розвинена активність особистості, тим інтенсивніше її життя, тим ширше та різноманітніше її контакти із зовнішнім світом.

Водночас, самостійність дитини є завжди продуктом її власної ініціативи, оскільки формується й досягає певного рівня розвитку в результаті залучення дитини до організованої дорослим діяльності. Відповідно, провідна роль у розвитку самостійності належить вихованню та навчанню, тобто керівництву з боку дорослого. «Щоб своєчасно і правильно виховати самостійність, дорослому слід розібратися в тому, де ж ця межа і який стиль керівництва поведінкою і діяльністю найбільш відповідає визначеній меті» [94, с. 75].

Науковці (Л. Божович, А. Варга, С. Ковальова та ін.) зазначають про тенденцію копіювання дітьми поведінки батьків. Діти хочуть бути схожими на дорослих та тих, з ким вони найчастіше спілкуються. Це свідомо спроба поводитися так само, як поведуться дорослі, тому що це неусвідомлене наслідування, яке є одним із аспектів ідентифікації з іншим.

Є. Арнаутова вважає, що вплив батьків особливо великий тому, що вони є для дитини першоджерелом необхідного життєвого досвіду. Діти, життєвий досвід яких містить великий набір різних ситуацій і які можуть долати труднощі спілкування, радіти різнобічним соціальним впливам, краще за інших дітей адаптуються в незнайомих ситуаціях і добре реагують на зміни, що відбуваються навколо [3].

За даними І. Гребеннікова, Т. Маркової у дошкільному дитинстві формуються основи дисципліни та формування поведінки. Батьки мають особливий вплив на поведінку дитини, засуджуючи або заохочуючи певні типи поведінки, а також використовуючи покарання або дозволяючи певний собі ступінь свободи в поведінці дитини. Дитина з малечку вчиться у батьків, що їй потрібно робити, яким чином поводитися.

Саме за допомогою дорослого самостійні вміння дитини закріплюються, проявляються у різних видах діяльності, поступово набуваючи статусу якості особистості. На ролі батьків у розвитку самостійності дітей наголошує С. Теплюк, яка вказує, що батьки мають цілеспрямовано розвивати самостійність, не залишаючи це на потім. При цьому батьки повинні пам'ятати, що при розвитку самостійності щоразу обсяг самостійних дій дитини збільшується, а допомога дорослого скорочується. Показником самостійності дитини є результативність її дій. Цей показник не можна замінити контролем дорослого. Контроль незмінно передбачає слухняність, а міцний союз цих двох понять може розвинути безвольність, безвідповідальність, лінощі, інфантилізм. Самостійність – це прагнення до внутрішньої свободи, до свободи вибору дій, вчинків, суджень, у ній витoki відповідальності, впевненості у власних силах, витoki творчості, почуття власної гідності [85].

Оскільки характер взаємовідносин дітей дошкільного віку та їх батьків залежить від багатьох факторів, позначимо найбільш значущі з них, які впливають на виховання самостійності дитини у старшому дошкільному віці. До них належать:

- особистісні особливості батьківської постаті, форми поведінки батьків у сім'ї та за її межами;
- особистісні особливості дитини;
- педагогічна компетентність батьків, рівень їхньої освіченості;
- якість емоційних зв'язків у дитячо-батьківських відносинах;
- засоби виховного впливу, які застосовуються батьками та іншими дорослими;
- залучення дитини до життєдіяльності сім'ї;
- ступінь задоволення актуальних потреб дитини на сім'ї.

Дослідження А. Харчева, І. Гребеннікова, А. Петровського показали, що у дитячо-батьківських відносинах необхідно визначити оптимальний варіант, щоб виховання самостійності у старшому дошкільному віці перейшло на

більш значущий рівень. Щоб сім'я змогла педагогічно ефективно виховувати та розвивати самостійність та на її основі ставлення до життя, дорослі члени родини повинні дотримуватися спільної батьківської позиції, дотримуватися єдності виховних підходів, взаємоповаги, інтересу до подій сімейного життя [23]. Успішність виховання батьками самостійності в дітей дошкільного віку залежить від таких умов:

- наявність уявлень та знань про самостійність, форми самостійної поведінки, усвідомлення дітьми значимості самостійності для свого та суспільного життя;
- сформованість позитивного ставлення та інтересу до діяльності, формування емоційного передбачення результатів своєї діяльності;
- введення в діяльність дошкільнят значущих мотивів: досягнення успіху, соціальної значущості результатів діяльності тощо; накопичення достатнього обсягу умінь, навичок для реалізації будь-якої діяльності, що дозволяє без допомоги дорослих досягати поставленої мети; вправління дітей у формах самостійної поведінки;
- формування елементів самоконтролю та самооцінки при виконанні діяльності.

I. Гребенніков виділив наступні умови виховання самостійності в сім'ї:

1. Самостійне досягнення мети, без допомоги дорослого.
2. Вихованню організованості та самостійності дитини сприяє продуманий режим та розпорядок дня, складений батьками.
3. Єдиний підхід до дитини, узгодження виховних зусиль усіх членів сім'ї. Розбіжності між батьками у методах виховання виробляють двоякість поведінки дитини, хитрість.
4. Принцип послідовності, тобто поступове виховання у дитини вміння володіти своїми бажаннями, привчання стримуватися, перемагати у собі почуття болю, образи, страху. Усе це зміцнює, тренує самостійність.

II. Лесгафт виділяв наступні умови виховання самостійної та активної дитини:

- атмосфера любові. Позбавлена почуття любові, людина не здатна поважати своїх рідних, близьких, не зможе поважати Батьківщину, робити людям добро;

- високоморальний вихователь, який вчить дитину розмірковувати. Найкраще, якщо цю роль виконують батьки;

- регулярна, радісна суспільно корисна праця у присутності дитини. Дитина поступово і сама починає включатися у процес спільної праці з батьками;

- виключення додаткових подразників із життя дитини: розкоші, злиднів, надмірних смаколиків та безладної їжі;

- гармонійний розвиток всіх здібностей дитини;

- принцип поступовості та послідовності;

- відокремлення дитини від контактів із аморальними людьми [50].

Т. Маркова вважає важливою умовою підвищення рівня самостійності дітей старшого дошкільного віку роботу з батьками в умовах дошкільної освітньої організації. На її думку, це дозволить батькам усвідомити значення розвитку самостійності для дітей старшого дошкільного віку та цілеспрямовано виховувати її в умовах сім'ї [54]. Очевидно, що навіть за найблагородніших намірів батьків, але без розуміння психолого-педагогічних основ виховання самостійності, послідовна реалізація цих вимог не тільки не виховує, а й притискає самостійність дитини. В силу цього розробка науково обґрунтованих методів та методик виховання самостійності, починаючи з раннього дитинства, є надзвичайно важливою.

У своїй монографії Р. Буре говорить про необхідність зміни методів виховання: «замість прямого спонукання дорослим окремих дій дитини дошкільного віку провідними повинні ставати такі, що підтримують її прагнення звільнитися від опіки дорослого, схвалюють будь-яку спробу проявити самостійність, ставлять її в умови вибору змісту та засобів реалізації своїх інтересів. Тобто замість пропозицій «зроби так», «принеси», «поклади» використовується позитивна оцінка спроб дитини діяти самостійно, підтримка

її рішень. Особливо необхідними стають прийоми, що запобігають помилкам, які можуть викликати незадоволеність собою і ведуть до прояву заниженої самооцінки». Для виховання самостійності можна використовувати різні поєднання методів, прийомів та засобів, які здійснюють комплексний вплив на дитину. При виборі методів виховання самостійності дітей у сім'ї варто звернутися до досліджень психологів, роботи яких у останні десятиліття доводять велике значення у розвитку особистості дитини стилю спілкування з нею сім'ї [10, с. 68].

К. Роджерс, один із засновників гуманістичної психології, назвав цей стиль «особистісно-центрованим». Він протистоїть авторитарному і передбачає, насамперед, розуміння потреб та потреб дитини, знання закономірностей її зростання та розвитку.

Як стверджує Р. Буре, при розробці методів виховання найбільшу увагу треба звернути на дитяче «Я сам!», як прагнення дитини звільнитися від опіки дорослого, бажання стати суб'єктом діяльності та взаємовідносин. Для виховання самостійності можна використовувати різні поєднання методів, прийомів та засобів, які надають комплексний вплив на дитину [10, с. 68].

У своїй книзі Ю. Гіппенрейтер одним із ефективних методів виховання самостійності вважає *метод невтручання*. Він полягає в тому, щоб не втручатися в ті справи дитини, які вона може виконати сама, або якими вона захоплена зайнята, не потребуючи допомоги дорослого. Своїм невтручанням батьки показують довіру та повідомляють дитині, що вона впорається сама. На розвиток самостійної діяльності дітей істотно впливає застосування *методів проблемного навчання*, яке широко використовується в школі. Нині у науці наводиться дедалі більше доказів, які свідчать, що деякі форми цього навчання можуть бути ефективно застосовані й у дошкільному віці. Проблемний метод, як і проблемні ситуації, викликають в дітей справжню цікавість. Діти дошкільного віку можуть тривалий час працювати над одним завданням, дивуючись, радіючи та засмучуючись. Навіть якщо дитина не має в своєму

розпорядженні достатніх засобів для вирішення завдання, у проблемній ситуації вона досить наполеглива і винахідлива у своїх пошуках [18].

Метод «зовнішнього засобу», відкритий Л. Виготським, був багато разів підтверджений науковими та практичними дослідженнями. Л. Виготський виявив, що дитина легше і швидше вчиться організовувати себе та свої справи, якщо на певному етапі допомогти їй деякими зовнішніми засобами (картинками для нагадування, списком справ, схемою тощо). Подібні засоби – це заміна слів дорослого, його нагадування та вказівок. Користуючись такими «замінниками» самостійно, дитина опиняється на півдорозі до того, щоб упоратися зі справою без допомоги дорослого. Метод зовнішнього засобу сприяє формуванню у дитини усвідомленого ставлення до діяльності та тренування практичних умінь. Наступний метод спирається на психологічний закон, відкритий Л. Виготським – *зону найближчого розвитку*. Зона найближчого розвитку – рівень розвитку, що досягається дитиною в процесі його взаємодії з дорослим, реалізований особистістю, що розвивається, в ході спільної діяльності з дорослим, але не виявляється в рамках індивідуальної діяльності. Тобто, у розвитку дитини коло його самостійних справ поповнюється тими заняттями, які вона раніше виконувала лише разом із дорослим. Психологи відзначають, що часто дорослі на поведінку дітей реагують криком, критикою, покараннями тощо. Способи, які дозволяють повідомити дитині про її поведінку, але не образити і принизити, досить детально розроблені в гуманістичній психології. Одним з таких способів є «Я – повідомлення», «Я – висловлювання» або «Я – зауваження». Психологи характеризують «Я - повідомлення» як спосіб вербального вираження почуттів, що виникають у батьків у різних напружених ситуаціях; конструктивна альтернатива «Ти – зауваження», яке традиційно застосовується для вирішення конфлікту через висловлювання негативної оцінки на адресу іншого; спосіб позначення проблем і водночас усвідомлення власної відповідальності за її вирішення. «Я – повідомлення» показує, які почуття у батьків викликає поведінка дитини. Наприклад: «Мені не

подобається, якщо в кімнаті безлад». «Я - повідомлення» - це прийом, за допомогою якого дорослий може повідомити дитині не про неї і не про її поведінку, а про свої почуття та негативні переживання. «Я – повідомлення» передбачає у спілкуванні з дитиною партнерську позицію, замість позиції «згори» [17].

Приклад як один із ефективних методів виховання самостійності полягає у зразку для наслідування. Його психолого-педагогічне значення характеризується наявністю аналізу зразка, прагненням дитини бути схожою на ідеал. У разі негативного ідеалу дитина буде прагнути подолати або не допустити в собі ті негативні особливості, які вона помітила у «зразка». Особливого значення набуває особистий приклад батьків.

Привчання як метод використовується з метою формування здатності до організованих дій, для вироблення позитивних звичок. Реалізується прийом через систему вправ, що передбачають демонстрацію дій дорослим та повторення вихованцем.

Заохочення – один з ефективних методів виховання, що викликає у дитини приплив сил, енергії, і, як наслідок, високий рівень наполегливості та результативності. Даний метод спрямований на емоційне підтвердження успішно вироблених дитиною дій та моральних вчинків, стимулювання до здійснення нових. Значення заохочення зростає під час роботи з сором'язливими і невпевненими у собі дітьми. Проте заохочення не повинно бути занадто частим, щоб не призвести до очікування нагороди за найменший успіх. До видів заохочення належать: похвала, відповідальне доручення, нагорода, вибачення за поганий вчинок.

Р. Буре визначила зміст та послідовність прийомів виховання самостійності у дошкільнят:

1. Схвалення спроби виявити самостійність, її підтримка та непомітна допомога для того, щоб у дитини склалося враження про самостійне виконання задуманої дії.

2. Позитивна оцінка дитини, що виявляє прагнення самостійності. Створення загального позитивного ставлення до ініціативи дітей, їх задумів, дій, вчинків.

3. Виховання в дітей усвідомлення своєї відповідальності за дії, вчинки, позитивна оцінка прагнення досягати поставленої мети, не відступаючи від труднощів, які виникають [9].

Таким чином, вирішальне значення у формуванні самостійності дітей дошкільного віку мають методи та прийоми виховання, що підтримують та активізують прагнення дитини діяти самостійно. Традиційно у сім'ї у вихованні дітей велике місце займають правила та заборони, засновані на підпорядкуванні авторитету дорослого. Це суперечить останнім науковим дослідженням, у яких доводиться теза про становлення дитини дошкільного віку як суб'єкта діяльності, що вимагає застосування методів виховання, які допомагають розвитку в дітей дошкільного віку здатності до самостійного вибору дій та вчинків, що відповідають нормам моралі.

Дослідження О. Леонтєва, А. Лурії, Д. Ельконіна та інших науковців показали, що вольовий розвиток дитини визначається особливостями співпраці з батьками. У дитинстві коло спілкування у дитини досить звужене. І в основному батьки впливають на самостійність дитини: якщо вони спочатку з раннього віку виховують цю якість, то у дитини формується досить високий рівень самостійності [90].

Основним принципом розвитку самостійності є принцип єдності керівної ролі дорослої та власної активності дитини. «Самостійність дитини, – пише А. Люблінська, – не має нічого спільного зі стихійною її поведінкою. За самостійністю дитини завжди стоїть керівна роль та вимоги дорослого» [52, с. 378].

Г. Годіна зазначає, що формування самостійності в дітей залежить від взаємовідносин між дитиною і дорослим, що передбачає постановку дитини на активну позицію у різних видах діяльності, де важливим є вмiле поєднання керівної ролі дорослої та самостійної діяльності дітей [19]. Крім того, якщо

оцінка дорослого торкається емоційної сфери дітей, то вона дозволяє їм зрозуміти правильність своїх дій, вселяє упевненість у власних силах.

Л. Виготський наголошує, що будь-яка дія за своєю природою є в минулому спільна з дорослими і те, що дитина сьогодні виконує за допомогою дорослих, завтра вона зможе зробити самостійно [17]. Майстерність членів родини якраз і полягає в тому, щоб поставити дитину у позицію необхідності приймати самостійні рішення, організовувати свою діяльність, контролювати та оцінювати результати своєї роботи. Угорські вчені Й. Раншбург та П. Поппер описують різне ставлення батьків до прагнення дитини діяти самостійно та вплив цього ставлення на виховання самостійності дошкільника. Автори відзначають наявність у керівництві дітьми двох позицій: та, що підбадьорює (дозволяє) і забороняє. Перша позиція дорослого має активізуючу дію на дитину, спонукає до активних дій. У неї зростає почуття впевненості у своїх можливостях, що пізніше переростає у відповідальність за свої вчинки та дії. Друга позиція дорослого (забороняє) надає вплив, що гальмує, впливає на розвиток безпорадності, залежності від дорослого. Розроблена авторами таблиця дозволяє наочно побачити розбіжності у розвитку у дітей самостійності [71, с. 96] (див. табл. 1.1):

Таблиця 1.1

Вплив ставлення батьків до прагнення дитини діяти самостійно на виховання самостійності дошкільника

Позитивний характер стимулювання «Ти можеш»	Негативний характер стимулювання «Ти не можеш»
Зміцнення віри дитини у свої сили	Послаблення віри дитини у свої сили
Позитивна думка про себе	Негативна думка про себе
Розвиток внутрішнього контролю	Орієнтація на зовнішній контроль
Схвалення відповідальності (за власні дії)	Страх відповідальності (прагнення перекласти її на інших)
Самостійність	Залежність
Особистість, впевнена у собі	Особистість, не впевнена у собі

Підсумок цього процесу, як зазначають автори, проявляється у дорослі роки: «З дитини виростає або самостійна, незалежна, відповідальна людина, або ж особистість, що постійно залежить від оточення, відчуваючи постійну потребу в чиємусь втручанні» [71].

Розвиток дитячої самостійності може ускладнюватися за рахунок неправильного ставлення батьків: від вседозволеності до тотального контролю над вчинками дітей, до того ж через не знання особливостей та специфіки розвитку дитячої психіки батьки або занижують, або завищують вимоги до дитини, що ускладнює становлення самостійності. Самостійність завжди є продуктом підпорядкування вимогам дорослих і одночасно власної ініціативи дитини. І чим краще, глибше, більш осмислено засвоїла дитина правила поведінки, тим ширші в неї можливості ініціативно та самостійно застосовувати їх у нових, різноманітних умовах життя.

Щоб сім'я змогла педагогічно ефективно виховувати та розвивати самостійність та на її основі активне ставлення до життя, дорослі члени сім'ї повинні дотримуватися спільної батьківської позиції, дотримуватися єдності виховних підходів, взаємоповаги, інтересу до подій сімейного життя. Виховання має три значення: розуміння можливостей і потреб дитини, прийняття її такою, як вона є і визнання її особистістю.

Таким чином, потенціал сімейного виховання у питанні формування самостійності дитини надзвичайно значимий і широкий. І чим більш обізнані будуть батьки щодо своїх можливостей, тим більш ефективним буде процес виховання самостійності їхньої дитини.

Висновки до розділу 1

Проаналізувавши теоретико-методичні аспекти виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку, доцільно зробити наступні висновки.

Дослідження самостійності є актуальною проблемою, яка вивчається різними галузями науки (філософією, психологією, фізіологією, педагогікою

та ін.). Ретроспективний аналіз наукових педагогічних джерел дозволив простежити генезу підходів щодо проблеми самостійності особистості, і, зокрема, щодо її виховання в дітей дошкільного віку. Розвитку самостійності в навчанні, пізнавальній самостійності і самостійності мислення відводилось одне з провідних місць у загальній системі виховання особистості в працях провідних педагогів та психологів. На сучасному етапі склалися різні наукові підходи до трактування самостійності дитини: діяльнісний, особистісний, міжособистісний, інтегративний. Відповідно до останнього, який переважає в сучасних дослідженнях, самостійність має багатоплановий, динамічний характер і кваліфікується як якість особистості і прояв активності, характеризується усвідомленим і відповідальним ставленням особистості до вчинків і дій, виявляється в ініціативності, критичності, прагненні діяти без сторонньої допомоги, зверненні за нею лише в разі потреби. Самостійність як інтегративна якість має складну структуру, і в узагальненому вигляді представляє систему, що містить такі складові: інтелектуально-пізнавальну, емоційно-ціннісну, дієво-практичну.

Відповідно до цього визначено, що самостійність дитини старшого дошкільного віку проявляється в пізнавальній, емоційно-ціннісній та діяльнісній сферах і, відповідно, характеризується: 1) здатністю самостійно сформулювати пізнавальну задачу, обрати засоби її вирішення з використанням ефективних і надійних прийомів, скласти план, зрозуміти необхідність перевірки результатів; 2) усвідомленням значення самостійності в житті та адекватною самооцінкою рівня власної самостійності, самоконтролем власної поведінки та відповідальністю; 3) умінням обирати і планувати діяльність; незалежністю дій і вчинків, прагненням реалізувати свої плани без сторонньої допомоги, проявляти ініціативу і творчий підхід.

Важливим для нашого дослідження стало встановлення значного потенціалу сімейного виховання у питанні формування самостійності дитини. При цьому найбільш значущими факторами, які впливають на виховання самостійності дитини у старшому дошкільному віці є: особистісні особливості

батьків та їхня поведінка, особистісні особливості самої дитини; рівень педагогічної освіченості батьків; якість емоційних зв'язків у дитячо-батьківських відносинах; засоби виховного впливу, які застосовуються батьками та іншими дорослими та ін. Очевидно, що значна частина сучасних сімей потребують педагогічної підтримки у виховному процесі, що актуалізує проблему нашого дослідження.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ З СІМ'ЄЮ

2.1. Сутність і зміст взаємодії закладів дошкільної освіти з сім'єю у процесі виховання дітей дошкільного віку

Сучасні заклади дошкільної освіти стають все більш відкритими для батьків, дітей і громадськості. Значна увага в них приділяється освіті та вихованню батьків як одному із принципово важливих чинників успішного розвитку і виховання дітей. Тим більше, що зміцнення й розвиток тісного зв'язку й взаємодії різних соціальних інститутів (дитячий садок, родина, суспільство) забезпечують сприятливі умови життя й виховання дитини, формування основ повноцінної, гармонійної особистості.

Взаємодія педагогів із батьками передбачає взаємодопомогу, взаємоповагу та взаємодовіру між обома сторонами, знання та врахування педагогом умов сімейного виховання, а батьками – умов виховання в дитячому садку. Як зазначають сучасні науковці, взаємодія є обов'язковою умовою єдності вимог дитячого садка та сім'ї, успішного виховання, оскільки батьки не можуть вирішити питання формування дитини без активної участі педагогів. Взаємодія передбачає позитивні установки у сторін на спільну роботу, спільне визначення цілей, планування, організацію та підбиття підсумків. Важливо відзначити, що в процесі взаємодії передбачається організація продуктивного спілкування всіх учасників освітнього процесу, взаємодія включає в себе обмін думками, почуттями, ідеями. У цьому контексті взаємодія передбачає діалог.

Отже, під взаємодією батьків та педагогів закладу дошкільної освіти ми розуміємо спілкування всіх учасників освітнього процесу, організацію їхньої спільної діяльності на основі діалогу. Взаємодія включає обмін думками, почуттями, ідеями. Взаємодія передбачає врахування педагогами

особливостей сімейного виховання. а батьками – виховання дитини у дитсадку. Взаємодія виходить поза рамки просвітницької роботи, вона передбачає не лише повідомлення знань, а й формування батьківської компетентності.

Ідея взаємозв'язку суспільного й сімейного виховання, а також взаємної відповідальності педагогів, батьків й суспільства знайшла своє відбиття і в нормативно-правових документах: Законах України «Про освіту» (2017), «Про дошкільну освіту» (2001), «Положенні про заклад дошкільної освіти» (у ред. 2021), Базовому компоненті дошкільної освіти (Державному стандарті дошкільної освіти) (2021 р.) та ін.

Так, у Законі «Про освіту» записано, що батьки є учасниками освітнього процесу (ст. 52) і зобов'язані закласти основи фізичного, морального й інтелектуального розвитку особистості дитини. А також сприяти виконанню дитиною освітньої програми та досягненню дитиною передбачених нею результатів навчання (ст. 55) [70]. Окрім того у ст. 11 наголошується на обов'язковості «реалізації освітніх програм неформальної освіти для батьків» [70], що свідчить про важливість педагогічної допомоги сім'ї у вихованні і розвитку дитини.

Відповідно до цього міняється й позиція закладу дошкільної освіти у роботі з сім'єю, що підтверджує і Закон України «Про дошкільну освіту», який визначає ЗДО «осередком поширення серед батьків психолого-педагогічних та фізіологічних знань про дітей дошкільного віку» (ст.11) [69]. Тобто кожний заклад має не лише виховувати дитину, але й надавати освітні послуги батькам з питань виховання дитини. У цьому зв'язку закладу дошкільної освіти повинен визначати умови роботи з батьками, вдосконалювати зміст, форми й методи співробітництва ЗДО й родини у вихованні дітей з урахуванням умов, варіативних освітніх програм і запитів родин.

«Положення про заклад дошкільної освіти» прямо вказує на необхідність партнерства педагогічних працівників і батьків у забезпеченні єдності навчання, виховання і розвитку вихованців у рамках освітнього

процесу, створенні безпечного освітнього середовища (п.36) [66]. Тобто педагог закладу дошкільної освіти виступає не тільки вихователем дітей, але й партнером батьків щодо їхнього виховання.

Нарешті, аналіз *Базового компоненту дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти)* підтверджує також суттєву увагу до взаємодії ЗДО з сім'ями дітей як учасниками освітнього процесу. В документі вказується, що оскільки сім'я є дієвим, моделюючим, соціальним, комунікативним, культурним інститутом виховання, навчання і самореалізації особистості, то ще більш вагомим є роль партнерської взаємодії педагогічних працівників з членами родини вихованців [4]. Наголошується на необхідності педагогічного просвітництва сімей, які опинились перед численними соціальними, духовними, екологічними викликами сьогодення [4]. Підкреслено, що в цих умовах педагогічний колектив закладу дошкільної освіти має ініціювати різні форми участі батьків в освітньому процесі, управлінні та громадському самоврядуванні ЗДО, а також соціально-педагогічний патронат сімей вихованців [4].

Вищевказані нормативні положення підтверджуються і багаторічною теорією і практикою дошкільної педагогіки. Прогресивні педагоги вважали, що у відриві від сім'ї неможливо виховати підростаюче покоління. А життя показувало, що зв'язок громадського і сімейного виховання був життєво необхідним. Ще в п.п. ХХ ст. цей зв'язок реалізовувався через педагогічну просвіту чи педагогічну пропаганду батьків. Хоча сім'я і розглядалася лише як об'єкт впливу з боку закладу дошкільної освіти [32, с. 13-14].

Лише в сер. і др. пол. ХХ ст. змінюються підходи і бачення щодо взаємодії ЗДО з батьками, починають вживатися терміни «спільна діяльність», «співробітництво» з метою підвищення рівня виховання, створення умов для діяльності дитини в садочку і вдома. Про необхідність створення міцного союзу школи й родини писав В. Сухомлинський: «Без виховання дітей, без активної участі батька й матері в житті школи, без постійного духовного спілкування дорослих і дітей неможлива сама родина як первинний осередок

нашого суспільства, неможлива школа як найважливіша навчально-виховна установа й неможливий моральний прогрес суспільства» [84]. В. Сухомлинський уважав, що педагогіка повинна стати наукою для всіх – і для вчителів, і для батьків. Скільки-небудь успішна виховна робота зовсім немислима без системи педагогічної освіти, підвищення педагогічної культури батьків, що є важливою частиною загальної культури [84].

Сучасні науковці у галузі дошкільної педагогіки (Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Маршицька, С. Нечай, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Г. Розлуцька, Н. Шкляр), підкреслюючи необхідність зв'язку ЗДО з родиною й необхідність удосконалення форм і методів роботи з батьками, визначили специфіку цієї роботи і її завдання. Ними обґрунтовано принцип активного залучення сім'ї до освітнього процесу ЗДО з питань виховання базових якостей. Сутність цього принципу, визнаного одним із найважливіших, ґрунтується на розумінні того, що об'єднання зусиль педагогів дитячого садка і батьків дає змогу створити єдиний розвивальний простір, комфортні умови для гармонійного становлення дитячої особистості [94, с. 27-28].

На основі вивчення ряду джерел можна узагальнено подати нові підходи до взаємодії педагогів та батьків [4; 21; 28; 32; 44; 55; 59; 73; 94; 98; 103]. Згідно з сучасними дослідженнями робота з сім'єю повинна бути орієнтована не на конкретний програмний зміст, як це здійснювалося протягом десятиліть, не на сприяння формування у дитини тих чи інших знань, умінь та навичок, а на загально психологічні підходи до розвитку здібностей та особистості дитини. Взаємодія передбачає взаємне бажання батьків та педагогів підтримувати контакти один з одним.

Перехід від співробітництва щодо обміну інформацією та пропаганди педагогічних знань до співпраці як міжособистісного спілкування педагога з батьками діалогічного спрямування. Ключовим поняттям є діалог, під яким мається на увазі особистісно рівноправне спілкування, спільне набуття досвіду. Важливою складовою діалогічних відносин є конгруентність —

здатність тих, які спілкуються між собою, щиро висловлювати почуття, які вони відчувають. Реалізується принцип позитивного прийняття іншої людини.

Зміна ставлення суспільства до сім'ї, визнання її провідної ролі у вихованні дитини не могло не відобразитися на змісті, формах і методах взаємодії. Мова вже йде про нову філософію взаємодії, згідно якої це не просто введення нового слова, вона передбачає партнерське ставлення до батьків як до учасників педагогічного процесу.

Проте організуюча роль належить закладу по відношенню до родини і характеризується комплексом факторів:

- планомірне, активне поширення педагогічних знань серед батьків;
- практична допомога родині у вихованні дітей;
- організація пропаганди позитивного досвіду суспільного й сімейного виховання;
- залучення батьків у педагогічну діяльність;
- активізація їхньої педагогічної самоосвіти й ін.

Під педагогічною культурою батьків розуміється їх підготовленість, розвиток тих якостей особистості, які відбивають ступінь їхньої зрілості як вихователів і проявляються в процесі сімейного й суспільного виховання дітей.

Провідним компонентом педагогічної культури батьків є їхня педагогічна підготовленість, що характеризується певною сумою психолого-педагогічних, фізіолого-гігієнічних і правових знань, а також уміннями й навичками батьків, виробленими в процесі практики виховання дітей.

Досить істотним при цьому є й ставлення батьків до виховання. Відповідальне відношення до батьківських обов'язків, бажання якнайкраще виховати своїх дітей – невід'ємна складова частина педагогічної культури батьків [59, с. 11].

У сфері дошкільної педагогіки батькам важливо:

- знати основні закономірності й особливості виховання й навчання дітей;

- знайомити зі змістом і методами виховання;
- опанувати методами організації дитячої діяльності, спілкування, спрямованими на формування соціально кошовних форм поведження й відносин дитини з оточуючими людьми.

Педагогічну культуру розглядають у зв'язку із загальними соціально-педагогічними умовами виховання, які містять у собі сукупність основних вимог суспільства до особистості батьків, зміст ідейних, моральних норм, що регулюють внутрішньо сімейні відносини, характер між особових відносин у родині.

Відповідно до цього робота з батьками будується на засадах співробітництва. Ознаками такого співробітництва є:

- усвідомлення мети діяльності кожним учасником процесу;
- чіткий поділ і кооперація праці між його учасниками;
- особистий контакт між учасниками процесу з обміном інформацією, взаємною – допомогою, самоконтролем;
- позитивні міжособистісні відносини.

Робота з батьками – це складна й важлива частина діяльності педагога, що включає:

- підвищення рівня педагогічних знань, умінь і навичок батьків;
- допомога педагогів батькам у сімейному вихованні для створення необхідних умов правильного виховання дітей;
- взаємодія вихователів і батьків у процесі розвитку дітей.

О. Шаповалова виділяє такі основні завдання, що стоять перед закладом в роботі з батьками:

- «вивчення родин дітей;
- залучення батьків до активної участі в діяльності дошкільного закладу;
- вивчення сімейного досвіду виховання й навчання дітей;
- освіта батьків в області педагогіки й дитячої психології» [98, с. 32].

Можемо додати, що реалізація цих завдань буде ефективною, якщо відповідатиме наступним критеріям:

1. *Спрямованість і адресованість.* Даючи конкретні поради, рекомендації, педагоги повинні знати особливості конкретних сімей. Нерідко батьки самі звертаються до вихователів за педагогічними порадами, у тому числі з конкретними питаннями щодо власної дитини.

2. *Оперативний зворотний зв'язок.* Робота педагога з батьками має вибудовуватися на основі живого діалогу, в процесі якого він з'ясовує рівень сформованості педагогічних знань і навичок батьків, вносить за необхідності відповідні корективи.

3. *Індивідуалізація педагогічного впливу.* Працюючи з батьками, вихователь допомагає їм використовувати педагогічні знання не як абстрактні істини, а як керівництво до практичних виховних дій, спрямованих на конкретну дитину з її особливостями, перспективами вікового та індивідуального розвитку [67].

Також науковці виділяють принципи взаємодії педагогів закладів дошкільної освіти з батьками, до яких відносять:

1) *принцип доброзичливості.* Самий міцний фундамент, на якому ґрунтується вся робота педколективів з батьками – позитивний настрій. Вихователь, спілкуючись з матерями і батьками дітей, не повинен бути категоричним і застосовувати вимогливий тон. Спілкуючись щодня з батьками своїх вихованців, вихователь повинен розуміти, що саме він відповідальний за добре ставлення сім'ї до дитячого садка в цілому.

2) *принцип індивідуального підходу.* Індивідуальний підхід важливо застосовувати не тільки працюючи з дітьми, але і взаємодіючи з батьками. Хороший педагог завжди повинен володіти ситуацією і відчувати настрій батьків.

3) *принцип співпраці замість наставництва.* Здебільшого сучасні мами і тата добре обізнані в питаннях виховання. Практика показує, що проста пропаганда педагогічних знань і настанови позитивних результатів не

приносять. Найкращий підхід – створення доброзичливої атмосфери і підтримка сім'ї у випадках складних педагогічних ситуацій. Якщо педагог висловлює щире бажання допомогти і зацікавлений в тому, щоб розібратися в проблемах сім'ї, результат не змушує себе чекати.

4) *принцип підготовки до роботи з батьками*. Якщо педагог ретельно готується до кожного, навіть самому невеликому заходу по роботі з батьками, приділяє увагу не кількості, а якості заходів, потрібних результатів і взаєморозуміння обов'язково приносять свої плоди.

5) *принцип динамічності*. Сучасний дитячий садок – це заклад, який постійно розвивається. Важливо, щоб педколектив мобільно реагував на зміни соціального складу батьків, на їх запити в області виховання, і в залежності від потреб змінював напрямки і форми роботи ЗДО з сім'єю.

Сучасні учені (О. Кононко, Ю. Косенко, І. Рогальська) акцентують увагу на необхідності урахування у взаємодії батьків і вихователів таких основоположних засад:

- сприймання вихователями батьків «не безвідмовним, залежним, слухняним партнером, а ініціативним, активним, зацікавленим співтворцем особистості дитини» [44, с. 200];
- постійний конструктивний діалог між цими важливими агентами соціалізації дитини;
- надання пріоритетності проблемі виховання самостійності дітей;
- активізація і врахування особливостей виховання дитини в сім'ї з метою забезпечення взаємодії та підтримки набутого дитиною досвіду;
- формування в батьків суб'єктної позиції;
- варіативність змісту, форм і методів взаємодії з батьками з питань виховання самостійності дітей.

Варто враховувати також, що педагогічна культура нинішніх батьків залишається на вельми низькому рівні. Часто молоді батьки не знають, про що можна говорити з дітьми, як виховувати їх та навчати. Утім, є невелика група

батьків, які фанатично впроваджують у практику різні модні методики, доводячи дитину до нестями, сильно шкодять їй.

І тих, хто ігнорує процес виховання, і тих, хто занадто перевантажує дитину своїми педагогічними діями, треба активно залучати до спільного проживання теми, яке виявляється у пропозиції обговорити з дитиною окремі питання, знайти корисні матеріали, картинки, інформацію, зробити поробку, взяти участь у конкурсі, розвазі. Батьків слід регулярно наочно інформувати про досягнення дитини. Все це позитивно впливає на стосунки батьків і дітей, батьків і педагогів [94, с. 27-28].

2.2 Характеристика форм взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї

Проведений теоретичний аналіз наукових джерел дає змогу встановити, що під взаємодією закладу дошкільної освіти та сім'ї варто розуміти процес, що передбачає рівність партнерів, поважне взаємоставлення взаємодіючих сторін з урахуванням індивідуальних можливостей одна одної. Це не просто взаємні дії, а спільна діяльність на основі взаєморозуміння, взаємодовіри, взаємопізнання, взаємовпливу. Зміст взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї у загальному вигляді може бути зведений до двох позицій: підвищення психолого-педагогічних знань батьків; залучення батьків до освітнього процесу. При цьому форми та методи роботи з батьками спрямовуються на підвищення педагогічної культури батьків, на зміцнення взаємодії закладу та сім'ї, на посилення її виховного потенціалу.

Форми взаємодії закладу дошкільної освіти з батьками – це способи організації їхньої спільної діяльності та спілкування. Основна мета всіх видів форм взаємодії ЗДО з сім'єю – встановлення довірливих відносин з дітьми, батьками та педагогами, об'єднання їх в одну команду, виховання потреби ділитися один з одним своїми проблемами та спільно їх вирішувати.

Педагоги сьогодні намагаються найповніше використовувати весь педагогічний потенціал традиційних форм взаємодії з сім'єю та шукають нові, сучасні форми співпраці з батьками відповідно до зміни соціально-політичних та економічних умов розвитку нашої країни. Оскільки вибудовуючи взаємодію з батьками, варто використовувати як традиційні так і інноваційні форми, розглянемо їх детальніше. Традиційно форми взаємодії ЗДО з сім'єю можна згрупувати у *колективні* (групові батьківські збори, групові консультації, конференції, семінари, «круглі столи», педагогічні «вітальні», «школи» молодих батьків, батьківські клуби, дні відкритих дверей у ЗДО, спільні з батьками дозвілля тощо) та *індивідуальні* (педагогічні бесіди, індивідуальні консультації, педагогічні доручення, робота «скриньки довіри», відвідування родини тощо).

Також ще виділяють *наочно-інформаційні форми* – дошки оголошень, інформаційні куточки, стенди, ширми, теки-пересувки, інформаційні бюлетені, довідники, брошури, журнали, відео фрагменти різноманітних видів дитячої діяльності, фотографії, виставки дитячих робіт тощо.

У таблиці 2.1 представлена загальна характеристика найбільш поширених традиційних форм взаємодії педагогів ЗДО з батьками:

Таблиця 2.1

Характеристика форм взаємодії ЗДО та сім'ї

Форма взаємодії	Характеристика
Відвідування родини дитини	Відвідування родини дитини багато дає для її вивчення, встановлення контакту з дитиною, її батьками, з'ясування умов виховання, якщо не перетворюється у формальний захід. Педагогові необхідно заздалегідь погодити з батьками зручний для них час відвідування, а також визначити мету свого візиту. Прийти до дитини додому – це прийти в гості. Потрібно бути в гарному настрої, привітним, доброзичливим. Варто забути про скарги, зауваження, не допускати критики на адресу батьків, їхнього сімейного господарства, способу життя, поради (одиночні!) давати тактовно, ненав'язливо. Поведінка і настрої дитини (радісний, розкутий,

	притихлий, збентежений, привітний) також допоможуть зрозуміти психологічний клімат родини.
День відкритих дверей	Ця розповсюджена форма роботи дає можливість познайомити батьків із закладом, його традиціями, правилами, особливостями освітньо-виховної роботи, зацікавити нею й залучити до участі. Проводиться як екскурсія з відвідуванням групи, де виховуються діти батьків, які прийшли. Можна показати фрагмент роботи закладу (колективна праця дітей, збори на прогулянку й ін.). Після екскурсії й перегляду завідуюча або вихователь-методист розмовляють з батьками, з'ясовують їхнє враження, відповідають на питання.
Бесіди	Бесіди проводяться як індивідуальні, так і групові. Головне чітко визначити мету: що необхідно з'ясувати, чим можемо допомогти. Зміст бесіди лаконічний, значимий для батьків, підноситься таким чином, щоб спонукати співрозмовників до висловлення. Педагог повинен уміти не тільки говорити, але й слухати батьків, виражати свою зацікавленість, доброзичливість.
Консультації	Звичайно складається система консультацій, які проводяться індивідуально або для підгрупи батьків. На групові консультації можна запрошувати батьків різних груп, що мають однакові проблеми або, навпаки, успіхи у вихованні (примхливі діти; діти з яскраво вираженими здібностями до малювання, музики). Цілями консультації є засвоєння батьками певних знань, умінь; допомога їм у розв'язанні проблемних питань. Форми проведення консультацій різні (кваліфіковане повідомлення фахівця з наступним обговоренням; обговорення статті, заздалегідь прочитаної всіма запрошеними на консультацію; практичне заняття).
Семінари-практикуми	Ця форма роботи дає можливість розповісти про способи й прийоми навчання й показати їх: як читати книгу, розглядати ілюстрації, розмовляти про прочитане, як готувати руку дитини до письма, як вправляти артикуляційний апарат тощо.
Батьківські збори	Батьківські збори проводяться групові й загальні (для батьків усього закладу). Загальні збори організовуються 2-3 рази на рік. На них обговорюють завдання на новий навчальний рік, результати освітньої роботи, питання фізичного виховання й проблеми літнього оздоровчого періоду й т. ін. На загальні збори можна запросити лікаря або представника методичної служби міста. Передбачаються виступи батьків. Групові збори проводяться раз в 2-3 місяці. На обговорення виносять

	2-3 питання (одне питання готує вихователь, по іншим можна запропонувати виступити батькам або комусь із фахівців). Щорічно одні збори доцільно присвячувати обговоренню сімейного досвіду виховання дітей.
Круглий стіл	Тематичні засідання, які можна провести в кожній віковій групі, ставлячи акценти на завданнях програми, за якою працює ЗДО. Доцільно використовувати такі методи, як постановка дискусійних питань, аналіз педагогічних ситуацій, повідомлення фахівців з проблеми, обмін досвідом батьків, відповіді на їхні питання фахівців. Тут можна показати батькам відкрите (або відеозапис) заняття з дітьми, організувати виставку літератури для дітей і батьків по проблемі.
Дискусія	Обговорення проблеми з використанням таких методів, як постановка спірних питань, ознайомлення батьків з результатами тестування дітей, надання слова фахівцям, аналіз педагогічних ситуацій. Рекомендується проведення дискусій за аналогією з телевізійними «Токшоу»: наприклад, розподілити учасників на групи. Необхідно дати можливість висловитися представникам протилежних думок, надати слово фахівцеві, аргументувати правильну точку зору. Для підвищення інтересу слухачів до проблеми можна навести як приклад висловлювання дітей, продукти дитячої творчості, відеоролики й ін. Наприкінці підвести підсумок.
Усні журнали	Журнал складається з 3-6 сторінок, по тривалості кожна займає від 5 до 10 хвилин. Досить великий обсяг інформації, розміщений у відносно короткому відрізку часу становить значний інтерес для батьків. Кожна сторінка журналу - це усне повідомлення, яке може бути проілюстровано дидактичними посібниками, прослуховуванням записів, виставками виробів, малюнків, книг. Батькам заздалегідь пропонується література для ознайомлення з проблемою, практичні завдання, питання для обговорення.
Батьківські конференції	Основна мета - обмін досвідом сімейного виховання. Батьки заздалегідь готують повідомлення, педагог при необхідності надає допомогу у виборі теми, оформленні виступу. Практикуються й конференції міського, районного масштабу. Важливо визначити актуальну тему конференції. До конференції готуються виставка дитячих робіт, педагогічної літератури, матеріалів, які відбивають роботу ЗДО і т.п. Завершити конференцію

	можна спільним концертом дітей, співробітників закладу, членів родин.
Сімейні клуби	На відміну від батьківських зборів, в основі яких навчально-повчальна форма спілкування, клуб буде відносини з родиною на принципах добровільності, особистої зацікавленості. У такому клубі людей поєднує загальна проблема й спільні пошуки оптимальних форм допомоги дитині. Тематика зустрічей формулюється й запитується батьками. Сімейні клуби – динамічні структури. Вони можуть зливатися в один великий клуб або дробитися на більш дрібні, - все залежить від тематики зустрічі й задуму організаторів.

Т. Кротова пропонує також нетрадиційні форми взаємодії з батьками, такі як:

Бібліотека ігор (ігротека) – нетрадиційна форма взаємодії з родиною. Оскільки ігри вимагають участі дорослого, це змушує батьків спілкуватися з дитиною. Якщо традиція спільних домашніх ігор прищеплюється, у бібліотеці з'являються нові ігри, придумані дорослими разом з дітьми.

Гурток «Працьовиті ручки» – передбачає залучення бабусь. Техногенне та швидке сьогодення, а також тіснява або, навпаки, зайва розкіш сучасних квартир майже виключили з життя дитини можливість займатися ручною працею, виготовленням виробів. У приміщенні, де працює гурток, діти й дорослі можуть знайти все необхідне для художньої творчості: папір, картон, покидькові матеріали й ін.

«Батьківська пошта» – ця форма враховує зайнятість батьків. Будь-який член родини має можливість у короткій записці висловити сумніви з приводу методів виховання своєї дитини, звернутися за допомогою до конкретного фахівця й т. п.

«Телефон довіри» – допомагає батькам анонімно з'ясувати які-небудь значимі для них проблеми, попередити педагогів про помічені незвичайні прояви дітей.

«Батьківські скриньки» – форма роботи, яка дозволяє батькам анонімно звернутися до будь-якого з фахівців дошкільного закладу з питаннями, які є

для них актуальними, а працівникам ЗДО своєчасно відреагувати на запит батьків, підготувавши консультацію, семінар або семінар-практику [46].

Очікувану ефективність забезпечує раціональне поєднання різних форм роботи. Батьки повинні бути зацікавлені в організації роботи закладу дошкільної освіти, впровадженні програмного і методичного забезпечення, а також контролюванні роботи закладу. Лише атмосфера взаємодовіри, відкритість на запитання щодо закладу дозволять співпрацювати на благо дітей. Добре організована співпраця з батьками приносить користь кожному освітньому осередку. Тут доречно згадати ще одну з класифікацій форм роботи з батьками (Т. Даніліної), яка базується на регулярності проведення заходів:

- щоденні, спрямовані на забезпечення систематичності інформування батьків про життя дитини в садочку;
- щотижневі, які дозволяють реагувати на проблеми чи побажання батьків;
- щомісячні (спільні свята, дискусії і т. і.) [32].

Проблемою є те, що вихователі не завжди вміють поставити конкретні задачі, наповнити їхнім відповідним змістом, вибрати методи: зміст батьківських зборів, консультацій досить диференційовано, вихователі при виборі методів співробітництва не враховують можливостей й умов життя конкретних родин; досить часто вихователі, особливо молоді, використовують лише колективні форми роботи з родиною. Причинами є:

1. Недостатнє знання специфіки сімейного виховання;
2. Невміння аналізувати рівень педагогічної культури батьків й особливості виховання дітей;
3. Невміння планувати спільну роботу з дітьми й батьками. В окремих, особливо молодих, вихователів недостатньо розвинені комунікативні вміння [98, с. 38].

Для залучення батьків до діяльності закладу дошкільної освіти розроблена спеціальна методика, що містить три етапи:

перший – актуалізація потреб батьків в освіті власної дитини;

другий – педагогічна освіта батьків як замовників на освітні послуги в закладі дошкільної освіти;

третій – партнерство педагогів і батьків у діяльності закладу дошкільної освіти, в основу якого закладені ідеї гуманізації відносин, пріоритет загальнолюдських цінностей з акцентом на особистісно-діяльнісний підхід.

Упровадження такої методики дозволяє створити систему роботи з батьками, представлену окремими блоками, кожний з яких включає завдання, форми й види діяльності. Ці форми можуть стати ефективними в тому випадку, якщо вдалося знайти індивідуальний стиль взаємин з кожним із батьків. Важливо розташувати до себе батьків, завоювати їхню довіру, розбудити бажання поділитися з педагогом своїми думками, сумнівами. Все це допоможе краще зрозуміти дитину, знайти оптимальні способи рішення проблем виховання конкретної особистості в закладі дошкільної освіти і вдома. Психологічною умовою такої успішної міжособистісної взаємодії є уважність, проникливість, неквапливість.

А розпочинати роботу з батьками, як вказує О. Шаповалова, необхідно з аналізу соціального складу батьків, їх настрою та очікувань від перебування дитини в дошкільному закладі. Проведення анкетування, особистих бесід на цю тему допоможе правильно побудувати роботу з батьками, надати їй ефективності, дібрати цікаві форми взаємодії з родиною [98, с. 101].

Важливо враховувати, що є різні групи батьків дітей, які відвідують ЗДО:

1) батьки, які дуже заклопотані на роботі, яким ЗДО життєво необхідний. Незважаючи на це, вони чекають від нього належного догляду, повноцінного розвитку дитини, оздоровлення, навчання і виховання, а також організації змістовного дозвілля. Ця батьківська група навряд чи зможе через зайнятість активно відвідувати консультації, семінари, тренінги. За правильної організації взаємодії вони із задоволенням удома виготовлять разом із дитиною сімейну роботу на конкурс тощо.

2) це батьки зі зручним графіком, які мають дідусів та бабусь, що допомагають у вихованні дітей. Діти із таких сімей могли б не відвідувати ЗДО, але батьки не хочуть позбавляти дитину можливості спілкуватися з однолітками, розвитку та навчання. Завдання вихователя: не допустити, щоб ця батьківська група залишалася пасивними спостерігачами, слід активізувати їх педагогічні вміння, залучити до активної участі у житті ЗДО.

3) сім'ї, у яких мама не працює. Ці батьки також чекають від ЗДО цікавого спілкування для дитини, отримання навичок поведінки в колективі, дотримання режиму дня, навчання та розвитку. Завдання вихователя: призначити з цієї батьківської групи енергійних мам, які стануть членами батьківських комітетів й активними помічниками вихователів. Від цієї групи можна очікувати на допомогу в підготовці батьківських зборів, проведення свят, конкурсів тощо [98, с. 101-102].

Таким чином, плануючи ту чи іншу форму роботи, педагоги завжди мають виходити з уявлень про сучасних батьків, як про сучасних людей, готових до навчання, саморозвитку та співробітництва. З огляду на це вибирати такі вимоги до форм взаємодії:

оригінальність,
затребуваність,
інтерактивність.

Все це відкриває шлях до нових, перспективних форм взаємодії, які передбачають залучення батьків до активної участі як у педагогічному процесі, так і в житті закладу дошкільної освіти.

Висновки до розділу 2

За результатами аналізу наукових джерел ми встановили, що під взаємодією закладу дошкільної освіти та сім'ї варто розуміти процес, що передбачає рівність партнерів, поважне взаємоставлення взаємодіючих сторін з урахуванням індивідуальних можливостей одна одної. Це підтверджується і діючими нормативно-правовими документами у сфері дошкільної освіти

(Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Положення про заклад дошкільної освіти», Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти)).

Робота з батьками має будуватися на засадах співробітництва, ознаками якого є: усвідомлення мети діяльності кожним учасником процесу; чіткий поділ і кооперація праці між його учасниками; особистий контакт між учасниками процесу з обміном інформацією, взаємною – допомогою, самоконтролем; позитивні міжособистісні відносини. Одним із найважливіших сьогодні є принцип активного залучення сім'ї до освітнього процесу ЗДО з питань виховання базових якостей. Згідно цього принципу об'єднання зусиль педагогів дитячого садка і батьків дає змогу створити єдиний розвивальний простір, комфортні умови для гармонійного становлення дитячої особистості

Зміст взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї у загальному вигляді може бути зведений до двох позицій: підвищення психолого-педагогічних знань батьків; залучення батьків до освітнього процесу. При цьому форми та методи роботи з батьками спрямовуються на підвищення педагогічної культури батьків, на зміцнення взаємодії закладу та сім'ї, на посилення її виховного потенціалу. У розділі розглянуто колективні, індивідуальні, наочно-інформаційні форми, також зроблено акцент на нетрадиційних формах взаємодії з батьками. Адже сучасний педагог закладу дошкільної освіти повинен намагатися найповніше використовувати весь педагогічний потенціал як традиційних форм взаємодії з сім'єю, так і нових, сучасних форм співпраці з батьками відповідно до зміни соціально-політичних та економічних умов розвитку нашої країни.

РОЗДІЛ 3.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ОПТИМІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗДО ТА СІМ'Ї У ВИХОВАННІ САМОСТІЙНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1. Методи вивчення стану та характеру взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку

З метою вивчення стану та характеру взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку був проведений констатувальний експеримент.

Мета констатувального експерименту полягала у з'ясуванні стану та характеру взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку, через визначення ставлення батьків до виховання самостійності дитини та готовності педагогів до взаємодії з сім'єю у вихованні самостійності старшого дошкільника.

Експеримент проводився на базі закладів дошкільної освіти м. Ніжин Чернігівської області (№ 9 «Лілея», № 12 «Ромашка», № 16 «Оленка», № 17 «Перлинка»). В експерименті взяли участь 27 вихователів ЗДО та 67 батьків досліджуваних старшого дошкільного віку.

У ході дослідження самостійність кваліфікувалася як інтегративна якість особистості і форма активності. Вихідним слугувало положення, що самостійність характеризується усвідомленим і відповідальним ставленням дошкільника до вчинків і дій, виявляється в його наполегливості, ініціативності, критичності, прагненні діяти без сторонньої допомоги, умінні звертатися за нею лише в разі об'єктивної необхідності.

Спираючись на результати, здійсненого в розділі 1 теоретичного аналізу феномена «самостійність дошкільника» та його структури, розроблено *критерії і показники* розвитку вказаної базової якості у дітей старшого дошкільного віку. Ураховано основні вимоги до визначення критеріїв

оцінювання досліджуваного явища: об'єктивність, надійність, простота виміру, компактність, зручність використання, можливість оцінити самостійність цілісно, у поєднанні кількісних і якісних оцінок та в динаміці. Визначаючи в дослідженні критерії самостійності, базувалися переважно на науковому доробку О. Кононко [39; 41; 43], яка комплексно досліджувала цю проблему.

Розглядаючи критерій як мірило оцінки специфіки розвитку самостійності у старшому дошкільному віці, у якості основних обрано: незалежність від зовнішньої допомоги, творчу ініціативу, баланс критичності й самокритичності. Детальніше критерії та показники кожного з них схарактеризовано в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

**Критерії та показники розвитку самостійності
досліджуваних 5-7 років**

Критерії оцінки самостійності	Показники критеріїв
Незалежність від зовнішньої допомоги	Цілеспрямовані дії, досягнення мети власними силами; відмова від передчасної зовнішньої допомоги; мобілізація на долання труднощів; здатність покладатися на самого себе, довіра власному досвіду; самостійне визначення мети, планування змісту та вибір засобів діяльності; адекватна оцінка результатів, якостей, вчинків
Творча ініціатива	Інтерес до пошукової діяльності, експериментування, виконання складних завдань, здорової міри ризику; своєчасний та доцільний вияв ентузіазму, винахідливості; продукування оригінальних ідей, реалізація творчих задумів, прийняття відповідальних рішень; свідоме прагнення зробити щось на власний розсуд, відійти від шаблону, перетворити, змінити звичне

Баланс критичності й самокритичності	Аналіз, контроль, саморегуляція діяльності та поведінки, зважена оцінка ефективності дій; усвідомлення чеснот і вад, досягнень і недоліків (власних та інших людей); перевірка своїх думок, гіпотез, припущень; вимогливий погляд на свої досягнення, якості, вчинки; відмова від непродуктивних дій та соціально неприйнятної поведінки; визнання своїх помилок та можливостей їх виправити
--------------------------------------	--

Визначення критеріїв та їх показників самостійності, стало основою для здійснення **констатувального етапу** дослідження, який полягав у виявленні стану взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку. Зокрема, складовими цього дослідження стали:

- а) з'ясування характеру ставлення батьків до виховання самостійності дитини;
- б) вивчення особливостей взаємодії педагогів закладів дошкільної освіти з батьками дітей старшого дошкільного віку щодо виховання самостійності.

Діагностичні методи роботи з батьками

Діагностичні методи роботи з батьками або особами, що їх замінюють, спрямовувалися на з'ясування проблем, які виникають у сім'ї у зв'язку з вихованням дитини взагалі, розвитком її самостійності зокрема, використанням або ігноруванням диференційованого підходу до своїх синів і доньок. Інтерес становила міра їхньої загальної обізнаності з даного питання. Вивчення думок батьків диктувалося необхідністю оптимізації сімейного виховання, спрямованого на розвиток самостійності старших дошкільників.

Анкетування

Пропонована *анкета для батьків* (див. Додаток А) дозволила уточнити ставлення членів родин до виховання самостійності дитини; з'ясувати, які методи, форми, прийоми, засоби виховання самостійності використовують

вихователі та батьки. Вона містить 10 запитань (8 закритих та 2 відкритих), спрямованих на виявлення стану обізнаності батьків з проблемою самостійності та оцінювання її проявів у дитини, на вивчення ставлення до допомоги та розуміння її необхідності у вихованні самостійності дитини. Так, батьки мали визначитися, наскільки важливою якістю є самостійність, як саме вона проявляється в їхньої дитини, як вона поводить себе в ситуації зіткнення з труднощами. З'ясувалося, наскільки батьки розуміють чинники, що впливають на самостійність/залежність їхньої дитини, чи звертають увагу, у яких видах діяльності їй легко/важко проявляти самостійність. На особливу увагу заслуговувало питання використання членами родин методів, форм, прийомів, засобів виховання самостійності.

Діагностичні методи роботи з педагогами

З метою реалізації визначеного етапу роботи використано діагностичний інструментарій, до складу якого увійшли методи опитування педагогів закладів дошкільної освіти та аналіз документації цих закладів.

Опитування

Автором розроблено й застосовано тематичну *анкету «Самооцінка готовності педагогів ЗДО до взаємодії з батьками вихованців»* (див. Додаток Б), яка була роздана вихователям на бланках із проханням звертати увагу на те, що запитання уже містять варіанти відповідей. Анкета містила сім питань, що дозволяють педагогам оцінити: власну готовність до підвищення компетентності батьків (наявність знань про сім'ї вихованців; про методи та прийоми виховання самостійності дітей у сім'ї; наявність усвідомлення своїх помилок та труднощів в організації взаємодії з батьками, готовність до безперервного професійного вдосконалення у сфері спілкування з батьками, вміння враховувати специфіку сімейного виховання, соціальні запити та рівень педагогічної компетентності батьків при організації спілкування з батьками, регулярність організації традиційних та нетрадиційних форм спілкування з сім'єю, використання методів активізації батьківського досвіду,

володіння своїми комунікативними навичками Дані якості педагога мали оцінити за чотирма ступенями (низьким, недостатнім, достатнім, високим).

Аналіз документів

Аналіз педагогічної документації вихователів ЗДО (плани освітньо-виховної роботи, протоколи батьківських зборів, методичні розробки, дидактичні матеріали) був спрямований на з'ясування:

- форм взаємодії з батьками, які практикуються у ЗДО;
- тематики зустрічей, заходів, індивідуальних бесід (з виокремленням тих, що спрямовані на розвиток самостійності дитини);
- регулярності, послідовності, циклічності заходів з батьками;
- характеру питань/проблем, з якими найчастіше звертаються батьки.

Критеріями аналізу послужили: планування та використання в роботі нетрадиційних форм взаємодії з батьками; планування та організація зустрічей із батьками, присвячених вихованню самостійності дітей (бланк для фіксування результатів подано у Додатку В).

Отримані дані дозволили визначити стан готовності педагогів до взаємодії з сім'єю у вихованні самостійності старшого дошкільника

Кількісний та якісний аналіз отриманих емпіричних даних представлено в наступному підрозділі цього розділу.

3.2. Результати вивчення стану та характеру взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку

З огляду на те, що сім'я є важливим чинником виховного впливу на дитину дошкільного віку, проаналізуємо результати дослідження *батьківського ставлення* до проблеми самостійності. Узагальнено дані анкети (див. Додаток А), за допомогою якої проводилось опитування батьків щодо розуміння ними проблеми самостійності, ставлення до неї та досвіду виховання у власних синів і доньок.

Результати анкетування висвітлено в табл. 3.2.

Кількісний розподіл відповідей на запитання «Анкети для батьків»

Запитання	Варіанти відповідей	Відповіді батьків (%)
1. На Вашу думку, самостійність дошкільника є:	дуже важливою якістю особистості	35,0
	досить важливою	51,3
	не більш важливою, ніж багато інших	13,7
	Неважливою	0
2. Ви вважаєте свою дитину:	самостійною завжди і в усьому	0
	самостійною час-від-часу	64,5
	зазвичай не дуже самостійною	24,9
	Несамостійною	10,6
3. За якими проявами поведінки, діяльності, ставлення ви визначаєте, самостійна ваша дитина чи несамостійна?	уміння себе обслуговувати («сама одягається», «самостійно їсть», «сам стежить за своїми речами»)	34,7
	самостійне виконання діяльності («постійно каже, що сам буде все робити», «бажає все робити сам», «свідомо допомагає»)	38,6
	Відповідальність	8,1
	Наполегливість	5,0
	турбота про інших	5,0
	самостійно виходити з певних ситуацій	4,6
	приймати рішення	4,0
4. Як частіше за все поводить ся син (донька) в ситуації зіткнення з труднощами:	мобілізується на їх додання, звертається за допомогою в разі об'єктивної необхідності	20,8
	легко звертається за допомогою	30,5
	дратується, плаче, жаліється	20,3
	залишає роботу незакінченою, відмовляється її виконувати	16,2
	переключається на щось легше, приємніше	12,2
5. Самостійність / залежність Вашої дитини визначається її:	природними задатками	28,4
	віком	31,5
	статевою належністю	21,8
	особливостями виховання в сім'ї та ЗДО	18,3

6. У яких видах діяльності дитині легко/важко проявляти самостійність:	у самообслуговуванні	84,3/15,7
	у навчанні	10,2/89,8
	у праці	27,4/72,6
	у грі	91,4/8,6
	у художній діяльності	41,1/58,9
	у спілкуванні з однолітками	72,1/27,9
7. Якщо дитині важко виконати непросте завдання, ви:	підбадьорюєте, висловлюєте довіру її можливостям	7,1
	залишаєте її наодинці з проблемою	2,0
	допомагаєте навідними запитаннями та опосередкованими вказівками	42,1
	підказуєте правильний спосіб дій	30,7
	показуєте, як практично діяти	10,1
	докоряєте їй	8,0
8. Вихованню самостійності дошкільника ви приділяєте увагу:	постійно	54,3
	Періодично	35,5
	Рідко	10,2
	Ніколи	0
9. Які методи, форми, прийоми, засоби виховання самостійності Ви використовуєте в сім'ї?	посильна праця, допомога по господарству	42,1
	доручення	26,4
	заохочення, підбадьорювання	21,3
	виконання нескладних завдань	21,3
	сюжетно-рольові ігри	20,3
	надання права вибору	12,7
	особистий приклад	11,7
	ходіння до магазину	8,6
	навчальне відео	6,6
догляд за домашніми тваринами	5,1	
10. Ваша дитина поводиться самостійніше:	Вдома	29,4
	у дошкільному закладі	15,2
	важко відповісти	55,4

Якісний аналіз поданих у таблиці кількісних даних дає підстави зробити наступні узагальнення. Так, 86,3 % батьків визнають, що самостійність є дуже або досить важливою якістю особистості, але, водночас, жодний з опитуваних не назвав свою дитину «самостійною завжди і в усьому», лише 64,5 % вказали, що їхня дитина є «самостійною час від часу». Проте розуміння батьками сутності самостійності виявилось досить неоднозначним:

34,7 % батьків першочерговою ознакою самостійності вказали вміння себе обслуговувати («сама одягається», «самостійно їсть», «сам стежить за своїми речами» тощо);

38,6 % батьків наголосили на самостійному виконанні діяльності («постійно каже, що сам буде все робити», «бажає все робити сам», «свідомо допомагає»);

18,3 % батьків виділили такі основні ознаки самостійності як «відповідальність», «наполегливість», «турбота про інших»;

8,6 % указали на вміння «самостійно виходити з певних ситуацій», «приймати рішення».

Показовими виявилися відповіді членів родин на запитання «Чим визначається самостійність/залежність Вашої дитини». Відповідаючи на нього, 31,5 % батьків назвали основним чинником «вік дитини», 28,4 % – «природні задатки». Такий чинник, як «особливості виховання в сім'ї та ЗДО» визначальним вважають лише 18,3 % батьків. Це свідчить про недостатню загальну обізнаність членів родин з цього питання, недооцінку чи ігнорування власної ролі у вихованні самостійності дитини. Відповідно, недостатніми виявилися вміння батьків сприяти розвитку різних якостей особистості дитини, пов'язаних з її самостійністю (ініціативності, відповідальності, самоорганізованості), використовувати арсенал методів, форм, прийомів, засобів виховання самостійності.

Це підтверджують їхні відповіді на блок запитань відносно моделі поведінки батьків у педагогічних ситуаціях та відносно своєї методичної обізнаності. Зокрема, у ситуації, коли дитині важко виконати непросте завдання. Згідно з відповідями майже третини батьків (30,9 %), вони підказують або показують правильний спосіб дій; 42,1 % допомагають навідними запитаннями та опосередкованими вказівками. Лише 7,1 % зазначають, що вони підбадьорюють, висловлюють довіру можливостям дитини.

Серед методів, форм, прийомів, засобів виховання самостійності, які використовуються в сім'ї, опитувані здебільшого називали такі: посильна праця, допомога по господарству (42,1 %); доручення (26,4 %); заохочення, підбадьорювання (21,3 %); виконання нескладних завдань (21,3 %); сюжетно-рольові ігри (20,3 %); надання права вибору (12,7 %); особистий приклад (11,7 %); ходіння до магазину (8,6 %); навчальне відео (6,6 %); догляд за домашніми тваринами (5,1 %).

Жоден із опитуваних не зазначив, що не приділяє увагу вихованню самостійності дитини. Натомість, 54,3 % вказали, що займаються цим питанням постійно, 35,5 % – періодично, а ще 10,2 % – рідко. Проте, інтенсивність батьківського впливу не завжди підкріплюється його ефективністю, що підтверджують відповіді батьків щодо поведінки дітей у різних ситуаціях. Так, у ситуації зіткнення з труднощами у 36,5 % випадків дитина «дратується, плаче, жаліється або ж залишає роботу незакінченою, відмовляється її виконувати», у 30,5 % – «легко звертається за допомогою», у 12,2 % – «переключається на щось легше, приємніше». Лише 20,8 % опитуваних обрали відповідь «мобілізується на їх додання, звертається за допомогою в разі об'єктивної необхідності».

Аналіз даних показує, що батьки в цілому розуміють необхідність виховання самостійності дитини з урахуванням статевих особливостей, але мають труднощі в його правильному здійсненні. Диференційоване виховання здебільшого проявляється в купівлі «хлопчачих» і «дівчачих» іграшок, статево-рольових дорученнях. Але формуванню якостей фемінності і маскулінності через спеціально організовані види різної діяльності батьки фактично не приділяють спеціальної уваги, та й, здебільшого, не розуміють значимості цього питання для дітей 5-7 років.

За результатами констатувального експерименту було здійснено кількісний розподіл батьків дошкільників 5-7 років за типами ставлення до виховання самостійності дитини, аналогічно до типології ставлення вихователів (табл. 3.3).

**Кількісний розподіл батьків за характером ставлення до виховання
самостійності дитини**

Тип ставлення	Кількість батьків (%)
Конструктивний	20,3
Суперечливий	25,4
Незбалансований	37,0
Деструктивний	17,3

Батьки, віднесені до *конструктивного типу* (п'ята частина опитаних), здатні реально оцінювати можливості власної дитини щодо ініціативності, самооцінки та самоаналізу дій, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки самостійності і залежності дошкільника. Такі батьки орієнтуються в потребах дитини, обізнані з її інтересами та вподобаннями і всіляко сприяють її самореалізації. Вони демонструють власний приклад самостійного вирішення проблемних ситуацій, усвідомлюють важливість і необхідність своєчасного навчання дитини вмінню правильно поводити себе в незнайомих ситуаціях та приймати самостійні рішення. Емпіричні дані засвідчили, що конструктивний тип поведінки батьків здебільшого продукує високий рівень розвитку самостійності у дошкільників різної статі.

Суперечливий тип ставлення дорослих до визначеної проблеми (майже чверть респондентів) характеризується тим, що їх ставлення до самостійності дитини є вибірковим, а поведінка, дії і вчинки – ситуативними. На відміну від попереднього типу, ці батьки лише час-від-часу проявляють спроможність надміру не опікати своїх дітей, стимулюють їхню самостійність, підтримують дієздатність та вияви ініціативи. Але вибір моделі батьківсько-дитячих стосунків не завжди правильний стосовно виховання самостійності представників різної статевої належності. Експериментальним шляхом встановлено, що цей тип ставлення батьків продукує оптимальний рівень

сформованості самостійності у хлопчиків і дівчаток старшого дошкільного віку.

Батьки, віднесені до *незбалансованого типу* (понад 37 %), виявилися не спроможними адекватно оцінити характеристики самостійності власної дитини, вказати на її чинники та способи виховання. Упевненість дошкільника в собі ці батьки підтримували, підміною його зусиль власними, вирішенням проблеми за нього. Таким чином, ця категорія батьків позбавляла сина (доньку) можливості самостійно діяти, протистояти викликам, докласти вольових зусиль. Наслідком цього є залежність дошкільників різної статі від допомоги та підтримки дорослого, формування у них невпевненості, середнього рівня сформованості компонентів самостійності.

До *деструктивного типу* віднесено дорослих (понад 17 %), які надміру опікують своїх дітей у знайомих і незнайомих ситуаціях, повністю перебирають на себе вирішення навіть нескладних проблем, підтримку дитини аргументують її знаходженням поруч. Ці батьки не стимулюють самостійності хлопчиків і дівчаток, не здатні підтримати їх дієздатність та ініціативність, не володіють уміннями і навичками виховання самостійності. Вони формують у дітей звичку очікувати зовнішньої допомоги, гальмують їхню здатність розраховувати на самих себе. Наслідком цього часто і є низький рівень сформованості самостійності у дітей.

Отже, менше половини (45,7 %) батьків повністю чи частково усвідомлюють важливість проблеми виховання самостійності у хлопчиків і дівчаток 5-7 років, використовують дієві методи стимулювання ініціативності, самовираження особистості, здатності приймати рішення. Водночас, 54,3 % рідних дорослих приділяють недостатньо уваги проблемі самостійності дитини, проявляють необізнаність, байдуже ставлення до її вирішення.

Стан та характер взаємодії педагогів з сім'єю у вихованні самостійності старшого дошкільника перевірявся на базі закладів дошкільної освіти м. Ніжин Чернігівської області (№ 9 «Лілея», № 12 «Ромашка», № 16 «Оленка», № 17 «Перлинка»). Аналіз результатів дослідження засвідчив таке:

охоплені експериментом 67 вихователів закладів дошкільної освіти мали різний стаж роботи: до 5 років – 37,9 %; 5-10 років – 32,2 %; понад 10 років – 29,9 %. Вони відрізнялися рівнем/напрямом освіти (спеціальна професійна – 19,5 %; спеціальна вища – 34,5 %; педагогічна вища – 41,4 %; інша вища (медична, економічна, менеджерська) – 4,6 %).

У ході початкового усного опитування з'ясовано теоретичну готовність педагогів до виховання самостійності дошкільників, їхнє особистісне ставлення до феномену «самостійність». Засвідчуємо, що в цілому в ЗДО проблема самостійності старших дошкільників є актуальною і враховується у виховному процесі. Так, жоден вихователь не вказав, що самостійність є неважливою якістю дитини, а майже половина наголосили, що це досить важлива якість поряд з іншими (зокрема, відповідальність, старанність, організованість та ін.). Важливо, що серед чинників, які визначають самостійність дитини, вихователі найчастіше виділяли «особливості виховання в сім'ї та ЗДО», що свідчить про усвідомлення необхідності тісної взаємодії з батьками вихованців.

Аналіз заповнених бланків анкети «Самооцінка готовності педагогів ЗДО до взаємодії з батьками вихованців» (див. Додаток Б) показав, що свою готовність до спілкування з батьками респонденти вважають достатньою (94 %), проте свої знання про сім'ю, її виховний потенціал, освітні потреби батьків 17,9 % вважають низькими або недостатніми. А відносно знань про методи и прийоми виховання самостійності дітей в сім'ї ситуація ще гірша – майже половина педагогів (47,8 %) зазначили про потребу в їх розширенні.

Узагальнені результати анкети для педагогів представлені у вигляді гістограми на рис. 3.1:

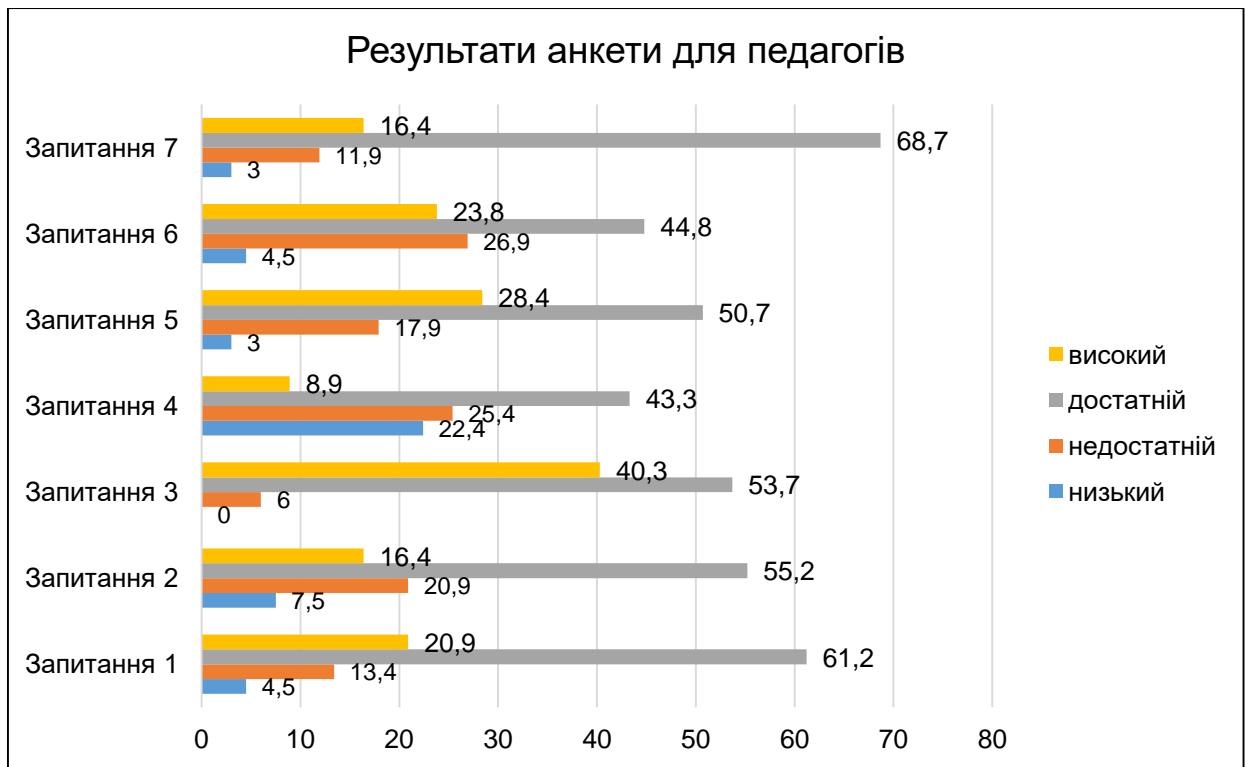

Рис. 3.1. Результати анкети для педагогів

Додамо, що при організації взаємодії з батьками вихованців специфіку сімейного виховання, соціальні запити і рівень їхньої педагогічної компетентності враховують більшість педагогів (79,1 %); а 83,1 % респондентів зазначили, що уміють встановлювати контакт з батьками вихованців, розуміти, співпереживати, попереджати і грамотно вирішувати конфліктні ситуації, володіють етикетними нормами спілкування і поведінки, витримкою, тактом.

Проте, водночас, майже третина педагогів (31,4 %) зазначають, що недостатньо використовують нетрадиційні форми та інноваційні методи спілкування з сім'єю.

Також було проаналізовано 12 річних планів роботи (за 3 роки), 15 протоколів батьківських зборів та 30 заходів для батьків (батьківських зборів, семінарів, консультацій, круглих столів та ін.).

Виявлено, що у більшості планів освітньо-виховної роботи відображені загальні програмні вимоги до виховання самостійності дитини. Відмітимо, що в багатьох планах не простежується регулярність, послідовність, циклічність виховних впливів на розвиток самостійності дитини. Та й тематика

відповідних заходів є типовою і не відрізняється інноваційністю. Лише в окремих планах передбачено систематичну роботу з батьками щодо розвитку самостійності дітей (проведення циклу тематичних бесід), тоді як 100 % опитуваних запевнили, що планують таку роботу.

Аналіз річних планів роботи ЗДО за останні три роки показує, що проблемі взаємодії з батьками з виховання самостійності старших дошкільників приділяється недостатньо уваги. Загалом виявлено, що лише 25 % педагогів враховують у своїй роботі такі актуальні напрямки, як підвищення педагогічної компетентності батьків; спільна діяльність колективу організації, дітей та батьків. Лише половина освітян регулярно залучають батьків до освітнього процесу. У планах 60 % педагогів відзначено диференційований підхід до діяльності щодо підвищення компетентності батьків з урахуванням вікових особливостей дітей та різного контингенту батьків, актуальних питань та проблем виховання та навчання (наприклад, розмови про виховання довірливої уваги у старших дошкільнят, про ліворукість тощо). Важливо відмітити, що при плануванні роботи з батьками зафіксовано і такі теми бесід, як «Виховання самостійності і культури поведінки дітей», «Поведінка батьків – приклад для наслідування», а один із планів передбачав організацію круглого столу «Родина – осередок формування особистості дитини». На жаль, не було виявлено жодної теми, присвяченої формуванню рефлексії батьків, уміння налагоджувати партнерські взаємини з дітьми тощо.

У цілому за результатами контент-аналізу фіксуємо, що педагоги практикують переважно традиційні форми роботи з батьками: консультації, батьківські збори, індивідуальні бесіди, конкурси, виставки, а також наочні форми педагогічної освіти. Окремі нетрадиційні форми взаємодії (спільні спортивні дозвілля, свята, ігри-подорожі) використовують у роботі переважно вихователі з фізичної культури, музичні керівники. Найбільш поширеними є монологічні форми донесення інформації за практичної відсутності активності самих батьків.

Отже, аналіз даних констатувального експерименту показує відсутність системності та недостатню методичну підтримку педагогів у процесі підвищення педагогічної компетентності батьків з виховання самостійності дітей в умовах ЗДО. Це є причиною відсутності належного рівня професійної майстерності освітян у спілкуванні з батьками. Відсутність практики організації батьківських зустрічей з питань виховання самостійності дітей, рідкісне використання в роботі ефективних форм підвищення педагогічної компетентності батьків та методів активізації батьківського досвіду, слабкий у зв'язку з цим відгук батьків на ініціативи дитячого садка говорять про недостатній рівень взаємодії ЗДО і батьків у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку.

Як результат, у вихованні самостійності дітей більшість сучасних батьків мають недостатній рівень компетентності. Водночас, поряд з високою зацікавленістю у вихованні самостійності дітей, спостерігається недостатнє володіння знаннями основ і методів виховання самостійності та відсутність компетентнісного досвіду, що доводить необхідність оптимізації взаємодії педагогів із сім'ями.

3.3. Організаційно-педагогічні умови та методи оптимізації взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку

За результатами констатувального етапу дослідження було підтверджено необхідність систематичної взаємодії вихователів та батьків дітей старшого дошкільного віку щодо виховання самостійності останніх. Тому наступним етапом нашого дослідження стало обґрунтування організаційно-педагогічних умов та ефективних методів оптимізації взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку.

Насамперед, розглянемо сутність поняття «організаційно-педагогічні умови», в основі якого лежить поняття «умова» як «певна необхідна

обставина, що робить можливим створення, здійснення, утворення чогонебудь та сприяння цьому» [13, с. 1506]. З точки зору педагогічної науки, умова трактується як «сукупність перемінних, природних, соціальних, зовнішніх та внутрішніх впливів що впливають на фізичний, психічний розвиток людини, її навчання і виховання» [22, с. 36]. Тобто, умови є невід'ємним елементом педагогічної системи, відображаючи сукупність можливостей освітнього і матеріально-просторового середовища, що впливають на ефективність функціонування та розвиток цієї системи [35].

У вихованні самостійності дошкільників науковцями здебільшого визначаються саме педагогічні умови як можливості та обставини, сприятливі для ефективного досягнення поставленої мети – виховання самостійності дошкільників. Так, О. Кононко акцентує увагу на важливості створення розвивального середовища, сприятливого для вдосконалення умінь дошкільників розв'язувати проблемні ситуації за відсутності прямих підказок дорослих; визначати мету та усвідомлювати мотиви своєї діяльності; планувати, контролювати та регулювати поведінку, реалізовувати задумане; виявляти ініціативу й творчість, здійснювати вибори у різних за змістом, складністю та умовами організації діяльностях; виражати ціннісне ставлення до себе [42].

Досліджуючи проблему педагогічної компетентності батьків у вихованні самостійності дошкільників, А. Мініна орієнтується на такі умови як: підвищення готовності педагогів до формування педагогічної компетентності батьків; використання диференційованих форм і активних методів роботи педагогів з сім'ями; інформаційно-методичний супровід процесу формування педагогічної компетентності батьків у вихованні самостійності дітей [55, с. 99-100].

Зважаючи на те, що в сучасних наукових дослідженнях під час визначення педагогічних умов частіше робиться акцент на їх організаційній складовій, а також на організаційний характер процесу взаємодії вихователів і батьків, у контексті нашого дослідження доречно використання поняття

«організаційно-педагогічні умови». При цьому також опираємось на думку дослідників О. Володіна та Н. Бондаренко, які наголошують на органічному поєднанні цих двох складових: *«організаційні умови здійснюють підтримку можливості і супровід реалізації педагогічних умов, тобто виступають простором для освітнього середовища»* [16, с. 147].

Таким чином, під організаційно-педагогічними умовами оптимізації взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку розуміємо *характеристику виховного процесу, що відображає взаємопов'язані обставини і способи його організації, сукупність потенційних можливостей виховного середовища, реалізація яких сприятиме оптимізації взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку*.

Концептуальним підґрунтям для виділення та впровадження організаційно-педагогічних умов оптимізації взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку стало поєднання таких *методологічних підходів*, як системний, діяльнісний, компетентнісний, особистісно орієнтований. Також в основу обґрунтування цих умов покладено сформульований сучасними науковцями (Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Маршицька, С. Нечай, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Г. Розлуцька, Н. Шкляр) принцип активного залучення сім'ї до освітнього процесу ЗДО з питань виховання базових якостей, описаний нами у розділі 2.

Узгодження позицій педагогів і батьків з питання виховання самостійності дошкільників також є важливим і необхідним (Р. Буре, Л. Островська, Т. Поніманська). Цінним з точки зору визначення умов є дослідження А. Мініної з проблеми педагогічної компетентності батьків у вихованні самостійності у дітей дошкільного віку. Цю компетентність автор визначає як інтегративне особистісне утворення, що виражається в ціннісно-гуманному ставленні дорослого до дитини і представляє як сукупність взаємопов'язаних компонентів (мотиваційно-особистісний, гностичний,

комунікативно-діяльнісний, компетентнісний досвід). Як зазначає фахівець, вона передбачає систему знань, педагогічних умінь, психологічних позицій, особистісних якостей і досвіду, необхідних для ефективного виховання дітей в сім'ї [55, с. 70].

Зміст кожного з компонентів педагогічної компетентності батьків у вихованні самостійності в дітей становить основу взаємодії педагогів з сім'ями вихованців, і є вирішальним фактором підвищення педагогічної компетентності батьків. Важливо, щоб батьки володіли інформацією про самостійність як інтегративну якість особистості, вікові особливості її проявів, сучасні методи і прийоми її виховання. Педагоги мають розвивати позитивне ставлення і інтерес батьків до самостійності дитини, сприяти появі емоційного передбачення результатів дитячої діяльності (О. Запорожець), будувати взаємини з дитиною на принципах гуманістичної педагогіки тощо.

Таким чином, у нашому дослідженні процес підвищення педагогічної компетентності батьків розуміється як цілеспрямований процес затвердження в свідомості батьків знань, способів діяльності і поведінки, оцінок, які допомагають ефективно вирішувати завдання виховання самостійності у старших дошкільників.

Виходячи з указаних наукових підходів і концепцій та орієнтуючись на результати констатувального етапу дослідження, було виділено комплекс взаємопов'язаних *організаційно-педагогічних умов*:

1. Удосконалення теоретико-методичної підготовки вихователів закладів дошкільної освіти до роботи з батьками з виховання самостійності дітей.
2. Систематична інформаційно-просвітницька робота з батьками щодо виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку.
3. Використання диференційованих форм і активних методів роботи педагогів з сім'ями.

Зважаючи на викладене вище, варто підкреслити, що визначені в дослідженні організаційно-педагогічні умови тісно взаємопов'язані та

доповнюють одна одну, і тільки комплексна їх реалізація сприятиме ефективному вирішенню завдання – оптимізації взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку.

Ефективність обґрунтованих умов залежить від арсеналу методів оптимізації взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку. У табл.3.4. представлено методи, які забезпечують реалізацію виокремлених організаційно-педагогічних умов:

Таблиця 3.4

Методика реалізації організаційно-педагогічних умов

<p>Удосконалення теоретико-методичної підготовки вихователів закладів дошкільної освіти до роботи з батьками з виховання самостійності дітей</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Педагогічна рада «Партнерська взаємодія ЗДО і сім'ї». 2. Семінар-практикум для вихователів (напр., теми «Розвиток самостійності у хлопчиків і дівчаток 5-7 років», «Формування педагогічної компетентності батьків у вихованні самостійності дітей»). 3. Ділова гра «Сучасні проблеми взаємодії педагогів з батьками вихованців». 4. Круглі столи за участі педагогів, психологів, науковців і інших фахівців (напр., теми: «Реалізація соціально-освітніх проєктів в системі взаємодії з сім'єю», «Інновації в організації співробітництва педагогів і батьків в ЗДО» та ін.).
<p>Систематична інформаційно-просвітницька робота з батьками щодо виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Метод просвітництва батьків: виготовлення буклетів, роздаткових матеріалів з порадами, рекомендаціями («Порадник із заохочення дитини до самостійності», «Портрет самостійної дитини старшого дошкільного віку» та ін.); підготовка інформаційного стенду про самостійність дитини. 2. Виховна година для батьків «Правила виховання самостійності».

Використання диференційованих форм і методів роботи педагогів з сім'ями	<p>1. Метод консультування: проведення індивідуальних і групових консультацій («Як виховати самостійну дитину», «Урахування гендерних особливостей старших дошкільників у виховному процесі», «Особливості виховання хлопчиків і дівчаток»).</p> <p>2. Творче завдання: батьківський твір на тему «Як я виховую самостійність своєї дитини».</p>
---	--

Нижче схарактеризовано представлені в табл. 3.4 методи.

Методи удосконалення теоретико-методичної підготовки вихователів

З метою вдосконалення теоретико-методичної підготовки вихователів до виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку мають систематично проводитися бесіди, консультації, організовуватися тематичні педагогічні ради з питання актуальних проблем виховання самостійності старших дошкільників, зокрема у процесі взаємодії з їхніми батьками чи особами, що їх замінюють. Головною метою цих методичних зібрань є актуалізація для педагогів важливості виховання самостійності в умовах ЗДО та створення для цього необхідних організаційно-педагогічних умов.

Педагогічна рада «Партнерська взаємодія ЗДО і сім'ї»

У сучасній педагогічній науці педагогічна рада відіграє комплексну роль: значно посилилася її методична функція, перетворивши педагогічну раду на джерело педагогічних ідей, інновацій, інструмент колективного управління освітнім закладом. «Обрана адміністрацією технологія формування єдиного педагогічного колективу через педраду дозволяє сформулювати стратегічну мету – створення нової освітньої практики – і на її основі забезпечити ефективну діяльність педради. Саме на засіданнях педради відбувається перебудова поглядів учителів, вони вчаться працювати по-новому, аналізувати свою діяльність, зіставляти її з сучасними

вимогами» [87, с. 51].

Пропонуємо орієнтовний порядок денний педагогічної ради на тему «Партнерська взаємодія ЗДО і сім'ї», яка спрямована на вирішення завдань нашого дослідження. Питання до порядку денного (оптимально розділити ці питання на декілька педрад):

1. Про взаємодію закладу дошкільної освіти і сім'ї: шляхи оптимізації (доповідь).
2. Про ефективність співпраці педагогів ЗДО з батьками на засадах педагогіки партнерства.(аналітична довідка).
3. Про довіру як основний чинник адаптації дітей до умов ЗДО (інформація -практичний психолог.)
4. Про способи виходу з конфліктних ситуацій у роботі з родиною (рекомендації, соціальний педагог).
5. «Українська родинна педагогіка: минуле і сьогодення» (презентація).
6. Сучасні форми взаємодії з батьками «Непроста це справа робота з батьками» (доповідь).
7. Розвивальний простір, сприятливий для виховання самостійності старших дошкільників (доповідь).

Для ілюстрації змісту представлених питань, ми наводимо матеріали до окремих з них у Додатку Д.

Проведення подібних педагогічних рад сприятиме пошуку нових сучасних форм і методів співпраці ЗДО з батьками, які дають змогу враховувати актуальні проблеми батьків, сприяють формуванню активної батьківської позиції у питаннях життєдіяльності дітей, допомагають встановити партнерські стосунки між батьками і вихователями, батьками і дітьми, вихователями і дітьми.

Семінар-практикум

Для підвищення теоретичної готовності педагогів до взаємодії з батьками щодо виховання самостійності дитини ефективними є семінари-практикуми. Як приклад, наведемо авторський семінар-практикум «Розвиток

самостійності у хлопчиків і дівчаток 5-7 років» (див. Додаток Ж). Заняття зорієнтовані на різні види і форми роботи з вихователями, містять елементи тренінгу, гри, передбачають роздаткові матеріали. На початку семінару-практикуму, після вступних вправ для згуртування учасників, зачитується українська притча «Плата за роботу», яка розкриває такі поняття, як самостійність та ініціативність людини. Ця притча є гарним мотивуючим фактором на подальшу роботу учасників семінару-практикуму. Наголошується, що лише самостійний педагог може виховати самостійну дитину. У теоретичній частині заняття обговорюється й уточнюється зміст дитячої самостійності, з'ясовується рівень знань учасників з цього питання, розкриваються сучасні підходи до діагностики та виховання самостійності дітей 5-7 років. Для закріплення теоретичного матеріалу пропонується гра «Будь уважним», під час якої учасники характеризують самостійну дитину. Наступний блок заняття присвячений питанню *«Умови розвитку самостійності в старших дошкільників»*, де обговорюються основні умови, які сприяють вихованню самостійності у дітей 5-7 років: характер спілкування і оцінювання поведінки дітей, збагачення знань і розвиток навичок самостійного мислення та діяльності, облаштування розвивального простору тощо. Окремо розглядається питання «Педагогічні помилки в роботі з дітьми», у якому наголошується на необхідності уникати постійного і надмірного покарання, осуду дитини, поспіху і метушливості в діях, сарказму і зверхності у спілкуванні, неуважності або знецінення результатів дитячої праці чи творчості та ін. Останнім блоком заняття передбачається практична робота з його учасниками на ознайомлення з методикою організації роботи з дитячою групою та індивідуальної роботи з дитиною. А також пропонується пам'ятка «Правила виховання самостійності», яка розроблена з метою узагальнення інформації, отриманої учасниками на семінарі-практикумі та як вказівник для їх подальшої роботи з виховання самостійності старших дошкільників.

Ділова гра

Одним із результативних засобів розвитку педагогічного потенціалу педагогів є ділові ігри. Грамотно обрані ділові ігри сприяють посиленню згуртування педагогічного колективу, збільшенню потенційних можливостей педагогів, розвитку педагогічного колективу загалом. Ділова гра є засобом відображення предметного та соціального змісту професійної діяльності спеціаліста, моделювання таких систем відносин, які притаманні цій діяльності. За допомогою знакових засобів (мова, мова, графіки, таблиці, документи) у діловій грі відображається професійна обстановка за важливими характеристиками. Ділова гра сприяє не тільки вивченню різних професійних педагогічних ситуацій, а й активізує особистісний та професійний потенціал, розвиває рефлексію, дає можливість залучити педагогів до інноваційної діяльності, прийняти себе не об'єктом, а суб'єктом педагогічного процесу. Ділові ігри можуть застосовуватися як у процесі педагогічних порад, так і самостійним засобом роботи з педагогічним колективом та використовуватися як тренінги. Приклад такої ділової гри під назвою «Співпраця з батьками» наведено у Додатку 3. Її метою є формування умінь диференційовано підходити до організації роботи з батьками; знаходити оптимальні шляхи вирішення конфліктів; пошук нових способів поведінки в контактах з батьками; набуття досвіду спільної роботи педагогічного колективу.

Методи інформаційно-просвітницької роботи з батьками

Цілями інформаційно-просвітницької роботи з батьками є:

- інформувати батьків про сутність, значення самостійності дитини та особливості її прояву хлопчиками та дівчатками старшого дошкільного віку;
- формувати в батьків суб'єктну позицію щодо виховання самостійності дитини;
- сприяти набуттю батьками навичок розвивати позитивне ставлення і інтерес дитини до різних видів діяльності, стимулювати прояви самостійності дитини в поведінці, різних видах діяльності.

Просвіта батьків

Метод просвітництва батьків передбачає виготовлення та поширення тематичних буклетів, підготовку інформаційного стенду про самостійність дитини тощо. Усі ці наочні матеріали мають стати корисними для батьків, зважаючи на незначну кількість методичних видань з питань виховання самостійності та недостатність часу у більшості батьків на самоосвіту та підвищення власної педагогічної компетентності. У запропонованих нами буклетах «Про самостійність дитини» (див. Додаток К) відображені в лаконічному форматі теоретичні питання щодо самостійності дитини та основні поради для батьків дітей старшого дошкільного віку. Ми намагалися донести до батьків думку про важливість виховання самостійності в дитини, мотивувати їх на власну активну участь у цьому процесі. Для надання батькам більш повної інформації про означену проблему важливо також організувати й інформаційні стенди.

Серед роздаткових методичних матеріалів також можемо представити «Порадник із заохочення дитини до самостійності» (за Г. Моніною). У пораднику (див. Додаток Л) зібрані основні педагогічні прийоми для роботи з дітьми, наведені алгоритми їх застосування з конкретними прикладами під час безпосередньої взаємодії з дітьми. Увага приділялася як вербальним (заохочення, схвалення, повторення, узагальнення тощо), так і невербальним (кінестичні рухи, акустичні та проксомічні прийоми тощо) засобам взаємодії.

Вихователям і батькам корисним буде і «Портрет самостійної дитини старшого дошкільного віку» (див. Додаток М), який містить 19 описових рис, характерних для віку.

Варто додати, що в останні роки (у зв'язку з пандемією, а згодом і воєнним станом) все більшою популярністю користуються підготовлені вихователями для батьків *відео-заняття, записи режимних моментів*, різних форм дитячої діяльності (ігрової, трудової, пізнавальної тощо), активне використання меседжерів, інтернет-ресурсів. В умовах, коли багато ЗДО перестали приймати дітей, значення просвіти батьків ще більш зростає.

Виховні заходи для батьків

Виховні заходи мають бути спрямовані на активне включення батьків у виховний процес, на налагодження співпраці з педагогами, на підвищення компетентності членів родини, інформування про статево-вікові особливості дошкільників та важливості їх врахування у вихованні самостійності. Наведемо приклад авторської *виховної години для батьків «Правила виховання самостійності»* (див. Додаток Н). Під час її проведення увага зверталася на важливість оволодіння дорослим сучасними технологіями виховання самостійності дошкільників. Обговорювався зміст дванадцяти правил виховання самостійності дітей 5-7 років різної статі. Для наочного підкріплення значення самостійності для підростаючої особистості для батьків пропонувалося прослухати «Притчу про жінку, яка дуже переживала за свою дитину» та обговорити її. Притча яскраво ілюструвала тему виховної години, піднімаючи проблеми гіперопіки, підвищеної тривожності за дитину.

Використання диференційованих форм і методів роботи педагогів з сім'ями

З метою оптимізації взаємодії ЗДО з сім'єю у системі роботи мають бути передбачені два блоки: обов'язковий, що включає базові знання про основи виховання самостійності дитини старшого дошкільного віку, та варіативний, що передбачає відбір змісту та методів диференційованої роботи з батьками, залежно від рівня їхньої педагогічної компетентності, індивідуальних запитів та потреб батьків, досвіду їхньої виховної діяльності, тих чи інших зовнішніх чинників тощо.

Зазначимо, що зміст варіативного блоку має постійно доповнюватися і коригуватися, залежно від аспектів сімейного досвіду виховання, що розкриваються в ході практичних заходів, особистісних якостей батьків та їх зростаючої компетентності. Для здійснення диференційованого підходу вихователів до батьків необхідне дотримання як загально педагогічних, так і специфічних умов. Такими є:

- взаємна довіра у взаємовідносинах між педагогом і батьками;

- дотримання такту, чуйності, чуйності по відношенню до батьків;
- врахування своєрідності умов життя кожної сім'ї, віку батьків, рівня підготовленості в питаннях виховання самостійності;
- поєднання індивідуального підходу до кожної сім'ї з організацією роботи з всіма батьками групи;
- взаємозв'язок різних форм роботи з батьками;
- одночасний вплив на батьків і дітей;
- забезпечення в роботі з батьками певної послідовності, системи.

Така диференціація допомагає знайти потрібний контакт, забезпечити індивідуальний підхід до кожної сім'ї. Диференціація повинна здійснюватися на основі тестування, анкетування, за певною програмою вивчення сім'ї тощо.

У цій умові важливе місце відводиться методу консультування, який передбачає проведення індивідуальних і групових консультацій. Так, з метою врахування статевих особливостей самостійності старших дошкільників та необхідності конструювання гендерно збалансованого виховного простору у ЗДО і в сім'ї можуть бути проведені такі консультації: «Урахування гендерних особливостей старших дошкільників у виховному процесі», «Особливості виховання хлопчиків і дівчаток». Учасникам представляються теоретичні підходи до цієї проблеми психологів, педагогів, фізіологів, вони обговорюють гендерні аспекти, які слід враховувати у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку. Зокрема:

- диференціація змісту освітньої програми відповідно зі статево-рольовими інтересами хлопчиків і дівчаток;
- забезпечення оволодіння дітьми як загальними, так і притаманними окремій статі видами діяльності;
- підтримка позиції суб'єкта в тих видах самостійної діяльності, які найповніше відповідають статевим нахилам та інтересам;
- конструювання розвиваючого матеріального середовища та гендерно збалансованого виховного простору;
- забезпечення тісної взаємодії вихователів та батьків.

Окремим батькам також необхідно надавати рекомендації, поради щодо їхньої поведінки та особливостей спілкування з дітьми 5-7 років. Так, пропонуємо *консультацію для батьків «Як виховати самостійну дитину»* (див. Додаток О), яка містить рекомендації щодо самоорганізації дошкільника, проявів самостійності, ролі дорослих та етапів її виховання. При цьому наголошується, що не слід захищати дитину від проблем, дозволяти їй зустрічатися з негативними наслідками своїх дій (або своєї бездіяльності). Характеризуються помилки дорослих у вихованні дитячої самостійності, до основних із яких належить гіперопіка дитини й повне усунення від самостійних практичних дій.

Метод творчих завдань

Для корегування моделей поведінки батьків з дітьми доцільно використовувати метод творчих завдань. Батькам пропонується написати невеличкий твір на тему «Як я виховую самостійність своєї дитини». Робота виконується батьками вдома. Процес написання твору сприяє осмисленню, іноді й переосмисленню, характеру взаємовідносин з дітьми, керування їхньою самостійною діяльністю. Твори обговорюються спільно з батьками з метою випрацювання нових моделей поведінки.

Таким чином, запропонований комплекс методів роботи з педагогами та педагогів з батьками спрямований на реалізацію визначених організаційно-педагогічних умов оптимізації взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку. Перевірка їх ефективності можлива під час проведення відповідного експерименту у закладах дошкільної освіти. Завдяки формувальним впливам мають відбутися позитивні зміни у свідомості й поведінці вихователів: розширитися й поглибитися знання про самостійність старших дошкільників, збагатитися досвід використання ефективних методів, прийомів та засобів взаємодії з батьками вихованців. Обов'язково має зрости обізнаність і зацікавленість членів родин проблемою самостійності дітей дошкільного віку, змінитися ставлення до виховного процесу із забезпечення сприятливих умов для прояву ними самостійності.

Висновки до розділу 3

У розділі представлено результати експериментальної роботи з оптимізації взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку, висвітлено перебіг та результати констатувального експерименту, розроблено комплекс методів для оптимізації взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку.

Мета констатувального експерименту полягала у з'ясуванні стану та характеру взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку, через визначення ставлення батьків до виховання самостійності дитини та готовності педагогів до взаємодії з сім'єю у вихованні самостійності старшого дошкільника. Основою для розробки його програми і реалізації слугувало виділення критеріїв самостійності та їх показників

За результатами констатувального експерименту встановлено, що більше половини опитуваних представників родин характеризується деструктивним або незбалансованим типом ставлення до виховання самостійності дітей. До конструктивного типу віднесено лише п'ята частина представників сімей. Результати свідчать про недостатню обізнаність батьків у цій проблемі та актуалізують необхідність організації просвітницької й корекційної роботи в цьому напрямі. З'ясування стану та характеру взаємодії педагогів з сім'єю за результатами опитування та контент-аналізу документації показує недостатність такої роботи у практиці ЗДО.

Виходячи з сучасних наукових підходів і концепцій та орієнтуючись на результати констатувального етапу дослідження, було виділено комплекс взаємопов'язаних організаційно-педагогічних умов оптимізації взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку: удосконалення теоретико-методичної підготовки вихователів закладів дошкільної освіти до роботи з батьками з виховання самостійності дітей; систематична інформаційно-просвітницька робота з батьками щодо виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку; використання диференційованих форм і активних методів роботи педагогів з сім'ями.

На реалізацію визначених організаційно-педагогічних умов запропоновано комплекс методів роботи з педагогами та педагогів з батьками, в якому представлено як вже апробовані у дошкільній практиці, так і адаптовані авторські розробки. У розділі представлено опис педагогічної ради «Стратегії взаємодії ЗДО і сім'ї», семінару-практикуму для вихователів «Розвиток самостійності у хлопчиків і дівчаток 5-7 років», ділової гри «Сучасні проблеми взаємодії педагогів з батьками вихованців», виховної години для батьків «Правила виховання самостійності», зразки роздаткових матеріалів з порадами, рекомендаціями «Порадник із заохочення дитини до самостійності», «Портрет самостійної дитини старшого дошкільного віку» та ін.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі запропоновано комплексний підхід до розв'язання актуальної проблеми взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку. Результати теоретичного й експериментального дослідження засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань і дали підстави сформулювати такі *висновки*:

1. На основі аналізу філософських, психолого-педагогічних джерел з проблеми виховання самостійності у дітей різної статі віком 5-7 років з'ясовано стан досліджуваної проблеми, визначено поняттєво-категоріальний апарат дослідження; уточнено сутність поняття «самостійність дитини старшого дошкільного віку», яке кваліфікується як якість особистості і прояв активності, що характеризується усвідомленим і відповідальним ставленням до вчинків і дій, виявляється в наполегливості, ініціативності, критичності, прагненні діяти без сторонньої допомоги, зверненні за нею лише в разі потреби. Установлено, що самостійність дитини старшого дошкільного віку проявляється в пізнавальній, емоційно-ціннісній та діяльнісній сферах і має статеві особливості її вияву. Відповідно уточнено змістову структуру самостійності дитини старшого дошкільного віку, яка представлена взаємопов'язаними та взаємозумовленими компонентами: когнітивним, емоційно-ціннісним, поведінковим.

2. Охарактеризовано можливості сімейного середовища у вихованні самостійності дитини, роль батьків та їхньої поведінки у цьому процесі. З'ясовано, що вирішальне значення у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку мають методи та прийоми виховання, що підтримують та активізують прагнення дитини діяти самостійно (методи і прийоми невтручання, проблемного навчання, «зовнішнього засобу», прикладу, привчання, заохочення, схвалення і позитивної оцінки та ін.). Розвиток дитячої самостійності може ускладнюватися за рахунок неправильного ставлення батьків, чи недостатнього виховного впливу дорослих. Очевидно, що значна

частина сучасних сімей потребують педагогічної підтримки у виховному процесі, що актуалізує необхідність тісної взаємодії із закладами дошкільної освіти.

3. Установлено, що під взаємодією закладу дошкільної освіти та сім'ї варто розуміти процес, що передбачає рівність партнерів, поважне взаємовідношення взаємодіючих сторін з урахуванням індивідуальних можливостей одна одної. В основі цієї взаємодії покладено принцип активного залучення сім'ї до освітнього процесу ЗДО з питань виховання базових якостей, який передбачає об'єднання зусиль педагогів дитячого садка і батьків у створенні єдиного розвивального простору, комфортних умов для гармонійного становлення дитячої особистості. Мова йде про нову філософію взаємодії, яка передбачає партнерське ставлення до батьків як до учасників педагогічного процесу. Характеристика сучасних форм і методів взаємодії закладу дошкільної освіти з батьками показує, що загальною їх метою є встановлення довірливих відносин з дітьми, батьками та педагогами, об'єднання їх в одну команду, виховання потреби ділитися один з одним своїми проблемами та спільно їх вирішувати.

4. З'ясовано стан та характер взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку, через визначення ставлення батьків до виховання самостійності дитини та готовності педагогів до взаємодії з сім'єю у вихованні самостійності старшого дошкільника. За результатами констатувального експерименту виділено чотири типи ставлень батьків до виховання самостійності: конструктивний, суперечливий, незбалансований та деструктивний. Установлено, що інтерес дорослих до проблеми самостійності, усвідомлення її значущості та компетентність у її вихованні позитивно впливають на розвиток цієї якості у старших дошкільників. Байдуже ставлення батьків до вказаної проблеми здебільшого продукують безініціативність та залежність дитини від дорослих. Водночас, зафіксовано відсутність системності та недостатню методичну підтримку педагогів у процесі підвищення педагогічної компетентності батьків з

виховання самостійності дітей в умовах ЗДО, що доводить необхідність оптимізації взаємодії педагогів із сім'ями.

5. Розроблено й теоретично обґрунтовано організаційно-педагогічні умови оптимізації взаємодії ЗДО та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку, які концептуально базуються на засадах системного, діяльнісного, компетентнісного, особистісно орієнтованого методологічних підходів і до яких віднесено: удосконалення теоретико-методичної підготовки вихователів закладів дошкільної освіти до роботи з батьками з виховання самостійності дітей; систематична інформаційно-просвітницька робота з батьками щодо виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку; використання диференційованих форм і активних методів роботи педагогів з сім'ями.

До кожної з визначених умов підібрано комплекс методів, які спрямовані на: консультативно-методичну роботу з педагогами (доповіді на педагогічній раді, семінари-практикуми, ділові ігри, консультації) та інформаційно-просвітницьку роботу з батьками (консультації, виховні години, творчі завдання, тематичні буклети, інформаційні стенди та методичні поради).

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальші наукові пошуки можуть спрямовуватися на визначення ефективних форм і методів взаємодії ЗДО і сім'ї у сучасних умовах воєнного стану, особливостей партнерства у різних типах освітніх закладів та регіонах України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агіляр Туклер В. В. Ініціативність дитини дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема сучасності. *Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки: матеріали VI щорічної Всеукр. наук.-практ. конф., 21 квіт., 2016 р.* С. 77–84.
2. Ананьев Б. Г. Психология и проблемы человекознания: избр. психол. тр. Под ред. А. А. Бодалева. Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. 382 с.
3. Арнаутова Е. П., Иванова В. М. Общение с родителями: зачем, как? М., 1993. 59 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти): затв. Наказом МОН України від 12.01.2021, № 33. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Vazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
5. Бех І. Д. Виховання особистості. Кн. 2: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ: Либідь, 2003. 342 с.
6. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посіб. Київ: ІЗМН, 1998. 204 с.
7. Біла І. М. Розвиток пізнавальної діяльності дошкільників. Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В. С., 2009. 120 с.
8. Богуш А. М., Грама Н. Г., Лучан Н. І. Розвиток особистості дитини дошкільного віку у різних видах діяльності. Одеса: Вид. Букаєв В. В., 2013. 236 с.
9. Буре Р.С. Совершенствование процесса нравственного воспитания дошкольников. *Воспитатель ДООУ.* 2008. № 2. С. 84–88.
10. Буре Р. С. Современные проблемы социального становления личности дошкольника: монография. М., 2009.
11. Бутусова Т. Ю. Воспитание самостоятельности в играх с правилами у детей старшего дошкольного возраста с нарушением интеллекта: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. М., 2015. 153 с.

12. Веденькина М. В. Формирование познавательной самостоятельности у младших школьников с учетом полоролевых особенностей: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Астрахань, 2007. 200 с.
13. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ-Перун, 2009. 1736 с.
14. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / За ред. О. В. Скрипченко, Л. В. Долинської, З. В. Огороднійчук та ін. Київ: Просвіта. 2012. 416 с.
15. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ: метод. посіб. Г. Беленька, Н. Гавриш, С. Васильєва, В. Маршицька, С. Нечай, Г. Орлова, О. Острианська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр; заг. ред. Н. Гавриш. Харків: Мадрид, 2015. 220 с.
16. Володин А. А., Бондаренко Н. Г. Анализ содержания понятия «организационно-педагогические условия». *Известия ТГУ. Гуманитарные науки*. 2014. № 2. С. 143–152.
17. Выготский Л.С. Детская психология / Собр. соч.: в 6-ти т. М.: Педагогика, Т.4. 1984. 432 с
18. Гипенрейтер Ю.Б. Общаться с ребенком. Как? М.,1997. 240 с.
19. Година Г. Н. Самостоятельность дошкольников и её внимание на развитие детских взаимоотношений. *Нравственное воспитание дошкольников: младший средний возраст*. М.: Педагогика, 1972. С. 83–111.
20. Гоноболин Ф. Н. Внимание и его воспитание. М.: Педагогика, 1972. 160 с.
21. Гонтаровська Н. Б. Освітнє середовище як фактор розвитку особистості дитини: монографія. Київ: вид-во РВА «Дніпро-VAL», 2010. 622 с.
22. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
23. Гребенников И. В. Основы семейной жизни: уч. пособ. М., 1991. 158 с.

24. Гуріна З. В. Розвиток самостійності як базової характеристики підростаючої особистості дитини. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Вип. 9. С. 65–74.
25. Демидова А. С. Формуємо пізнавальну самостійність у старших дошкільників. *Дошкільне виховання*, 2006. № 10. 10 с.
26. Демидова Ю. О. Формування першооснов пізнавальної самостійності старших дошкільників у конструктивній діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Інститут проблем виховання АПН України, Київ, 2007.
27. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку [Богуш А. М., Варяниця Л. О., Гавриш Н. В. та ін.]; наук. ред. А. М. Богуш; за заг. ред. Н. В. Гавриш. Луганськ: Альма-матер, 2006. 368 с.
28. Дитина у сучасному соціопросторі: навч. посіб. / Т. О. Піроженко, С. О. Ладивір, К. В. Карасьова [та ін.]; за ред. Т. О. Піроженко. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 272 с.
29. Дуброва В.П. Воспитание самостоятельности у дошкольника в семье: метод. реком. М.: Просвещение, 1985. 220 с.
30. Дудник Н. Виховання самостійності у дітей дошкільного віку. *Гірська школа українських Карпат*. 2018. № 19. С. 118–122.
31. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій. Авт.-укл. Н. П. Наволокова. Харків: Вид. група «Основа», 2012. 176 с.
32. Зверева О. Л. Развитие содержания и форм педагогического просвещения родителей дошкольников: монография. М.: Научно-исследовательский институт школьных технологий, 2011. 76 с.
33. Зимонина О. В. Организационно-педагогические условия развития самостоятельности у детей подготовительной группы: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Брянск, 1998. 191 с.
34. Іванова В. В., Запорожану М. І. Формування ініціативності як важливої якості особистості дитини. *Наука в інформаційному просторі*:

матеріали XI Міжн. наук.-практ. конф., 23-24 груд. 2015 р.: у 2 т. Т. 2: *Актуальні питання сьогодення*. Дніпропетровськ: Біла К. О., 2015. 106 с. С. 54–58.

35. Ипполитова Н. Анализ понятия «педагогические условия»: сущность, классификация. *General and Professional Education*. 2012. № 1. С. 8–14.

36. Карлгрен Ф. Воспитание к Свободе / пер. с нем. М.: Центр вальдорфской педагогики, 1992. 272 с.

37. Коменский Я. А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И. Педагогическое наследие. Сост. В. М. Кларин, А. Н. Джурицкий. М.: Педагогика, 1989. 416 с.

38. Коменский Я. А. Материнская школа или о заботливом воспитании юношества в первые шесть лет. В кн.: Я.А. Коменский. Учитель учителей. Избранное. М.: Карапуз, 2008. 288 с.

39. Кононко О. Л. Картина світу сучасного дошкільника. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2014. № 1. С. 10–18.

40. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід): монографія. Київ: Стилос, 2000. 336 с.

41. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): навч. посіб. Київ: Освіта, 1998. 255 с.

42. Кононко О. Л. Ціннісне самоствавлення як складова життєвої компетентності дошкільника. *Педагогічна і психологічна науки в Україні. Т. I.: Теорія та історія педагогіки*. Л.: Наукова думка. 2007.

43. Кононко О. Л. Я – сам. Київ: Радянська школа, 1983. 96 с.

44. Косенко Ю. М. Взаємодія вихователів і батьків у забезпеченні соціально-особистісного розвитку дитини дошкільного віку. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. Вип. 46. С. 199–204.

45. Котырло В. К., Ладывир С. А. Детский сад и семья. Киев: Рад. шк., 1984. 120 с.

46. Кротова Т.В. Развитие профессиональной компетентности педагога дошкольного образовательного учреждения в сфере общения с родителями воспитанников: дис. ... канд. пед. наук. М., 2005. 252 с.
47. Крутий К. Освітній простір дошкільного навчального закладу. Запоріжжя, 2009. 317 с.
48. Кулачківська С. Є., Ладивір С. О. Я – дошкільник (вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку). Київ: Нора-прінт, 1996. 108 с.
49. Ладивір С. Не готові знання, а вміння їх здобувати. Від розвитку – до саморозвитку. *Дошкільне виховання*. 2007. № 8. С. 3–6.
50. Лесгафт П. Ф. Семейное воспитание ребенка и его значение. М., 1991. 45 с.
51. Лисина М. И. Общение детей со взрослыми и сверстниками: общее и различное. В сб.: *Исследования по проблемам возрастной и педагогической психологии*. 1980. С. 3–32.
52. Люблинская А. А. Детская психология. М.: Просвещение, 1971. 415 с.
53. Макаренко А. Книга для батьків. Лекції про виховання дітей. Київ: Радянська школа, 1973. 336 с.
54. Маркова Т. А., Островская Л. Ф. О воспитании дошкольников в семье: для родителей и воспитателей детского сада. М., 1963. 144 с.
55. Минина А. В. Формирование педагогической компетентности родителей в воспитании самостоятельности детей дошкольного возраста: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. М., 2015. 220 с.
56. Мони́на Г. Б. Формирование инициативности, самостоятельности, ответственности дошкольников. URL: <http://galinamonina.ru>.
57. Монтессори М. Помоги мне сделать это самому. / Сост., вступ. ст. М. В. Богуславский, Г. Б. Корнетов. М.: Издат. дом «Карапуз», 2000. 272 с.
58. Мясищев В. Н. Психология отношений. Воронеж: «НПО» «МОДЭК», 1995. 356 с.

59. Назаренко А. Сім'я і дошкільний заклад. *Дошкільне виховання*. 1995. № 8. С. 11.
60. Олексюк Н. Особливості соціального формування дитини у різні вікові періоди її розвитку. *Людинознавчі студії*. Вип. 29. Педагогіка. С. 125–134.
61. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, О. С. Рогозянський, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук; За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. Київ: Українська академія дитинства, 2017. 80 с.
62. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2013. 296 с.
63. Паніна В. В. Проблема виховання самостійності в теорії і практиці дошкільної освіти. *Вісник Глухівського держ. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки*. Глухів, 2010. Вип. 16. С. 70–74.
64. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку: наук.-метод. посіб. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 140 с.
65. Писарчук О. Т. Особливості формування предметно-розвивального середовища дошкільного навчального закладу. *Наукові записки. Серія: педагогіка*. 2014. № 4.
66. Положення про заклад дошкільної освіти: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 12 бер. 2003 р. № 305 (в ред. пост. Кабінету Міністрів України від 27 січ. 2021 р. № 86) [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2003-%D0%BF#Text>
67. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка. Київ: ВЦ «Академія», 2018. 408 с.
68. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. Тернопіль: Мандрівець, 2012. 264 с.

69. Про дошкільну освіту: Закон України від 11.07.2001 р. № 2628-III. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>
70. Про освіту: Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
71. Раншбург Й., Поппер П. Секреты личности. Пер. с венг. М.: Педагогика, 1983.
72. Рейпольська О. Д. Особливості виховання ціннісного самоставлення у старших дошкільників та їх уявлень про самих себе. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2014. № 3. С. 75–79.
73. Розлуцька Г. М. Взаємодія соціальних інститутів у вихованні дітей: навч.-метод. посіб. / ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т». Ужгород: Говерла, 2018. 114 с.
74. Русова С. Дошкільне виховання. Катеринослав: [б.в.], 1918. 126 с.
75. Савченко М. В. Виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. ДВНЗ «Донбас. держ. пед. ун-т». Слов'янськ: [б. в.], 2014. 243 с.
76. Савченко М. В. Вплив ігрової діяльності на виховання самостійності в дітей дошкільного віку. *Наука і освіта*. 2011. № 4. С. 358–361.
77. Савченко М. Морально-ціннісний компонент самостійності як базової якості особистості дитини дошкільного віку. *Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Т. 4. Психологія розвитку дошкільника*. Вип. 10. 2014. С. 197–208.
78. Салабай О. Педагогічні умови розвитку пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку. *Вісник Інституту розвитку дитини (додаток): методичні та практичні матеріали*. 2013. Вип. 4. С. 1–9.
79. Сероштан О. Усвідомлена свобода як чинник виховання самостійності. *Вихователь-методист дошкільного закладу: Щомісячний спеціалізований журнал*. Київ: ТОВ «Міжнародний центр фінансово-економічного розвитку – Україна», 2009. № 9. 2014. С. 48–51.

80. Силаева М. Н. Формирование самостоятельности у детей 6 года жизни в конструктивных играх: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. СПб., 1992. 20 с.
81. Словник української мови: в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід та ін.; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наук. думка, 1970-1980. Т. 9. 1978. 920 с.
82. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в умовах ДНЗ: монографія / Н. Гавриш, О. Рейпольська та ін.; за заг. ред. О. Рейпольської. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2018. 280 с.
83. Соціально-моральне виховання дошкільника: навч.-метод. посіб. для студ. пед. спец. / Укл.: О. Л. Кононко, Н. П. Пихтіна, С. І. Матвієнко, А. М. Аніщук, Л. В. Бобро, О. В. Лісовець; за заг. ред. О. Л. Кононко. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 415 с.
84. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. Київ, 1978. 263 с.
85. Теплюк С. Н. Истоки самостоятельности. *Дошкольное воспитание*. 2005. № 32. С. 67–70.
86. Теренік Н. С. Формування основ самостійності у дітей дошкільного віку. *Формування ціннісно-змістовної сфери дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: матеріали обл. наук.-практ. конф. 28 бер. 2018 р.* Дніпро. 531 с. С. 421–426.
87. Ткач О. О. Використання інтерактивних технологій у підготовці та проведенні засідань педагогічної ради. *Таврійський вісник освіти*. 2015. № 4(52). С. 50–58.
88. Товкач І. Індивідуальні особливості пізнавальної активності старших дошкільників: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2017. 260 с.
89. Удіна О. М. Своєрідність самостійності у дошкільників. *Педагогічні науки*. Вип. 13. С. 218–222.
90. Удова О. В. Самостоятельная деятельность детей – условие развития самостоятельности в дошкольном возрасте: учеб. пособ. Иркутск, 2014. 132 с.

91. Ульєнкова У. В. Некоторые вопросы воспитания самостоятельности мышления у детей старшего дошкольного возраста. *Ученые записки Горьковского пединститута*. 1970. Вып. 89. 89 с.
92. Урунтаева Г. А. Психология дошкольного возраста: учебник для студ. учреждений высш. проф. образования. 3-е изд., стер. М.: Изд. центр «Академия», 2014. 272 с.
93. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения: в 2-х т. / под ред. В. Я. Струминского. М., 1953. Т. 1. 638 с.
94. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ: монографія / Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Маршицька, С. Нечай, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр; за заг. ред. О. Рейпольської. Харків: «Друкарня Мадрид», 2015. 330 с.
95. Формування інноваційного простору дошкільної освіти: наук.-метод. посіб. / упоряд. Н. В. Любченко, О. А. Прокопенко; А. С. Виноградова за ред. Є. Р. Чернишової / Ун-т менедж. освіти НАПН України. Київ, 2012. Ч. 1. 112 с.
96. Формуємо у старших дошкільників цілісне світобачення: навч.-метод. посіб. / Кононко О. Л. та ін.; НАПН України, Ін-т проблем виховання. Київ; Кіровоград: Імекс, 2013. 259 с.
97. Фребель Ф. Воспитание человека. История дошкольной зарубежной педагогики: хрестоматия / сост. Н. Б. Мчелидзе, А. А. Лебедеенко, Е. А. Гребенщикова. М.: Просвещение, 1974. С. 204–207.
98. Шаповалова О. В. Роль сім'ї у дошкільній освіті: теорія і практика: навч. посіб. для студ. ВНЗ. Суми: Редакційно-видавничий відділ СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 225 с.
99. Шигапова З. Ф. Розвиток у дітей самостійності ініціативи і відповідальності. [Електронний ресурс]. URL: <http://ditsad.com.ua/konsultac/konsultac2831.html>

100. Шкнай Л. Сущностные характеристики понятия познавательной самостоятельности у детей старшего дошкольного возраста. *Пралеска*. 2015. № 10. С. 21–25.

101. Щербаков А. Н. Развитие познавательной самостоятельности и активности школьника центральная проблема педагогической психологии. *Материалы научно-теоретической конференции*. Л., 1967.

102. Щербакова Е. И. О некоторых особенностях познавательной активности в процессе обучения математике. *Дошкольное воспитание*. 1983. № 9. С. 42–45.

103. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова та ін.; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для батьків

1. На Вашу думку, самостійність дошкільника є:

- a) дуже важливою якістю його особистості;
- b) досить важливою;
- c) не більш важливою, ніж багато інших;
- d) неважливою;
- e) інший варіант відповіді _____

2. Ви вважаєте свою дитину:

- a) самостійною завжди і в усьому;
- b) самостійною час-від-часу;
- c) зазвичай не дуже самостійною;
- d) несамостійною.

3. За якими проявами поведінки, діяльності, ставлення ви визначаєте, самостійна ваша дитина чи несамостійна?

4. Як частіше за все поводить ся син (донька) в ситуації зіткнення з труднощами:

- a) мобілізується на їх долання, звертається за допомогою в разі об'єктивної необхідності;
- b) легко звертається за допомогою;
- c) дратується, плаче, жаліється;
- d) залишає роботу незакінченою, відмовляється її виконувати;
- e) переключається на щось легше, приємніше.

5. Самостійність/залежність Вашої дитини визначається її:

- a) природними задатками;
- b) віком;
- c) статевою належністю;

d) особливостями виховання в сім'ї та ЗДО.

6. У яких видах діяльності дитині легко/важко проявляти самостійність:

	легко	важко
a) у самообслуговуванні		
b) у навчанні		
c) у праці		
d) у грі		
e) у художній діяльності		
f) у спілкуванні з однолітками.		

7. Якщо дитині важко виконати непросте завдання, ви:

- a) підбадьорюєте, висловлюєте довіру її можливостям;
- b) залишаєте її наодинці з проблемою;
- c) допомагаєте навідними запитаннями та опосередкованими вказівками;
- d) підказуєте правильний спосіб дій;
- e) показуєте, як практично діяти;
- f) докоряєте їй.

8. Вихованню самостійності дошкільника ви приділяєте увагу:

- a) постійно;
- b) періодично.
- c) рідко;
- d) ніколи.

9. Які методи, форми, прийоми, засоби виховання самостійності Ви використовуєте в сім'ї?

10. Ваша дитина поводить себе самостійніше:

- a) вдома;
- b) у дошкільному закладі;
- c) важко відповісти.

Анкета для педагогів**«Самооцінка готовності педагогів ЗДО до взаємодії з батьками вихованців»**

1. Мій рівень знань про сім'ю, її виховний потенціал, особливості виховання самостійності в сім'ї, освітні потреби батьків:
 - а) на високому рівні
 - б) на достатньому рівні
 - в) недостатній
 - г) низький

2. У мене сформовано усвідомлене ставлення до організації спілкування з батьками вихованців, я розумію свої помилки і труднощі в організації взаємодії з ними
 - а) на високому рівні
 - б) на достатньому рівні
 - в) недостатній
 - г) на низькому рівні

3. Я готовий до постійного професійного удосконалення у сфері спілкування і взаємодії з батьками вихованців
 - а) на високому рівні
 - б) на достатньому рівні
 - в) недостатній
 - г) на низькому рівні

4. Я володію знаннями про методи и прийоми виховання самостійності дітей в сім'ї:
 - а) на високому рівні
 - б) на достатньому рівні
 - в) недостатній
 - г) на низькому рівні

5. При організації взаємодії з батьками вихованців я враховую специфіку сімейного виховання, соціальні запити і рівень їхньої педагогічної компетентності:

- а) на високому рівні
- б) на достатньому рівні
- в) недостатньо
- г) на низькому рівні

6. При взаємодії з батьками я використовую як традиційні, так й інноваційні форми роботи:

- а) на високому рівні
- б) на достатньому рівні
- в) недостатньо
- г) на низькому рівні

7. Я володію розвинутими комунікативними навичками (умію встановлювати контакт з батьками вихованців, розуміти, співпереживати, попереджати і грамотно вирішувати конфліктні ситуації, володію етикетними нормами спілкування і поведінки, витримкою, тактом)

- а) на високому рівні
- б) на достатньому рівні
- в) недостатньо
- г) на низькому рівні

**Бланк для фіксування результатів аналізу планів роботи з батьками,
протоколів батьківських зборів**

*Форми взаємодії з
батьками*

*Тематика зустрічей,
заходів*

*Тематика індивідуальних
бесід*

З якими питаннями/проблемами звертаються батьки

МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ РАДИ «ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ ЗДО І СІМ'Ї»

*Сила педагогічного колективу – в колективній думці,
в обговоренні, у народженні та втіленні задумів*

В. Сухомлинський

Доповідь «Сучасні форми взаємодії з батьками»

Сім'я – перша школа людських взаємин, де діти з ранніх років засвоюють систему моральних цінностей, норм поведінки, культурні традиції народу. Саме в ранньому дитинстві залежно від умов життя у дитини виховується довірливе ставлення до світу або ж постійне очікування прикростей від усього, що її оточує. Адже почуття, сформовані в дитинстві, нерідко супроводжують людину протягом усього життя, надаючи їй стосункам з іншими особливого стилю і емоційного забарвлення: спрямованість на спілкування або бажання його уникнути, прагнення до співпраці, взаємодопомоги або конфліктність, довірливість або замкненість, агресивність.

У наш час виникла необхідність підвищувати культуру сімейного виховання і водночас збагатити можливості громадського виховання. Для цього органи управління дошкільними закладами, керівники і вихователі мають чітко визначити свої завдання у співробітництві з сім'єю. Саме об'єктивний аналіз потреб сім'ї дає справжні орієнтири для визначення напрямків розвитку суспільного дошкільного виховання.

На сьогоднішній день основними замовниками послуг закладу дошкільної освіти виступають родини дітей дошкільного віку, яким він має бути підзвітним з усіх питань організації життя дітей і навчально-виховного процесу. Взаємини працівників дитячого садка і батьків на сучасному етапі одна з найскладніших проблем. Існують різні погляди батьків на співпрацю ЗДО з сім'єю. Багато вважають, що виховувати їхніх дітей повинен дитячий садок. Є категорія батьків, які нехтують порадами педагогів. Окремі батьки вважають, що їх завдання полягає лише в тому, щоб дитина була сита, одягнена, а єдине його заняття вдома - перегляд мультфільмів і прогулянка.

Взаємодія вихователів з сім'ями вихованців є одним з найважливіших умов формування особистості дитини, позитивних результатів у вихованні, якого можна досягти при узгодженості дій та за умови розвитку інтересу батьків до питань виховання і навчання.

Співпраця педагогів і батьків дозволяє краще пізнати дитину, подивитися на неї з різних позицій, побачити в різних ситуаціях, а отже, допомогти в його розвитку. Зміцнення і розвиток тісного зв'язку і взаємодія дитячого садка і сім'ї забезпечують сприятливі умови життя і виховання дитини, формування основ повноцінної, гармонійної особистості.

В. Сухомлинський підкреслював, що завдання виховання і розвитку можуть бути успішно вирішені тільки в тому випадку, якщо дитячий садок буде підтримувати зв'язок з родиною і залучати її у свою роботу.

Працівники закладу мають усвідомити, що сім'я довіряє їм дітей, а значить, в першу чергу їх турбує: збереження здоров'я дитини і забезпечення належних умов для її розвитку .

Велике значення має налагодження співпраці та партнерських відносин дитячого садка з сім'єю. Тільки об'єднавши свої зусилля, батьки і вихователі можуть забезпечити дитині подвійний захист, емоційний комфорт, цікаву, змістовну життя вдома і в дитячому саду, допоможуть розвитку його основних здібностей, вміння спілкуватися з однолітками і забезпечать підготовку до школи.

Лише спільними зусиллями сім'ї і дитячого садка можна допомогти дитині. Тому стосунки з батьками слід будувати на основі співробітництва і взаємної поваги.

Основоположним моментом у взаємодії групи педагогів і батьків є вивчення сім'ї через анкетування, опитування батьків з метою визначення їх соціального статусу.

Створення соціального паспорту дає змогу визначити статус сімей в яких живуть вихованці. (повні сім'ї, неповні сім'ї).

Контингент батьків завжди неоднорідний за освітою і професійною належністю (лікарі, службовці, педагоги, робітники). У переважній більшості молоді батьки, мають середню професійну освіту.

Виявити запити батьків, їх проблеми і труднощі у питаннях виховання та навчання дітей мають сприяти особисті бесіди, анкетування, але і самостійний вибір тем для обговорення з примірного переліку питань з кожного розділу програми, запропонованих вихователем. З урахуванням їх побажань і пропозицій здійснювати планування роботи з сім'єю.

Важливо залучити батьків у процес виховання і розвитку дітей, щоб вони стали активними його учасниками, а не пасивними слухачами.

З цією метою слід використовувати різноманітні форми роботи з ними як індивідуальні так і групові форми роботи з сім'єю.

До індивідуальних форм роботи відноситься – анкетування, попередні візити батьків з дітьми, співбесіди, консультації, телефонний зв'язок, відвідування вихованців удома.

Групові –це консультації, збори, практикуми, школа молодих батьків, засідання батьківського комітету, дні відкритих дверей.

Під час спілкування з батьками індивідуально, вихователь отримує можливість встановити з ними відносини, засновані на взаємній повазі, а також намітити подальшу роботу з ними щоб дати конкретні поради.

Важливою формою роботи з батьками є відвідування сім'ї. Це дозволяє вихователю познайомитися з умовами, в яких живе дитина, з загальною атмосферою в сім'ї, з досвідом сімейного виховання. Також відвідування дають вихователю можливість спілкуватися і з іншими членами сім'ї, які часто беруть участь у вихованні дитини (з сестрами і братами, бабусями і дідусями т. д.).

Необхідно заздалегідь погодити з батьками зручний для них час відвідування, а також визначити мету свого візиту. Під час візиту треба бути

доброзичливим та не допускати критики, поради (одиночні!) давати тактовно, ненав'язливо. Поведінка і настрої дитини (радісний, розкутий, притихлий, збентежений, привітний) також допоможуть зрозуміти психологічний клімат родини. Інших членів сім'ї теж потрібно залучити до бесіди. Наприклад, неуха до бабусі, яка в основному займається вихованням онука, може звести нанівець цей візит, а в деяких випадках навіть викликати конфлікт.

Ефективною формою роботи з батьками є індивідуальні бесіди вихователів та інших працівників з дорослими членами сім'ї.

Бесіди проводяться як індивідуальні, так і групові. В бесіді потрібно чітко визначити мету: що необхідно з'ясувати, чим можемо допомогти. Зміст бесіди має бути значимий для батьків, щоб спонукав до висловлення. Потрібно тільки говорити, але й слухати батьків, виражати свою зацікавленість, доброзичливість, адже під час бесіди батьки більш охоче і відверто розповідають про ті прикрощі, які часом можуть бути в сім'ї, про занепокоєння, яке викликає поведінка дитини, про успіхи малюка. Індивідуальні бесіди можуть проходити з ініціативи вихователя або батьків.

Виходячи з плану роботи, індивідуальних бесід з батьками, відвідувань сім'ї, спостережень за поведінкою дітей у групі, вихователь має підібрати матеріал для колективних бесід-консультацій, групових і загальних батьківських зборів.

Консультації проводяться індивідуально або для підгрупи батьків. Бувають плановими (що намічають заздалегідь) і позаплановими (призначаються ініціативи завідувача або вихователя, і на прохання самих батьків).

На групові консультації можна запрошувати батьків різних груп, що мають однакові проблеми або, навпаки, успіхи у вихованні (примхливі діти; діти з яскраво вираженими здібностями до малювання, музики). Цілями консультації є засвоєння батьками певних знань, умінь; допомога їм у розв'язанні проблемних питань. Форми проведення консультацій різні (кваліфіковане повідомлення фахівця з наступним обговоренням; обговорення статті, заздалегідь прочитаної всіма запрошеними на консультацію; практичне заняття).

Основна форма роботи з колективом батьків – батьківські збори. Батьківські збори проводяться групові й загальні (для батьків усього закладу). Загальні – організовуються 2-3 рази на рік. На яких обговорюють завдання на новий навчальний рік, результати освітньої роботи, питання фізичного виховання й проблеми літнього оздоровчого періоду й т. ін. На загальні збори можна запросити лікаря або представника методичної служби міста. Передбачаються виступи батьків.

На різних вікових етапах розвитку дітей найбільш ефективними формами співробітництва з батьками є групові батьківські збори.

Групові – проводяться раз в 2-3 місяці. На обговорення виносять 2-3 питання (одне питання готує вихователь, по іншими можна запропонувати виступити батькам або комусь із фахівців). Зі звіту про виконання рішення зборів повинні починатися наступні збори.

На тематичних зборах батьки мають змогу оцінити роль розвитку математичних здібностей у дітей старшого дошкільного віку. Позналилися з формами і методами розвитку логічного мислення, пам'яті, уваги; дізналися, як правильно навчити дитину вирішувати математичні і логічні завдання.

Нетрадиційними формами проведення є зустрічі, диспути, усні журнали.

Дієвою формою педагогічної пропаганди є спеціально підготовлене відвідування дитячого садка батьками.

День відкритих дверей дає можливість познайомити батьків з дошкільним закладом, його правилами, особливостями освітньо-виховної роботи, зацікавити нею й залучити до участі. Проводиться екскурсія по дошкільному закладу з відвідуванням групи, де виховуються діти батьків, які прийшли. Показується фрагмент роботи дошкільного закладу (колективна праця дітей, збори на прогулянку й ін.). Після екскурсії й перегляду завідувач або вихователь-методист розмовляють з батьками, з'ясовують їхнє враження, відповідають на питання, які виникають.

Також, з'явилися і нетрадиційні форми спілкування з родиною – Батьківська пошта і телефон або скринька довіри. Враховуючи зайнятість батьків, будь-який член родини має можливість у короткій записці висловити сумніви з приводу методів виховання своєї дитини, звернутися о допомогу конкретного фахівця й т. п. Телефон довіри допомагає батькам анонімно з'ясувати які-небудь значимі для них проблеми, попередити педагогів про помічені незвичайні прояви дітей.

Цікавою формою налагодження довірчих відносин і взаєморозуміння ЗДО з сім'єю є виставки спільної творчості дітей, батьків та вихователів на різні теми. Проведення таких виставок, як: «Осінні фантазії», «Зимонька - зима», «Здрастуй весна!», «Ах, літо, літо!» стало стимулом розвитку естетичних почуттів наших вихованців, стимулом до спільної діяльності дітей і батьків.

Важливою ланкою в системі спільної роботи дитячого садка і сім'ї є залучення батьків до безпосередньої участі у роботі дитячого садка; організації свят і розваг: «Новосілля», «День матері», «8 Березня», «Тато, мама, я - спортивна сім'я».

Використання різноманітних форм роботи з сім'єю дасть змогу пробудити почуття прихильності і довіри батьків до дитячого садка.

Доповідь «Розвивальний простір, сприятливий для виховання самостійності старших дошкільників»

Повноцінний розвиток дитини здійснюється в результаті її самовиявлення і самоствердження в діяльності, через активність, самостійні проби і помилки. Успішність дитини в різних видах діяльності і спілкуванні багато в чому залежить від здатності діяти самостійно. Розвиток самостійності – одне з найважливіших завдань виховання дітей старшого дошкільного віку. Важливою умовою для цього є створення розвивального середовища, сприятливого для становлення суб'єктної позиції дошкільників, для вияву їх ініціативності, творчості, креативності, диференційованого згідно зі

статевими та віковими потребами і вподобаннями. Важливо створити ефективні умови для започаткування і розгортання повноцінної самостійної діяльності дітей в групі з урахуванням їх індивідуальних особливостей, потреб і інтересів. Самостійна діяльність дітей – вільна діяльність вихованців в умовах створеного педагогами розвивального освітнього простору, що забезпечує вибір кожною дитиною діяльності за інтересами і дозволяє їй взаємодіяти з однолітками або діяти індивідуально. Основними завданнями у влаштуванні розвивального простору, сприятливого для виховання самостійності старших дошкільників ми вбачаємо:

- сприяння прояву ініціативи і творчості дитини в різних видах діяльності;
- удосконалення вміння організовувати і завершувати власну діяльність;
- виховування бажання вступати в контакт з однолітками для досягнення спільної мети.

Предметно-розвивальне середовище в групі організовується таким чином, щоб кожна дитина мала можливість займатися улюбленою справою. Розміщення обладнання за принципом нежорсткого центрування дозволяє дітям об'єднуватися підгрупами за спільними інтересами, за рольовим принципом, за рівнем розвитку дітей.

Нагадаємо загальні вимоги до розвивального середовища в закладі дошкільної освіти:

- має бути системним, що відповідає меті розвитку, навчання і виховання;
- ініціювати діяльність дитини: її об'єкти, засоби, мета і способи їхнього досягнення задаються предметним середовищем;
- урахувати специфіку вікових етапів розвитку дитини, тобто специфіку як провідної діяльності (спілкування, предметної діяльності, гри) так і іншої, що виникає і розвивається до старшого віку, тобто забезпечувати перехід дитини до наступного етапу розвитку. Інакше кажучи, сприяти рішенням завдання створення «зони найближчого розвитку» через організацію предметного середовища;
- забезпечувати можливість взаємодії дітей між собою і з дорослими, що сприяє формуванню навичок у них колективної роботи;
- мати, разом з консервативними елементами, часто змінні складові, які спонукають дітей до їхнього пізнання через практичне експериментування з ними. Це породжує нові ідеї, образи, способи, що збагачують як саму дитячу діяльність (гру, конструювання), так і розвиток дітей у ній;

- забезпечувати можливість дитини жити в 3-вимірному предметному просторі: спів масштабному діям її рук (масштаб «око-рука»), її зростанню в предметному світі дорослих.

Дошкільник може виступати активним співавтором і творцем предметно-розвивального середовища. У зв'язку з цим пріоритетним завданням є завдання підвищення освітніх ресурсів середовища ЗДО і створення умов для самоосвітньої практики дітей у системі проблемно-пошукової діяльності, творчості й дитячого експериментування як із матеріальними, так і з соціальними об'єктами.

Надання дитині свободи, великого «поля» для самостійних дій в реалізації своїх інтересів, спілкування на рівних в процесі співпраці за допомогою розвивального середовища, допомагає в повній мірі реалізувати завдання особистісно-орієнтованої взаємодії. Опора на особистісно-зорієнтовану модель взаємодії між учасниками освітнього процесу є неодмінною умовою створення предметно-розвивального середовища в ЗДО. Ця умова дотримується через реалізацію **принципів і функцій розвивального середовища:**

Дистанції, позиції при взаємодії – формування умов для довірливого спілкування дорослий-дитина, дитина-дорослий.

Активності – включення всіх приміщень у діяльнісне середовище. Надання можливості вільно й самостійно моделювати середовище, діяти в ньому.

Стабільності й динамічності – використання в просторі з постійними габаритами змінних і замінюваних елементів убрання. Динамічність, що дозволяє, з одного боку, змінювати середовище, що оточує дитину, нею самою або дорослим, при використанні мобільних елементів устаткування зі змінними габаритами; з другого боку, стійкість, стабільність, що виявляється в постійному складі групи дітей, у надійності і захищеності дитини від небажаних вторгнень навколишнього світу, що можливе за наявності у дитини індивідуального простору.

Коллективності і гнучкого зонування – у ЗДО мають бути приміщення: фізкультурні, музичні, театральні, «кабінети», творчі майстерні тощо; аранжування з природніх та штучних матеріалів, що використовуються для прикрас одягу, побуту з урахуванням специфіки регіону.

Емоціогенності, індивідуальної комфортності й емоційного благополуччя кожної дитини й дорослого – надання «особистісного простору», можливості усамітнитися, зайнятися улюбленою справою. Використання стимулів особистісного розвитку, чинників психічного і фізичного оздоровлення. Середовище має містити стимули, що будять

активність дітей або мають властивість гальмувати рухову активність дітей, коли це потрібно. Бажано мати рівновеликі дзеркала, що розвивають повноцінний образ «Я» в дитини; створювати куточки психологічного розвантаження, багато рослин, що прикрашають приміщення, іграшки, які сприяють індивідуальним іграм, устаткування для індивідуальних занять, музика, кімнати доліковування (після хвороби).

Поєднання звичних і неординарних елементів в естетично організованому середовищі – використання своєрідної мови мистецтва: колір, образи, лінії тощо. Включення ефектних видовищ: світлових, кольорових, музичних (бра, світильники, завіски). Насичення життя дитини справжніми витворами мистецтва, а також простими, талановитими етюдами, естампами, скульптурами, що дають дітям уявлення про різні культури, етноси і національності.

Відкритості – закритості (взаємодія і зв'язок з природою; введення елементів культури своєї країни, краю; надання можливості батькам брати участь в організації середовища). Принцип відкритості – закритості може бути представлений, по-перше, як відкритість природі (організація «зелених кімнат», ситуацій і умов для турботи про тварин), культурі, суспільству через інтеграцію з обслуговуючим персоналом, іншими закладами; по-друге, право на захист від будь-яких втручань у внутрішній світ дитини без її бажання. Виключення всього, що веде до порушення прав дитини.

Урахування статевих і вікових відмінностей – орієнтування на зону найближчого розвитку дитини. Забезпечення повної або часткової ізоляції хлопчиків і дівчаток у спальній, туалетній кімнатах. Забезпечення хлопчиків і дівчаток рівноцінними за значенням іграшками, відомостями, інформацією. Вибір оптимальної дистанції і позиції в спілкуванні дітей, надання можливості проявити свої нахили відповідно до прийнятих у суспільстві еталонів мужності і жіночності.

Реалізація зазначених принципів у процесі побудови предметно-розвивального середовища дозволяє забезпечити максимальний психологічний комфорт для кожної дитини, створити можливості для реалізації її права на вільний вибір виду діяльності, ступеня участі в ній, способів її здійснення і взаємодії з оточуючими. У той же час таке предметно-розвивальне середовище дозволяє вихователю вирішувати конкретні освітні завдання, залучаючи дітей до процесу пізнання і засвоєння навичок і вмінь, розвиваючи допитливість, творчість, комунікативні здібності.

Керуючись вищесказаним, окреслимо конкретні **кроки для влаштування розвивального середовища, сприятливого для виховання самостійності старших дошкільників**. Так, обладнання та матеріали в групі

потрібно намагатися розташовувати відповідно до ліній розвитку. Для організації колективної та індивідуальної діяльності бажано щоб були ширми, відкриті легкі стелажі, модулі. Це обладнання використовується за різним функціональним призначенням, як розділювачі простору, а також як ємності для зберігання атрибутів і т. д. Ширми, контейнери, шнури, модулі допомагають і дають можливість дітям легко, на їх розсуд і за їх задумом трансформувати, створювати просторову організацію середовища, позначати свою ігрову територію тощо.

Розвивальне предметно-просторове середовище в групі необхідно організувати так, щоб матеріали і обладнання, необхідні дітям для здійснення будь-якої діяльності, перебували в полі зору дитини, були доступні, щоб дитина могла їх взяти, не звертаючись за допомогою до дорослого.

Діти привчаються всі матеріали складати на місце: по-перше, тому, що порядок у всьому забезпечує затишок і красу, радує око, створює гарний настрій, а по-друге, тому, що вони можуть знадобитися для гри іншим дітям і цій же дитині.

Для задоволення потреб дитини об'єкти діяльності необхідно розміщувати так, щоб для неї в них була якась цікава мета. Ця мета спрямовує дії дитини.

Інформація, закладена в предметно-розвиваючому середовищі спонукає дитину до пошуку досягнення мети, застосування вже наявних знань, стимулюючи її активність і самостійність.

Відмінною особливістю самостійності дітей старшого дошкільного віку є її організованість, уміння організувати однолітків у спільну діяльність, наприклад у гру. Самостійність проявляється у запрошенні товариша, в повідомленні йому задуму, у внесенні пропозицій, порад. У процесі гри ініціатива дітей спрямовується на те, щоб діяти по-своєму, тобто всупереч вимогам дорослих. У загальній захоплюючій діяльності розвивається співпраця, пробуджується уява, ініціатива. Саме моделювання гри на вибір дитини, за її сценарієм сприяє розвитку творчих здібностей, будить фантазію, активізує дії, вчить спілкуванню, яскравому вираженню своїх почуттів. У групі потрібно підбирати атрибути для розвитку сюжетів ігор, різноманітні предмети-замінники, які володіють найбільш розвиваючим ефектом і дозволяють дитині активно і на свій розсуд діяти, збагачуючи сюжет гри.

У старшому віці значно зростає роль книги, як джерела нових знань. Тому необхідно привчати дітей самостійно вибирати книгу, правильно користуватися нею. Для цього в пізнавальному куточку можливо розміщувати знаки символи-показники:

1. Як правильно користуватися книгою. Що дозволяється, що забороняється.

2. Символи-показчики (наприклад, колобок – це казки, ялинка – це природознавча література, глобус або знак питання – це пізнавальна література, а книги, принесені з дому – будиночок і т. д.), що дозволяють дітям самостійно орієнтуватися в розмаїтті художньої літератури.

У групі можна розмістити різноманітні схеми, моделі, що сприяють формуванню самостійності, навичок планування, розвитку мислення дітей. Наприклад, для самостійних дидактичних ігор та ігор з правилами для дітей можна створити модель «Як грати?»: Підійти – подумати – запросити пару – пограти разом – зібрати – покласти на полицю.

У художньо-естетичному напрямку самостійність виражається в продуктивних видах діяльності, де виховуються незалежність дитини від дорослого, прагнення реалізувати задумане і отримати результат, адекватний поставленій меті. Для цього в центрі можна розмістити різні технологічні карти «Як ліпити?» і «Як малювати?». Використовуючи такі «шпаргалочки», дитина зможе самостійно намалювати або зліпити задумане.

Таким чином, розвиваюче середовище, що забезпечує особистісно-орієнтовану взаємодію дітей сприяє розвитку їх самостійності. Коли дитина вільно реалізує свої інтереси, потреби, проявляє волю, її діяльність має потужну мотивацію, вона емоційно насичена і психологічно комфортна.

Розвивальне середовище має принципове значення для розвитку самостійності, незалежності, креативності, де в кінцевому підсумку формується повноцінна особистість з високою самооцінкою і самоповагою. Дорослим же слід пам'ятати і приймати той факт, що в період своєї активності дошкільнята вкрай негативно ставляться до будь-якого втручання з боку дорослого.

Розвивальне середовище повинне служити інтересам і потребам дитини, збагачувати розвиток специфічних видів діяльності, забезпечувати зону найближчого розвитку дитини, спонукати робити свідомий вибір, висувати і реалізовувати власні ініціативи, приймати самостійні рішення, розвивати творчі здібності, а також формувати особистісні якості дошкільнят і їх життєвий досвід. Воно повинне бути різноманітним, насиченим, нестандартним, змінюваним. Вихователь же повинен вчити дітей з максимальним комфортом перебувати в організованому для них розвивальному середовищі.

**СЕМІНАР-ПРАКТИКУМ ДЛЯ ВИХОВАТЕЛІВ
«РОЗВИТОК САМОСТІЙНОСТІ У ХЛОПЧИКІВ І ДІВЧАТОК 5-7
РОКІВ»**

План:

1. Вправа «Вітаємось ліктями»
2. Гра «Паровозики»
3. Притча «Плата за роботу»
4. Що таке «дитяча самостійність»? Теоретична частина
5. Гра «Будь уважним»
6. Умови розвитку самостійності в старших дошкільників
7. Педагогічні помилки в роботі з дітьми
8. Практична робота – письмова вправа «Принцип колеса»
9. Пам'ятка для педагогів «Правила навчання самостійності»

Обладнання: мультимедійний проектор, презентація, притча «Плата за роботу», дзвіночок, муз. фонограма, роздруковані схем для практичної роботи, пам'ятки педагогам, 2 дошки, ватман, ручки, олівці (червоні, сині).

Хід:

1. Вправа «Вітаємось ліктями».

Мета: встановлення контакту між учасниками, руйнування звичних стереотипів вітання, розвиток креативності.

Інструкція: всі учасники шикуються в 1 колону, розраховуються на 1, 2, 3. Учасники з № 1 складають руки за головою так, щоб лікті були спрямовані в різні боки; № 2 – впираються руками в стегно, щоб лікті теж були спрямовані в сторони; № 3 – тримають складені долоні на сонячному сплетінні, лікті у них теж розгорнуті в боки. Після того як учасники стануть у вихідне положення, їм пропонується за сигналом дзвіночка привітатися з якомога більшою кількістю присутніх, назвавши при цьому своє ім'я і торкнувшись один одного ліктями.

2. Гра «Паровозики».

Мета: виявити ініціативних педагогів, які встануть на місце паровозів, замість вагончиків.

Інструкція: пропоную перетворитися в маленьких дівчаток і пограти в гру: «Паровозики». Потрібно швидко об'єднатися в паровозики за кількістю названої цифри. Наприклад: якщо я назву цифру 2, то всі об'єднуються в 2 паровозики, якщо скажу 3 - в три і т. д.

Звернути увагу присутніх на тих педагогів, хто став на чолі паровозиків, це вихователі, які проявили ініціативу в грі. Запросити сісти на свої місця.

Обговорити гру.

– Той, хто був в ролі паровоза, а не вагончика, як ви себе почували? (Впевнено, спокійно, комфортно).

– Тема сьогоднішнього семінару «Розвиток самостійності у хлопчиків і дівчаток 5-7 років»

3. Притча «Плата за роботу».

Працівник Федір зайшов до пана і каже:

- Пане! Чому ти Василю платиш в три рази більше, ніж мені. Я, начебто, не ледар, і працюю не гірше Василя. Це ж не чесно! І не справедливо.

Пан подивився у вікно і каже:

- Бачу я, ніби як сіно повз нас везуть. Вийди-но, дізнайся!

Вийшов працівник. Довідався. Заходить знову і каже:

- Правда, пане. Сіно везуть.

- А не знаєш звідки? Може, з Нижніх лугів?

- Не знаю.

- Сходи і довідайся.

Пішов працівник. Знову входить.

- Пане! Точно, з Нижніх лугів.

- А не знаєш, сіно першого або другого укусу?

- Не знаю.

- Так піди, дізнайся!

Вийшов працівник. Повертається знову.

- Пане! Першого укусу!

- А не знаєш, за якою ціною?

- Не знаю.

- Так піди, дізнайся.

Сходив. Повернувся і каже:

- Пане! За п'ять рублів.

- А дешевше не віддають?

- Не знаю.

В цей момент входить Василь і говорить:

- Пане! Повз везли сіно з Нижніх лугів першого укусу. Просили по 5 рублів. Сторгувалися по 4 рубля за віз. Купувати?

- Купуй!

Потім пан повертається до Федора і каже:

- А тепер ти зрозумів, чому я Василю плачу в три рази більше, ніж тобі?

- Ця притча в повному обсязі розкриває такі поняття, як самостійність і ініціативність працівника Василя.

Це ті необхідні якості, які ми як педагоги повинні постаратися сформуванати не лише в наших вихованців, але перш за все в собі.

4. Що таке «дитяча самостійність»? Теоретична частина

Теоретичний матеріал з основної частини дисертації.

5. Пропоную пограти в гру «Будь уважним»

Інструкція: я зачитую різні якості особистості, якщо почуєте якість самостійної дитини, то сплесніть в долоні.

- допитливість,
- винахідливість;
- замкнутість;
- довільність поведінки;
- винахідливість;
- пасивність;
- посидючість;
- розвиненість емоційно-вольової сфери;
- плаксивість;
- високий рівень розумових здібностей;
- байдужість;
- прагнення до самореалізації;
- товариськість;
- агресія;
- невпевненість;
- творчий підхід до діяльності;
- низький рівень інтелекту;
- пізнавальна активність;
- впевненість.

6. Умови розвитку самостійності в старших дошкільників:

1. *Розвивальне, не авторитарне спілкування.* Спілкування педагога з дитиною має будуватися на принципах: любові, доброзичливості, розуміння, терпимості і впорядкованості діяльності.

2. *Вміле використання захоплення і похвали.* Хвалити дитину потрібно не менше 8 разів на день; тим самим підвищувати самооцінку у дитини! Правильна похвала – це похвала за конкретні дії, за конкретний результат. Коли ми не просто хвалимо дитину: молодець, хороший хлопчик чи дівчинка, – а відзначаємо конкретні її дії і якості, які вона проявила в певній ситуації, зусилля, які вона доклала для досягнення мети. Наприклад: «Вітя сьогодні відмінно прибрав іграшки на місце, ти мені дуже здорово допоміг! У нас тепер в групі чисто і охайно». Цими словами ви підкреслите, що зроблене дитиною

– це не просто рядова дія, а те, що буде корисно, буде оцінено і піде на користь всім, хто знаходиться з нею поруч.

3. *Розвиток інтелекту у дитини.* Чим краще сформовані психічні процеси у дитини: увага, мислення, пам'ять, мова, уява, тим швидше дитина стане самостійною. Важливо організувати наявність в групах доступної і змістовної ігрової, з урахуванням віку і статі дітей: на розвиток мислення – ігри «Послідовність подій», «Що було спочатку, що потім?»; на порівняння – «Знайди відмінність», «Що переплутав художник?», «Що не так?»; на вміння класифікувати – «Четвертий зайвий», «Дізнайся за описом», «На що схоже?». Підбірка різних посібників: схеми, моделі, картки на контрольно-перевірочні дії: «Так буває?», «Знайди помилку», ігри-головоломки, логіко-математичні ігри, шашки та ін. Мало розвивати розум дитини, важливо навчити її бути розумною. Важливо навчити дитину бачити різницю між хорошими і поганими вчинками, найголовніше – навчити її робити правильний вибір, бути відповідальною. Розумність – це прояв духовно розвиненої особистості.

Дуже важливо одночасно розвивати не тільки інтелект, але й душу дитини. Тому що дитина з високорозвиненим інтелектом і аморальною душею – може вирости моральним інвалідом.

Як правило, самостійна і ініціативна дитина стає лідером. Особливість роботи з дітьми-лідерами. Лідерство без духовно-морального виховання може привести до розвитку таких вад: як егоїзм, черствість, заздрість, злоба, ненависть, самолюбство, байдужість до інших. Справжнім лідером, а як наслідок самостійною людиною стає лише той, хто вміє ... ДІЛИТИСЯ. Ділитися не тільки іграшками, цукерками. Набагато цінніше навчити дитину ділитися гарним настроєм, почуттями, фантазією, сміливістю, силою, знаннями. Щоб вона прагнула до успіху разом з іншими і заради інших. (Особливо в командних змаганнях або групових видах діяльності).

У конкурентних дітей треба якомога швидше сформувати комунікативність. Для них це важко, адже вони егоцентрики, такі діти не схильні до співпереживання. Потрібно постаратися розширити в їхньому уявленні категорію «МОЄ». Одна справа, коли дитина бачить в дітях суперників, мало не ворогів, з якими треба боротися, і зовсім інша, коли вона починає вважати їх друзями, яким вона, така розумна, сильна, благородна допомагатиме. Дуже корисно організовувати з дітьми діяльність, де потрібно діяти спільно. Це командні ігри, малювання на великому аркуші паперу, коли перед дітьми ставиться завдання не перекреслити, а доповнити задум інших, спільне ліплення за казкою, або підготовка якоїсь вистави, де кожен не сам по собі, а тільки спільно з іншими може досягти бажаної мети. Навчити дітей правильно грати в рольові ігри, в яких проходить думка про важливість

згуртування, дружної спільної роботи, турботи про ближнього. Наприклад, для хлопчиків підходять ігри «в пожежників», «в моряків», «в прикордонників»; для дівчаток – «в лікарню», «в магазин»...

Придивіться до дитини і постарайтесь зрозуміти її нахили. Наприклад: балакучу «призначте» майстерною оповідачкою, переконайте її, що це її здібність. Фантазерку спонукайте придумувати цікаві історії, казки. З практичною дитиною частіше радьтеся з різних побутових питань. Давайте їй зрозуміти, що ви цінуєте її думку, навіть якщо вона поки ще не завжди дає вам слушні поради. У хлопчика живий, рухливий розум? Нехай буде найбільш спритним і кмітливим. Інший, навпаки, трохи тугодум і довго налаштовується перш, ніж взятися за справу? Оголосіть його найбільш вдумливою і розумною дитиною на світі, згадуйте прислів'я: «Поспішиш – людей насмішиш». Найголовніше – це надати дитині адекватний майданчик для самоствердження. Якщо вона буде задоволений результатами, то бажання лідирувати перейде в самостійність.

4. Створення умов для вираження почуттів, емоцій і думок, обдумування наодинці своїх вчинків і прийняття рішення. Цьому допоможе добре обладнаний куточок усамітнення. У ньому можна розмістити: ігри на розвиток емоцій, фото сімей, різні друковані матеріали для зняття внутрішньої тривожності, агресії ...

Посібники про моральні норми і правила етикету:

- що добре, що погано,
- як себе вести з іншими,
- здатність відповідати за свої вчинки,
- здатність робити правильний вибір між хорошими і поганими вчинками;
- знати які бувають емоції, вміти управляти своїми емоціями;
- проявляти волю. На прикладах літературних героїв, через читання, перегляд казок, вистав, повчальних історій, програвання ситуацій ...

Самостійну дитини відразу видно, вона зовні виглядає впевненою. У дітей старшого дошкільного віку слова «треба», «можна», «не можна» стають основою для саморегуляції. Це – перший самостійний прояв дитиною сили волі.

5. Створення умов в групах для різних видів діяльності дітей: ігровій, дослідницькій, проектній, пізнавальній ... Наприклад: для самостійної продуктивної діяльності в групі можна поповнити «Куточок творчості». Важливо наповнити його різними засобами і матеріалами. Фарби, крейда, олівці, палітра, манка, пісок, трубочки для роздування, різний папір, зубні щітки і інші засоби для нетрадиційної техніки художньої діяльності повинні

там бути. Необхідно надати можливість дітям проявляти свою творчість і креативність.

Інший варіант – це поява в групі таємничих листів-схем, деталі якихось пристроїв, зламаних іграшок, які потребують ремонту, зашифрованих записок, посилок з космосу і т. п.

Так само цікаво в роботі з дітьми використовувати різні предмети-замінники, які володіють розвивальним ефектом. Вони допомагають дитині діяти, збагачують сюжет гри. Наприклад, одностороння тканина може бути шторкою, скатертиною, накидкою, хусткою, пелюшкою, спідницею; пакет целофановий – це сумка, скафандр, капелюх, фартух, сарафан ... кубик – це хліб, телевізор, шматок мила тощо.

6. Надання дитині вільного вибору діяльності, обов'язково давати можливість дитині діяти спільно з тим з ким захоче. Зі свого досвіду зауважу, що друзів ми самі вибирали. Мої батьки ніколи мені не радили з ким грати. Місце для ігор діти вибирали самі. Влітку грали в продовольчий магазин, лікарню, будинок, причому на вулиці. Грали годинами в гру «У принцеси на балу», де сукні робили з квітів. Навесні робили замки зі снігових таловин. Взимку збиралися по 3-4 дитини вдома, малювали і вирізали цілі родини паперових ляльок, з одягом, меблями, програвали всі сімейні взаємини, малювали будинки крейдою на асфальті і обживали їх.

7. Педагогічні помилки в роботі з дітьми.

Постійне і надмірне покарання, осуд дитини, коли дорослі не дозволяють діяти їй самостійно, може заблокувати ініціативність. У значній частині дітей покарання викликає почуття провини, що перешкоджає розвитку допитливості, ініціативності і довільності. Дитина починає відчувати власну нікчемність, їй не вистачає рішучості постояти за себе, вона стає залежною від дорослих і однолітків, що в подальшому може призвести до глибинних особистісних змін. Конфлікт між ініціативністю і почуттям провини розвивається від чотирьох до п'яти років. У цей період відбувається самоствердження дитини.

Поспіх, метушливість дорослих. Якщо ви будете стояти і підганяти дитину: «Давай швидше! Ну що ти возишся! Ти не можеш швидше? », То подібні коментарі відіб'ють охоту до самостійних дій у дитини, і наступного разу вам буде складніше залучити її до цієї або до якої-небудь іншої справи. Дитина думає: «Минулого разу я допомагав вихователь, вона була незадоволена, їй не сподобалося. Я не впорався, я поганий» і т. д.

Сарказм, з боку дорослих, навіть якщо ми сміємося по-хорошому, по-доброму, як нам здається. Або: «Ну ось, ти все знову розлив. Я ж казала, що ти не донесеш, я так і знала, що ти впустиш». Такі коментарі гальмують

розвиток самостійності, знижуючи самооцінку дитини. Контролювати ці висловлювання досить складно, особливо якщо ви нерідко практикуєте такий спосіб спілкування. Якщо це так, то і в спілкуванні з дитиною у вас будуть постійно вилітати такі фрази і завдавати шкоди розвитку її особистості і становленню самостійності.

Не можна доробляти і переробляти те, що робить дитина, в її присутності, так само ламати і викидати старі дитячі роботи. Якщо на словах ви захоплюєтеся, який він чудовий помічник, як він добре зробив доручену справу, але тут же за ним починаєте переробляти, не треба думати, що дитина не зрозуміє, що відбувається. Може бути, не з першого разу, але дитина знову побудує той же логічний ланцюжок – я допомагав, намагався, не сподобалося, їй довелося переробляти, я поганий і так далі. Або інший варіант - вихователь переробила, у неї виходить краще, ніж у мене, нехай вона робить це сама. Це означає поставити жирний хрест на всіх ваших попередніх спробах розвинути самостійність дитини.

8. Практична робота

Сьогодні ми познайомимося з «Принципом дисципліни» і «Принципом колеса».

1. Принцип дисципліни. З ним усі знайомі. Дисципліна – це порядок в навколишньому середовищі і внутрішньому світі людини через виконання певних правил. Наприклад, кинув – підними, відкрив – закрив, взяв – поклади на місце, порвав – заклеї або відремонтуй, непотрібне – віддай, вдарив – пожалій, образив – вибачся тощо. Головна умова для всіх без винятку – дотримання цих правил. Принцип дисципліни сприяє формуванню довільної поведінки у дітей, привчає до порядку, працьовитості і дбайливого ставлення.

2. «Принцип колеса».

1 схема. Загальна схема на дошці для всіх (знайомство з принципом колеса).

Мета: познайомити з принципом колеса, навчити педагогів за схемою працювати з підгрупою дітей. На кожную вісь пишемо імена дітей з групи. У центрі колеса нуль. Від центру йдуть осі. Від нуля до 10 балів. Осей може бути більше або менше. Розвиток інтелекту йде від здатності бути уважним. Тобто чи вміє дитина чути дорослого на занятті, якщо Оля з 1 разу чує і виконує завдання то на осі Олі ставимо крапку на 10, якщо Ваня на заняттях неуважний, відволікається, йому треба кілька разів сказати і все одно він не виконав завдання, то на осі у нього ставимо крапку близько нуля. Так оцінюємо кожного і з'єднуємо потім всі крапки по колу. Якщо колесо рівне, то рівень розвитку дітей в групі приблизно однаковий, з такими дітьми в групі легко працювати, проводити заняття, рівень засвоєння знань хороший, якщо

колесо не рівне, то відразу видно кому з дітей необхідна індивідуальна допомога дорослих (вихователів, фахівців).

2 схема. Навчити педагогів самостійно виявляти в окремій дитині особливості розвитку. На основі отриманих даних будувати індивідуальну роботу з дитиною.

Подумки виберіть для себе одну дитину з вашої групи, якій необхідна ваша допомога і підтримка, з ким ви плануєте індивідуальну роботу. Кожна вісь має назву. Виберіть вісь наприклад: «Увага» на шкалі відзначте точкою рівень слухової уваги цієї дитини, відповідно до віку. Інша вісь, наприклад, «мислення» і т. д. На всіх інших осях теж відзначте рівні. В кінці всі поставлені точки з'єднайте між собою і побачите рівень розвитку дитини в цілому. Подивіться, де западає розвиток найбільше? Над цим потрібно попрацювати з дитиною, заплануйте індивідуальну роботу.

(Придумайте 3 способи, запишіть). Обговорення.

3 схема:

Мета: навчання вихователів умінню розставляти свої життєві пріоритети, щоб на все вистачало часу. Вісі – сфери життя, які ви вважаєте найбільш важливими на цей момент, вони визначають ваші цілі, бажання, прагнення. Визначаємо міру задоволеності кожною сферою життя за десятибальною шкалою, відзначаємо на осях відповідні значення. Духовне (психічне здоров'я, фізичне здоров'я, сім'я (стосунки з дитиною, з партнером, робота, особистісний ріст, хобі, відпочинок). Припустимо, вас цілком влаштовують ваші діти: вони прекрасно навчаються, у вас чудові відносини з ними, повне взаєморозуміння. Значить, задоволеність цим сектором можна оцінити в 10 балів. А ось зі здоров'ям у вас не дуже. Припустимо, серйозних проблем зі здоров'ям немає, а дрібних досить багато. В цьому випадку задоволеність в секторі «Здоров'я» можна оцінити балів на 6. Таким чином оцінюється стан справ і в інших значущих для вас осях.

9. Пам'ятка для педагогів «Правила навчання самостійності»

- ✓ Не треба робити за дитину те, що вона здатна виконати сама.
- ✓ Будь-яке навчання не терпить поспіху.
- ✓ Атмосфера повинна бути доброзичливою. Спокійно поясніть дитині, до чого може привести безвідповідальність, є певні правила. (Не погодував рибку – значить, вони голодні і можуть навіть померти).

- ✓ Будь-яке навчання найкраще проходить в грі.

- ✓ Постарайтеся уникати оцінок і порівнянь з іншими дітьми.

Порівнювати можна дитину тільки з її власними досягненнями.

- ✓ Налаштуйте дитину на успіх: «Я знаю, у тебе вийде, ти впораєшся!»

- ✓ Не можна постійно обсмикувати і поправляти дитину, у неї виникне відчуття власної слабкості і безпорадності.
- ✓ Вчасно нагадати дитині не словами, а спеціальними «підказками», схемами, про те, що вона повинна зробити.
- ✓ Вирішальне значення у вихованні самостійності відіграє особистий приклад.

Ділова гра «Співпраця з батьками»

Мета: формування умінь диференційовано підходити до організації роботи з батьками; оптимальні шляхи вирішення конфліктів; пошук нових способів поведінки в контактах з батьками; набуття досвіду спільної роботи педагогічного колективу.

Форма проведення: одна робоча група, одна експертна група.

Хід гри

1. Теоретична частина «Запитуємо-відповідаємо!»

Питання для першої групи:

1. Як ви розумієте, що таке робота з батьками?
2. Перерахуйте форми роботи з батьками.
3. Відвідини вдома. У яких випадках доцільно відвідати сім'ю?
4. Робота з важкими сім'ями. Яку сім'ю ви вважаєте важкими? Чи є у вас такі сім'ї? Яку роботу необхідно проводити з важкими сім'ями?

Питання для другої групи:

1. Які основні завдання стоять перед дошкільним закладом по роботі з батьками?
2. Анкетування. Що це таке? Назвіть позитивні і негативні сторони анкетування.
3. Чи вважаєте ви ефективними такі форми роботи з батьками, як День відкритих дверей, відкрите заняття, випуск газети? Що це дає педагогам і батькам?
4. У якому випадку погана поведінка дитини обговорюється:
 - у присутності дитини,
 - без дитини,
 - у присутності всіх членів сім'ї.

2. Педагогічний диктант

Якщо ми звернемося до ваших педагогічних диктантів, то ми побачимо, що 75 % педагогів вважають, що сім'я розуміє про необхідність створення єдиного педагогічного впливу сім'ї та ЗДО. Але виявляється мала активність і участь батьків, виникає необхідність якомога частіше «включати батьків» в діяльність дошкільного закладу, тобто щоб батьки брали активну участь в роботі ЗДО. А по анкетах батьків ми бачимо, що їм не вистачає спеціальних педагогічних знань (педмінімуму).

Тому роботу з батьками ми розділимо на два блоки: педагогічна освіта батьків і включення батьків в діяльність ЗДО.

Завдання педагогів: визначити, які форми роботи необхідно використовувати при вирішенні основних задач в першому і другому блоці. Запишіть їх.

3. Ігрова вправа «Сучасна сім'я - яка вона?»

Мета: провести зріз представлень педагогічного персоналу про сучасну сім'ю, проаналізувати ідеальні установки сім'ю вихованців і реальні умови.

Хід проведення.

- Робочій групі вручається набір журналів, папір для основи, клей, ножиці. Завдання педагогам: зобразити сучасну сім'ю у вигляді колажа за допомогою будь-яких ілюстрацій.

- Експертній групі зобразити сім'ю, ідеальну в їх уявленні.

Через 20-25 хвилин спільної роботи кожна група педагогів розповідає про своє уявлення сім'ї. (Ведучий підводить підсумки виконаної роботи, підкреслюючи цінне і унікальне бачення в кожній мікрогрупі).

4. Вирішення педагогічних ситуацій

Мета: ігрове моделювання способів поведінки педагога в ситуаціях вирішення протиріч між вихователем і батьками.

1. Під час зборів на прогулянку один з вихованців раптом вийняв з кишені пальта записку, адресовану вихователеві групи, з проханням матері не виводити її дитину на прогулянку після денного сну. Причина не указувалася. Ви виконали б прохання матері? Якими будуть Ваші дії надалі?

2. Вихователь вирішив поговорити з матір'ю п'ятирічної дитини з приводу забіякуватості хлопчика. Як Ви почнете бесіду?

3. Вихователь запросив всіх батьків на суботник, помістивши інформацію про це на груповому стенді. Прийшли дві людини. Вихователь незадоволений. Суботник довелося перенести. Чим можна пояснити що відбулося? Що зробити надалі?

4. Вдень до дитячого садка під'їхала машина з піском для дитячих пісочниць. Пісок вивантажили на асфальт недалеко від входу. «Увечері попросите батьків перенести пісок», - запропонувала завідувачка педагогам. Як ви проситимете батьків про допомогу? А якщо вони стануть відмовлятися, якими будуть Ваші дії?

5. Скарбничка мудрих думок

Педагогам дається завдання, скласти вислів з обривків фраз.

1. «Людина народжується не для того, щоб безслідно зникнути нікому не відомою порошинкою. Людина залишає себе, перш за все, в людині. Якщо ти хочеш залишитися в серці людському, - виховай своїх дітей»

В. О. Сухомлинський

2. «Дитину можна порівняти з дзеркалом. Вона відображає, а не випромінює любов. Якщо їй дати любов, вона повертає її. Якщо нічого не дати, нічого і не отримаєш».

Р. Кемпбелл

6. «Рекламне агентство»

Протягом 5 хвилин команди повинні придумати назву заходу з батьками, визначити його цілі, розробити план його проведення.

7. Підбиття підсумків ділової гри

«Дитина повинна з радістю йти в дитячий садок і радісно повертатися додому. Потрібно, щоб дитині в дитячому садку було весело, добре, цікаво, щоб вона дружила з дітьми, знала, що вдома її чекають дорослі, що люблять».

Вирішення завдань співпраці з батьками вимагає, щоб педагоги брали участь в психолого-педагогічній освіті батьків; вивчали сім'ї, їх виховні можливості; залучали батьків до освітньої роботи дитячого садка.

Зразки відповіді

1. Що таке робота з батьками?

Робота з батьками – це складна і важлива частина діяльності педагога, що включає підвищення рівня педагогічних знань, умінь, навиків батьків; допомога педагогів батькам у сімейному вихованні для створення необхідних умов правильного виховання дітей; взаємодія вихователів і батьків у процесі розвитку дітей.

2. Які основні завдання стоять перед дошкільним закладом по роботі з батьками?

- Вивчення сімей дітей.
- Залучення батьків до активної участі в діяльності дошкільного закладу.
- Вивчення сімейного досвіду виховання і навчання дітей.
- Освіта батьків в галузі педагогіки і дитячої психології.

3. *Форми роботи з батьками.*

I. Масові:

- спільні заходи педагогів і батьків: • батьківські збори, • конференції, • консультації, • вечори для батьків, • школа для батьків, • клуби по інтересах.

- спільні заходи педагогів, батьків і дітей: • Дні відкритих дверей, • КВН. Вікторини, • Спільна творчість, • свята, • випуск газети, • концерти, • змагання.

2. Індивідуальні: • бесіди, • відвідини вдома, • виконання індивідуальних доручень.

3. Наочно-інформаційні:

• інформаційно-просвітницькі, • інформаційно-аналітичні.

4. Анкетування. *Що це таке? Назвіть позитивні і негативні сторони анкетування.*

Слово «анкета» в перекладі з французької мови означає «список питань». Цей метод прийшов у педагогіку з соціології. Анкетування передбачає фіксований порядок, зміст і форму питань, чітку вказівку способу відповідей. Розрізняють відкриті питання (варіанти відповідей не передбачаються) і закриті питання (варіанти відповідей заздалегідь передбачені).

За допомогою анкетування можна дізнатися склад сім'ї, особливості сімейного виховання, позитивний досвід батьків, їх труднощі, помилки, відповідаючи на питання анкети, батьки починають замислюватися про проблеми виховання, про особливості виховання дитини.

Можливість охопту великої кількості батьків, простота обробки.

Недоліки: формалізм, несумлінне виконання завдань батьками.

5. *Відвідини вдома. У яких випадках доцільно відвідати сім'ю?*

Особливої уваги вимагають:

• діти, які мають нестійку поведінку, що супроводжується істотним ослабленням психосоматичного здоров'я і наявністю порушень у сфері міжособистісних відносин;

• діти з асоціальною поведінкою (грубість, агресивність);

• діти, що мають різного роду неблагополуччя особистого плану: підвищену тривожність, депресивність, занижену самооцінку;

• сором'язливі діти;

Відвідини сім'ї дитини багато дають для її вивчення, встановлення контакту з дитиною, її батьками, з'ясування умов виховання.

Ефективне проведення цього заходу вимагає від вихователя делікатності, такту, високого рівня спостережливості, професіоналізму.

Не ставлячи прямих питань дорослим, вихователь може з'ясувати:

- мікроклімат сімейних відносин, культуру спілкування, атмосферу;
- сімейний устрій (чи є традиції, які);
- організацію режиму дитини, її ігор, праці, занять.

6. Робота з важкими сім'ями. Яку сім'ю Ви вважаєте важкою? Чи є у Вас такі сім'ї? Яку роботу необхідно проводити з важкими сім'ями?

Неблагополучні сім'ї за своїм устроєм життя дуже різні. Особливо помітні сім'ї, де є п'ючі батьки, ведучі аморальний спосіб життя (діти в таких сім'ях, якщо вони педагогічно не запущені, піддаються впливу).

Інший тип сім'ї – зовні благополучна, де батьки забезпечені. Діти таких батьків рано починають усвідомлювати своє особливе становище серед інших. Вплив на таких дітей і батьків украй складний. Цим сім'ям необхідно надати допомогу у вихованні дітей з боку педагогів, психологів, керівника ЗДО. Найбільш ефективні індивідуальні форми спілкування, довірчі бесіди; привертати таких батьків до спостереження за дітьми.

7. Чи вважаєте Ви ефективними такі форми роботи з батьками, як День відкритих дверей, відкрите заняття, випуск газети. Що це дає педагогам і батькам?

День відкритих дверей є досить поширеною формою роботи. Цього дня батьки активно відвідують заняття і інші заходи за участю дітей, заповнюють анкети за наслідками відвідин. Пишуть відгуки, побажання педагогам. Ця форма роботи дозволяє побачити реальні досягнення кожної дитини. Співпраця педагогів і батьків дозволяє краще пізнати дитину, подивитися на неї з різних позицій, побачити в різних ситуаціях, а, отже, допомогти в розумінні її індивідуальних особливостей, розвитку здібностей дитини, в подоланні негативних вчинків і проявів в поведінці, формування ціннісних життєвих орієнтацій.

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ БУКЛЕТ «ПРО САМОСТІЙНІСТЬ ДИТИНИ»

Дитина вчиться самостійно приймати рішення не тільки в повсякденному житті, але і під час гри. Перш за все, це відноситься до сюжетно-рольових ігор і до ігор з правилами: це настільні (гри з фішками, карти, шашки, шахи) і рухливі ігри.

Гра - це своєрідний простір вільних дій, де можна випробувати найрізноманітніші варіанти своєї поведінки. Тому, чим частіше грає дитина в такі ігри, тим більше її досвід самостійних дій і тим легше їй буде вчитися діяти самостійно в реальному житті.

Важливу роль в привчання дитини бути самостійною відіграє і підтримання режиму дня.

Звичка до певного режиму, що містить всі основні справи дня, структурує життя малюка і дозволяє йому до кінця дошкільного віку почати вчитися планувати свій час. Якщо ж режим дня відсутній, то батькам доводиться постійно витратити сили на "організацію" дитини, постійно «стояти над нею» і вимагати, щоб вона виконувала ту чи іншу дію.

Отож, більше довіри, більше самостійності і заохочення - такі нескладні правила розвитку самостійності дитини в домашніх справах.

«ПРО САМОСТІЙНІСТЬ ДИТИНИ»

*Правда ж, мамо, я великий?
Сам взуваю черевики,
Зашиную шнурочки,
Сам вбираюся в сорочку,
Сам лице і руки мию,
Сам зачісуюсь вмію,
І не плачу я ніколи...
Скоро вже піду до школи.*

*«Людина не може бути вільною,
якщо вона не самостійна.»*

М.Монтессорі

Самостійність - це якість, що поступово розвивається, високий рівень якої характеризується прагненням до вирішення завдань діяльності без допомоги з боку інших людей, умінням поставити мету діяльності, здійснити елементарне планування, реалізувати задумане і отримати результат, а також здатність до прояву ініціативи у вирішенні завдань.

Самостійність не народжується сама по собі, вона виховується і розвивається.

У виробленні самостійних навичок потрібне доброзичливе терпіння батьків, багаторазові повторення, радість разом з дитиною, що вже хоч щось стало виходити. І ні в якому разі - жодного крику, роздратування, докорів. Коли ви зриваєтесь на крик, ви знищуєте всі результати свого виховання, народжуються підстави для ворожнечі. Уявіть собі, що ви робите якусь роботу вперше або недавно, а «над душою» хтось стоїть і весь час дорікає, дратується і кричить. Як ви себе будете почувати?

Що потрібно робити для того, щоб дитина вчилася самостійно приймати рішення і відповідати за наслідки своїх дій?

Перш за все, ми повинні показувати дитині ті можливості, які є у неї в тій чи іншій ситуації, і давати їй право самій вибрати, що робити. При цьому обов'язково варто обговорювати з нею наслідки, до яких можуть привести її дії. Наприклад: «Ти хочеш розібрати машинку? Гаразд, вона твоя, ти можеш робити з нею, що хочеш, але тільки врахуй, що потім вона може не зібратися, і ти опинишся без машинки. Вирішуй сам».

У дитини обов'язково повинна бути сфера життя, де рішення приймає вона сама і сама несе відповідальність за наслідки своїх дій. Наприклад, вона сама може вирішувати, коли буде прибиратися або займатися (але ви повинні обумовити з нею крайній строк, не пізніше якого їй потрібно це зробити), в якому одязі ходити вдома або куди піти гуляти.

Звичайно, її вибір не завжди виявиться кращим, і часом дитина буде робити помилки. У таких випадках необхідно обговорити з нею, чому її дії призвели до небажаних результатів і як варто чинити в майбутньому. Інакше - якщо ми завжди будемо вирішувати за дитину і позбавимо її права на помилку - вона не навчиться приймати осмислені рішення, а буде або підкорятися оточуючим, або діяти імпульсивно.

ПОРАДНИК ІЗ ЗАОХОЧЕННЯ ДИТИНИ ДО САМОСТІЙНОСТІ
(за Г. Моніною)

Прийоми	Ціль використання	Особливості реалізації	Приклади
ВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ			
Заохочення, схвалення	Вихователь демонструє зацікавленість діяльністю дитини. Підтримує у дитини бажання до спілкування (діалогу)	Використовується доброзичливий тон діалогу, без використання ухильних слів	Наприклад: Я розумію ... Це здорово! Ти зробив правильно, розумник! Я пишаюся тобою!
Повторення	Вихователь демонструє дитині, що йому цікаво, що він уважно слухає її	Вихователь повторює основні ідеї, пропозиції, думки дитини, емоційно підкреслює важливі факти	Якщо я правильно зрозуміла, то ти вирішив (а) ... У тебе чудова ідея ... Ти вважаєш, що краще ... Це цікаво, прекрасна думка
Відображення	Вихователь демонструє свою зацікавленість, показує, що приймає і розуміє почуття і емоції дитини	Емоційне відображення почуттів, які відчуває дитина в момент спілкування з дорослим	Ти радієш, що ... Я розумію, що ти зараз засмучений ... Нічого страшного, я допоможу, хочеш? Я бачу, що ти задоволений ...
Узагальнення	Узагальнити і систематизувати всі важливі думки і ідеї дитини. Закласти основу для подальшої взаємодії з дитиною	Повторення і відображення основних думок дитини	Схоже, що з того, що ти мені розповів, найважливіше – це ... Якщо я правильно тебе зрозуміла, ти хочеш ...

			Твоя ідея цікава, унікальна, ми спробуємо її реалізувати ...
Заохочення активності дитини в діалозі	Дати можливість дитині усвідомити свої мотиви, дії, бажання, ініціативності	Стимулювання активного діалогу з боку дитини, заохочення бажання дитини продовжити діалог	Я впевнена, що у тебе є цікаві пропозиції ... А як ти вчинив би або зробив ... Ти напевно знаєш, як це робити ...
НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ			
Кінестичні рухи (рухи, що сприймаються зором)	Ілюструвати готовність до співпраці	Використання тільки зрозумілих і партнерських жестів і рухів	Помахати дитині рукою в знак вітання, повернути увагу рукою, запросивши сісти поруч з собою ... Повітряний поцілунок, намалювати серце, розвести руки для обіймів ...
Акустичні прийоми	Здатність до емоційного забарвлення діалогу з дитиною	Використання інтонації, сили голосу, логічні наголоси і паузи	Використання інтонації радості при ілюстрації дитиною відповідної емоції
Проксомічні прийоми	Створювати сприятливі умови для спілкування і взаємодії з дитиною	Просторове розташування дорослого і дитини (урахування особистого простору)	Контакти обличчям до обличчя. Пересування під час розмови. Урахування настрою дитини, коректний вибір дистанції спілкування ...

ПОРТРЕТ САМОСТІЙНОЇ ДИТИНИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1. Здатна до незалежних дій, суджень.
2. Володіє ініціативністю і рішучістю.
3. Відповідально ставиться до діяльності.
4. Уміє самостійно використовувати отримані знання, вміння, навички.
5. Знаходить за власною ініціативою оригінальні способи вирішення завдань.
6. Здатна сама знайти собі заняття.
7. Володіє здатністю здійснювати самоконтроль, самооцінку своїх дій і поведінки.
8. Уміє за власним бажанням ставити мету, прагнути до неї і досягати її.
9. Прагне подолати труднощі.
10. Має оптимістичну спрямованість на процес і результат діяльності.
11. Вміє довести розпочату справу до кінця, не вдаючись без необхідності до допомоги дорослих.
12. Має бажання вносити в діяльність елементи новизни.
13. Старанно виконує задумане.
14. Володіє незалежністю дій і вчинків особистості, прагненням без сторонньої допомоги реалізувати свої плани.
15. Має здатність ініціативно, творчо ставити і вирішувати різні завдання діяльності.
16. Здатна проявляти наполегливість і відповідальність у досягненні поставленої мети.
17. Здатна до контролю та оцінки своїх дій.
18. Уміє самостійно планувати трудовий процес (визначити мету, відповідно до неї підібрати і організувати обладнання, визначити порядок трудових дій і т. д.)
19. Володіє наполегливим прагненням до самостійної участі в діяльності продуктивного характеру, до самостійного досягнення різноманітних результатів.

ВИХОВНА ГОДИНА ДЛЯ БАТЬКІВ «ПРАВИЛА ВИХОВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ»

Шановні батьки!

Хотілося б поділитися з Вами секретами виховання самостійності у дітей.

Самостійною дитиною називають ту, яка здатна з урахуванням свого віку ставити перед собою цілі і досягати їх.

Гіперопіка і страх дорослих не володіти ситуацією – найголовніші вороги самостійності дитини.

В сучасному світі, коли важливим є вміння бути організованим, впевненим, самому приймати рішення та нести за них відповідальність, виховувати так званих «теплих» дітей є навіть небезпечно!

Дітям необхідний баланс між чітким розпорядком та свободою, який буде сприяти розвитку відповідальності за свій власний вибір і вчинки.

Саме за таких нелегких для батьків та дітей умов, маленька особистість зростатиме успішною та ще в школі зможе оволодіти принаймні трьома компетентостями майбутнього – здатністю комплексно вирішувати проблеми, ефективно взаємодіяти з іншими та виявляти креативність.

Давайте разом допоможемо нашим дітям стати більш самостійними!

Правила виховання самостійності

1. Намагайтесь якомога менше забороняти дитині. Тяга до самостійності закладена в кожній людині генетично. Батьки, обмежуючи її безкінечними «не можна» самі ж притупляють бажання діяти самостійно. Спочатку мама не дозволяє лізти на гірку чи гойдалку «Не можна, не лізь, бо впадеш», а потім дивується чому він не може пограти на майданчику сам?! Але всі ми хвилюємось про наших дітей. Що ж робити? Намагатися пропонувати способи, які категорично не забороняють робити дитині ті чи інші речі, наприклад, «на гірку можна, але зі мною поки ти не навчишся», «вазон з квітами чіпати можна, але легенько, не рвати», «пісок кидати можна, але так, щоб ні в кого і не влучив»...

2. Дозвольте дитині робити вибір: «Ти хочеш одягнути сьогодні синю футболку або зелену з котиком?». Таким чином ми демонструємо дитині, що поважаємо її думку і заявляємо, що вона сильна і може сама брати на себе відповідальність за певні речі (ми формуємо здорову самооцінку).

3. Навчіть дитину просити про допомогу і, коли вона щось робить або тільки намагається робити, ніколи не втручайтесь (звісно якщо це не шкодить здоров'ю), поки вона сама вас не попросить. Так ви вчите дитину самостійно долати труднощі. Важливо також давати дитині можливість вийти зі звичної

ситуації комфорту, помістивши її в незнайоме середовище з реальними труднощами.

4. Перш, ніж щось зробити замість дитини, спробуйте словесно розказати їй як слід вчинити. Наприклад, «щоб застібнути блискавку, однією рукою притримуй замочок, а іншою тримай за низ», «щоб краще зняти шкарпетку, треба почати з п'яточки, спробуй», «щоб відкрити кришку, інколи треба спочатку натиснути, а потім прокрутити», «щоб постругати олівець треба спочатку вставити його, щільно притиснути і крутити, спробуй». Дайте дитині спробувати, може вона чи ні — це вирішує вона сама.

5. Якщо дитина ставить Вам запитання, спробуйте не відповідати одразу, а спитати її, як вона сама думає. Зазвичай дитина починає фантазувати і у результаті сама може відповісти на своє запитання. Ви завжди встигнете дати правильну відповідь. Якщо ж ви самі не знаєте відповідь на запитання, не шукайте її замість дитини, а запропонуйте дитині шукати відповідь за межами дому чи сім'ї. Наприклад, «запитай у зоомагазині», «про це тобі можуть розповісти в магазині побутової техніки», «можна подивитись в мережі Інтернет».

6. Не відмовляйте в допомозі, якщо дитина просить. Бувають такі періоди, коли діти намагаються «зливатись» з батьками. (Мушу наголосити, що це нормальні періоди розвитку особистості). В таких випадках малеча просить робити все за них (навіть ті речі, які здавалося б дитина вже давно робить сама). В такі моменти треба вміти домовлятися з дитиною, наприклад, «давай ти одягнеш правий кросівок, а я тобі лівий», «давай класти тобі в ротик суп по черзі – одну ложку я, іншу – ти», «давай разом спробуємо застібнути блискавку на куртці». Але намагайтесь не робити замість дитини. Просто підтримуйте її. При цьому візьміть на себе тільки те, що дитина не може виконати сама, все інше надайте можливість робити їй самій.

7. Плануйте справи спільно. Спробуйте скласти розклад, в якому буде прописано час, відведений і на відпочинок і на виконання потрібного завдання.

Намагайтесь питати думку дитини коли вирішуєте ті чи інші сімейні справи. Наприклад: «Ти хочеш, щоб ми поїхали до бабусі сьогодні ввечері чи завтра вранці?»

8. Якщо вас запитують про дитину в присутності неї самої, дозвольте дитині самій відповісти. І взагалі, не обговорюйте дитину в її присутності, неважливо, наскільки вона ще маленька. Коли діти чують, як їх обговорюють, вони відчують себе предметами, власністю своїх батьків.

9. Хваліть дитину за успішні прояви самостійності. Але не просто словом «молодець». Бажано, щоб похвала була описовою. Тобто, якщо дитина самостійно зібрала іграшки, доречно було б сказати: «Я бачу чистий килим і

складені в корзину іграшки, навіть той конструктор, який вже декілька днів лежить в кутку. А ще як ти гарно поскладав пазли! Так, що коробка тепер закривається! Мені дуже приємно заходити сюди. Молодець!» Завжди можна знайти, що описати.

10. Намагайтесь вводити моменти змагання. Наприклад, дитина не хоче сама складати іграшки. Запропонуйте: «Давай, хто швидше складе ці кубики до кошика!». Можна сказати про заохочувальний приз (ні в якому разі не пропонуєте дорогі речі). Це може бути додаткова серія мультфільму, додаткова цукерка, банан тощо.

11. Намагайтесь поступово зменшувати свою присутність і контроль за речами, які дитина вже навчилася робити самостійно. Не заважайте дитині вчитися організовувати саму себе. Складіть список тих справ, з якими ваша дитина може впоратись самостійно, хоч і не ідеально. Виберіть спочатку кілька справ і намагайтесь не втручатися у їх виконання. Обов'язково відмітьте старання дитини, незважаючи на результат діяльності. Якщо дитина припускалася помилок, знайдіть слушну нагоду щоб спокійно про це поговорити.

12. І на останок – довіряйте власній дитині. Вірте в те, що вона може справитися з будь-якими труднощами і завжди давайте їй шанс у цьому ще раз переконатися.

А зараз хочу запропонувати вам притчу, яка яскраво ілюструє тему нашої сьогоднішньої розмови.

Притча про жінку, яка дуже переживала за свою дитину

Одного разу до Бога прийшла жінка. Її спина була зігнута під вагою великого мішка, голова нахилена вперед, а погляд з-під лоба був тривожним і пильним.

– Ти втомилася, мила жінко? – занепокоївся Господь. – Зніми свою ношу з плечей, присядь, відпочинь.

– Дякую, але я не можу тут розсиджуватися, я ненадовго, – відмовилася жінка. – Тільки попрошу – і відразу назад! А то раптом за цей час що-небудь трапиться! Ніколи собі цього не прощу!

– Чого ж ти не готова собі пробачити?

– Якщо з моєю дитиною щось станеться. Я саме і прийшла попросити тебе: Господи, спаси і збережи її!

– Я тільки цим і займаюся, – серйозно сказав Господь. – Хіба я дав тобі привід засумніватися в Моїй турботі?

– Ні, але ... У цьому житті стільки всяких небезпек, поганого впливу, крутих поворотів! А у неї вік такий – все хочеться спробувати, всюди влізти,

у всьому якось самоствердитися. Я дуже боюся, що її занесе на повороті, вона заб'ється, і їй буде боляче.

– Що ж, наступного разу вона буде обережніша, тому що на власному досвіді переконається, що таке біль, – відповів Господь. – Це дуже хороший досвід! Чому ж ти не хочеш дати дитині навчитися?

– Тому що хочу позбавити її від цього болю! – пристрасно вигукнула мати. – Ти бачиш – я завжди ношу з собою мішок соломи, щоб підстелити її там, де вона може впасти.

– А впасти вона може всюди... – задумливо відповів Господь. – Навіть з власного ліжка можна впасти, хіба ні?

– Ну так... Але ж є таке прислів'я – «знав би, де впасти, так соломки б підстелив». Ось я і намагаюся убезпечити її.

– І тепер хочеш, щоб я обклав її соломкою з усіх боків? Добре. Гляди ж! І Господь миттю створив цілу купу соломи і кинув його в світ. Солома потрапила точно в ціль: вона кільцем лягла навколо сина тієї жінки, відгородивши його від усіх небезпек, від усіх негараздів, від усіх спокус, а заодно і від життя. Жінка бачила, як її син намагається рухатися то туди, то сюди, розсунути стебла, пробратися крізь соломку, але все марно: соломка пересувалася разом з ним, готова, якщо що, пом'якшити удар. Син метався, пробував розірвати солом'яне кільце, впадав то в розпач, то в лютю. А в кінці кінців, він дістав звідкись сірники і підпалив соломку. Злетіло полум'я, і всю картину миттєво затягнуло димом.

– Синку! – закричала жінка. – Синку, я йду на допомогу!

– Хочеш підкинути в багаття ще соломки? – запитав Господь. – Май на увазі, чим більше соломки стелять батьки, тим сильніше бажання прорватися крізь неї будь-яку ціну. Якщо ж це не вдасться, то вона може і зовсім почати марнувати життя. Адже він не буде знати, що таке біль, і що таке свобода вибору – теж...

– Але я не можу цього допустити! – проридала жінка. – Мій мішок соломки врятує його!

– Ти думаєш, що це мішок соломки, але ти помиляєшся, – відповів Господь. – Насправді це – Мішок Проблем. Всі жахи, які тобі ввижаються, всі побоювання, які в тебе живуть, всі страхи, якими ти наповнена, знаходяться в цьому мішку. Все, про що ти думаєш і тривожишся, набирає силу і розростається, тому що ти даєш цьому енергію. Тому твоя ноша настільки обтяжлива, а твоя спина втомилася ...

– Виходить, я не повинна піклуватися про сина? – в роздумах наморщила лоб жінка. – І це говориш мені Ти, Господи?

– Дбати – хоч греблю гати. Це справа матері. Але ось турбуватися ти не повинна – це точно. Адже Я ж теж про нього дбаю. Дозволь і Мені робити Мою справу. Просто не заважай мені! Але це, як Я розумію, питання віри ...

– Знаєш що, Господи? – трохи подумавши, заговорила жінка. – Ти можеш дати мені ... сірники?

– Зрозуміло. А що ти хочеш робити?

– Спалити свій Мішок Проблем, – посміхнулася жінка. – І навчитися, нарешити, довіряти Тобі по-справжньому. Падати і підніматися. Помилатися і виправляти помилки. З вдячністю приймати і радість, і біль. І подарувати моєму синові право робити те ж саме.

– Це вірне рішення, – посміхнувся Господь.

– Ну їх, ці тривоги! Гори вони всі вогнем! – шепотіла жінка, дивлячись, як палає, корчиться, розсипається і стає попелом її заздалегідь припасена соломка, її Мішок Проблем. І спина її тепер була прямою, голова високо піднятою, а погляд чистим і ясним. – Я вірю, Господи, що все, що відбувається, послано Тобою для блага нас самих. Тепер я і справді вірю!

Обговорення притчи та підведення підсумків виховної години.

КОНСУЛЬТАЦІЯ ДЛЯ БАТЬКІВ «ЯК ВИХОВАТИ САМОСТІЙНУ ДИТИНУ»

(за матеріалами: <https://www.pedrada.com.ua/article/2147-yak-vihovati-samostynu-ditinu-konsultatsya-dlya-batkv>)

Самоорганізація дошкільника

Поняття «самоорганізація» означає раціональну й усвідомлену організацію своєї діяльності. Під самоорганізацією дитини ми розуміємо її вміння без систематичного зовнішнього контролю, без допомоги і стимуляції з боку дорослого самостійно та раціонально організовувати свою діяльність з метою досягнення поставлених цілей. Розвиток самоорганізації дитини пов'язаний із формуванням у неї в старшому дошкільному віці такого важливого психічного новоутворення, як довільність психічних процесів. З появою у дитини довільності мають докорінно змінитися зміст і форми спілкування з нею дорослих, а також зазнати суттєвих змін методи керівництва її діяльністю. Передусім ідеться про вимогливість до результату діяльності дитини. На цьому етапі розвитку дитини стає можливим формування в неї вміння сприймати та розуміти завдання, планувати свою діяльність, здійснювати самоконтроль власної діяльності та самооцінку. Тож дорослі мають навчати дошкільників елементів самоорганізації, не забуваючи при цьому, що «стартовим майданчиком» для становлення самоорганізації дитини є її самостійність.

Як проявляється самостійність дитини

Самостійність зароджується в ранньому віці – на межі першого і другого років життя дитини. Саме в цей період у малюків з'являється потужне бажання активно пізнавати навколишній світ. Це бажання є непереможним стимулом до формування перших самостійних дій, які поступово удосконалюються і ускладнюються під час ігор, занять, спілкування, сприймання навколишнього світу. Показником розвитку самостійності дитини є результативність її дій. При цьому істотного значення набуває ступінь контролю дорослого. Постійний жорсткий контроль за діяльністю дитини, що передбачає беззаперечну слухняність, може призвести до розвитку у неї таких рис, як безвольність, безвідповідальність, лінощі, інфантилізм. Самостійність – ознака внутрішньої свободи, свободи вибору бажаних дій, учинків, суджень. Вона є виявом відповідальності, упевненості в своїх силах, творчості та почуття власної гідності дитини. Утім самостійність не означає повної свободи дій і вчинків, вона завжди обмежена жорсткими межами прийнятих у суспільстві норм. Тож показником самостійності є не будь-які самостійні дії,

а лише осмислені та соціально прийнятні. Тому дуже важливо паралельно з такою рисою, як самостійність, формувати морально-етичну сферу особистості, елементом якої є культура бажань і прагнень.

Що можуть зробити дорослі?

Дорослим належить важлива роль у розвитку самостійності дітей. За допомогою дорослих самостійні вміння дошкільників виявляються і закріплюються під час різних видів діяльності, поступово стаючи характеристиками особистості. Завдання дорослих – цілеспрямовано і вчасно розвивати самостійність дитини. При цьому важливо пам'ятати, що з розвитком самостійності обсяг самостійних дій дитини збільшується, тож допомогу дорослого слід скорочувати. У деяких сім'ях дитину довго вважають маленькою, не помічаючи чи не бажаючи помічати, що вона дорослішає. Цим близькі блокують розвиток її самостійності. Такі діти звикають до надмірної опіки, тож у дитячому садку почуваються безпорадними та самотніми. А відтак у підлітковому віці батьки починають вимагати від цих дітей прояву самостійності, мабуть, вважаючи, що ця якість має сформуватися сама собою. В інших сім'ях дорослі, зокрема бабусі, часто роблять дошкільнику ведмежу послугу, коли виставляють його невмійкою перед чужими людьми. Дитина в такій ситуації почувається ніяково, і в неї зникає бажання робити будь-що. Дитина повсякчас потребує допомоги і підтримки з боку дорослого. Якщо допомагати дитині й завжди схвалювати проявлену нею ініціативу, то у її діях скоро проявиться важливий компонент самостійності – цілеспрямованість. Ознаками цілеспрямованості є захоплення справою, бажання отримати не будь-який, а саме бажаний результат. Цілеспрямованість у дитини проявляється у вигляді нестримних ініціатив, зокрема прагненні копіювати дії дорослих, як-от: прати білизну, як мама, або забивати цвяхи, як тато. На ранньому етапі розвитку в малюка ще бракує і вміння, і наполегливості для виконання таких дій. Тож щоб прагнення діяти як дорослий у дитини не зникло, необхідно вчасно їй допомагати.

Не всі батьки охоче підтримують прояви дитячої самостійності, вважаючи їх обтяжливими, а часто й небезпечними. Утім різко припиняти самостійну діяльність дитини чи перемикаєти її увагу з бажаної для неї діяльності на іншу, на думку дорослих, кориснішу, не варто. Адже такі дії можуть загальмувати розвиток дитячої самостійності, яка саме зароджується, і діяльність дитини залишиться на рівні примітивної імітації. Лише у випадку, якщо дитина вдалася до небезпечних для себе чи для оточення дій, її треба зупинити. Якщо ви підтримуєте ініціативу малюка, у нього формуватимуться такі риси: посидючість, наполегливість, організованість. При цьому невдача вже не стає приводом відмовитися від задуманого, а змушує дитину подвоїти

зусилля і, за необхідності, звернутися по допомогу до дорослого. Зауважте, що дитина, прагнучи самостійності, відмовиться від допомоги, щойно відчує, що може впоратися сама. Заохочуючи дітей до самостійності, розвивайте в них ті навички та вміння, які сприятимуть успіху їхніх перших самостійних дій: у ранньому дитинстві – це рухові навички та навички самообслуговування, у молодшому та старшому дошкільному віці – мовленнєві навички.

Умови формування самостійності

Найголовніша умова ефективного формування самостійності – дати змогу дитині пережити власний досвід успішних самостійних дій в досягненні бажаного результату. Для цього організуйте сприятливе предметно-ігрове розвивальне середовище і підтримуйте бажання дошкільника робити вибір, пропонуючи йому різні варіанти дій у межах дозволеного.

Друга важлива умова – чітко визначити ліміт дозволеного: що, коли і де можна робити. При цьому необхідно оберегати дитину від безглузлого і випадкового досвіду виконання будь-яких дій поза межами дозволеного.

І третя умова для ефективного розвитку самостійності – це позитивне оцінювання діяльності дитини, її результатів, а головне – тих зусиль, які доклала дитина до досягнення бажаного результату. Даючи позитивну оцінку зусиллям дитини, дорослі закріплюють позитивний досвід довільних дій і спонукають дітей повторювати його в подальшій діяльності.

Етапи розвитку самостійності

У розвитку самостійності виокремлюють три етапи.

1. Дитина діє без нагадування, спонукань і допомоги з боку дорослого у звичних для неї умовах, у яких вироблялися основні її звички. На цьому етапі вона сама прибирає після гри матеріал йде мити руки, коли її кличуть до столу, каже «будь ласка», коли просить про щось, дякує за допомогу.

2. Самостійне використання дитиною звичних способів дії у нових, незвичних, але схожих і типових ситуаціях. Наприклад, навчившись прибирати свою кімнату, Наталя без підказки дорослих сама замела кімнату бабусі, прибрала посуд в шафі на кухні. У дитячому садку Іринку навчали пропонувати гостям стілець, щоб сісти й відпочити. Тож вона без прохання мами принесла з кімнати до кухні стілець і запропонувала його сусідці.

3. Засвоєне правило набуває для дошкільників узагальненого характеру і стає критерієм для визначення своєї поведінки в будь-яких умовах.

Як різна діяльність впливає на розвиток самостійності

У старшому дошкільному віці дитина може самостійно діяти практично у всіх сферах своєї життєдіяльності. І кожен вид дитячої діяльності має своєрідний вплив на розвиток різних компонентів самостійності.

Ігрова діяльність. Гра – це завжди бажана діяльність для дитини дошкільного віку. Вона сприяє розвитку активності, ініціативності, самостійності дитини, її творчих здібностей та інших базових якостей особистості. Гра створює позитивне емоційне тло, на якому всі психічні процеси протікають найбільш активно, а також приваблює дитину різноманітним ситуаціям, що вимагають від неї активного прояву індивідуальності, кмітливості, винахідливості, творчості й самостійності. Також ігрова діяльність сприяє розвитку в дитини багатьох навичок, які знадобляться їй під час самообслуговування і надання допомоги дорослим по господарству. В різних сюжетно-рольових іграх дитина має змогу багаторазово моделювати й закріплювати послідовність прибирання, прання, одягання, прийому їжі тощо. Підвищує інтерес дітей до самостійної ігрової діяльності використання іграшок, організація з ними ігор на кшталт «Піклуємося про ляльку» (діти одягають, роздягають, укладають спати ляльку, показують різні способи застібання та розстібання гудзиків, дещо сповільнюючи свої дії та супроводжуючи їх поясненнями).

Трудова діяльність. У трудовій діяльності закладені сприятливі можливості для формування в дошкільників цілеспрямованості й усвідомленості власних дій, відповідальності, наполегливості в досягненні результату, готовності до подолання труднощів тощо. Уже з раннього віку в дитини є бажання самостійно виконувати дії з предметами, що «живуть» у світі дорослих – мити посуд, накривати на стіл, підмітати тощо. Таке бажання може бути реалізоване під час різних видів побутової праці. Тож малюкам потрібно давати посильні трудові доручення. Адже для них трудова діяльність – це спосіб самоствердження і практичного втілення своїх бажань і можливостей. У старшому дошкільному віці змінюється ставлення дитини до своїх обов'язків, з'являється почуття відповідальності за свою роботу, а також новий мотив діяльності – зробити для інших. Дитина проявляє ініціативу, змінюється її ставлення до себе, з'являється об'єктивна самооцінка. Виконуючи елементарні трудові дії, діти навчаються працювати разом, розподіляти між собою обов'язки, домовлятися одне з одним, здійснювати свої дії так, щоб інший міг їх успішно продовжувати. Залучення дітей до побутової праці важливе й тому, що під час такої діяльності між дитиною і дорослим встановлюються стосунки реальної взаємодопомоги, координації дій, розподілу обов'язків. Зароджуючись у дошкільному віці, ці стосунки розвиваються й надалі.

Художньо-продуктивна діяльність. У різних видах художньо-продуктивної діяльності формується незалежність дитини від дорослого, прагнення до пошуку адекватних засобів самовираження. Дошкільники мають

змогу втілити свої задуми та реалізувати творчі здібності. При цьому педагог має дбати про поєднання різних видів художньої діяльності.

Комунікативно-мовленнєва діяльність. У дошкільному віці, крім спілкування з дорослими, диференціюється і набуває розгорнутої форми спілкування з однолітками, основою якого є почуття взаємної поваги між дітьми. До віку п'яти-семи років одноліток набуває індивідуальності в очах дитини. Старший дошкільник виявляє гострий інтерес до товаришів, який проявляється у формі активного наслідування, прагнення до суперництва. Спілкування дитини з однолітками сприяє формуванню в неї образу іншої людини і водночас – образу самої себе. Самостійність завжди є результатом підпорядкування вимогам дорослих і водночас власної ініціативи дитини. І що краще, глибше, усвідомленіше дитина засвоїть соціально прийнятні правила поведінки, то ширші її можливості ініціативно застосовувати їх у нових життєвих ситуаціях та самостійно домагатися бажаного.

Поради для виховання самостійності у старших дошкільників

1. У цьому віці непогано давати дитині можливість самостійно вибирати те, що вона сьогодні одягне. Але при цьому варто не забувати, що дитині потрібно допомогти з вибором. Їй потрібно пояснити, наприклад, що зараз осінь, дощі, прохолодно на вулиці, тому літній одяг треба відкласти до весни, а от з осінніх речей вона може вибрати те, що більше до душі. Можна також починати разом з дитиною робити покупки в магазині і враховувати її вибір.

2. Але, мабуть, головне завдання дорослого – привчити дитину до думки, що для неї, як і для всіх в сім'ї, існують певні правила і норми поведінки, і вона повинна їм відповідати. Для цього важливо закріпити за дитиною постійне доручення, відповідне до її віку. Звичайно, можливості дитини в дошкільному віці ще дуже невеликі, але все-таки вони є. Навіть найменший малюк 2-3-х років, а тим більше дошкільник, в змозі прибрати, наприклад, свій куточок з іграшками. Також обов'язком дошкільника в сім'ї може стати поливання кімнатних рослин, допомога у сервіровці обіднього столу (розкласти серветки, столові прибори, поставити хліб), допомога у догляді за домашнім улюбленцем тощо.

3. Не слід захищати дитину від проблем. Дозволяйте їй зустрічатися з негативними наслідками своїх дій (або своєї бездіяльності).

4. Виховання самостійності передбачає також формування в дитини вміння знайти самому собі заняття і якийсь час займатися чимось, не залучаючи до цього дорослих.

5. Основною помилкою дорослих у вихованні дитячої самостійності є, найчастіше, гіперопіка дитини і повне усунення від практичних дій.